

ნანა გოგელია

ახალი შუამთის მონასტრის საწელიწდო ხატები

წარმოდგენილია დოქტორის აკადემიური ხარისხის
მოსაპოვებლად

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი
თბილისი, 0175, საქართველო
2008წ.

საავტორო უფლება © 2008 გოგელია ნანა 2008

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი

ჰუმანიტარულ-სოციალური ფაკულტეტი

ჩვენ, ქვემოთ ხელისმომწერნი ვადასტურებთ, რომ გავეცანით გოგელია ნანას მიერ შესრულებულ სადისერტაციო ნაშრომს: „ახალი შუამთის მონასტრის საწელიწდო ხატები“ და ვაძლევთ რეკომენდაციას საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ-სოციალური ფაკულტეტის სადისერტაციო საბჭოში მის განხილვას დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად.

2008.

ხელმძღვანელი:

ხელოვნებათმცოდნეობის
მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი
† ინგა ლორთქიფანიძე

რეცენზენტი:

ხელოვნებათმცოდნეობის
მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი
ნათია ასათიანი

რეცენზენტი:

ხელოვნებათმცოდნეობის
მეცნიერებათა აკადემიური დოქტორი
ფლერ დევიდარიანი

რეცენზენტი:

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი

2008

ავტორი: გოგელია ნანა

დასახელება: „ახალი შუამთის მონასტრის საწვლიწდო ხატები“

ფაკულტეტი: ჰუმანიტარულ-სოციალური

ხარისხი: დოქტორი

სხდომა ჩატარდა:

ინდივიდუალური პიროვნების ან ინსტიტუტების მიერ შემომოყვანილი დასახელების დისერტაციის გაცნობის მიზნით მოთხოვნის შემთხვევაში მისი არაკომერციული მიზნებით კოპირებისა და გავრცელების უფლება მინიჭებული აქვს საქართველოს ტექნიკურ უნივერსიტეტს

ავტორი ინარჩუნებს დანარჩენ საგამომცემლო უფლებებს და არც მთლიანი ნაშრომის და არც მისი ცალკეული კომპონენტების გადაბეჭდვა ან სხვა რაიმე მეთოდით რეპროდუქცია დაუშვებელია ავტორის წერილობითი ნებართვის გარეშე.

ავტორი ირწმუნება, რომ ნაშრომი გამოყენებული საავტორო უფლებებით დაცული მასალებზე მიღებულია შესაბამისი ნებართვა (გარდა ის მცირე ზომის ციტატებისა, რომლებიც მოითხოვენ მხოლოდ სპეციფიურ მიმართებას ლიტერატურის ციტირებაში როგორც ეს მიღებულია სამეცნიერო ნაშრომების შესრულებისას) და ყველა მათგანზე იღებს პასუხისმგებლობას.

რეზიუმე

წინამდებარე ნაშრომი ეძღვნება ახალი შუამთის მონასტრის საწელიწდო ხატებს. ხატები შესრულებულია თორმეტ დაფაზე. საქართველოს ეროვნული მუზეუმის შ. ამირანაშვილის სახელობის ხელოვნების მუზეუმში დაცულია ცხრა ხატი, მათე ნოემბრის თვის ხატი ინახება თელავის ისტორიულ ეთნოგრაფიულ მუზეუმში. სექტემბრის და ივნისის თვის ხატები დაკარგულია. ნაშრომში მონოგრაფიულად არის შესწავლილი ახალი შუამთის ხატების იკონოგრაფიული პროგრამა და მხატვრულ სტილი. ნაშრომი შედგება: შესავლის, სამი ძირითადი თავის, ხუთი ქვეთავის და დასკვნითი ნაწილისგან. ტექსტს თან ერთვის გამოყენებული ლიტერატურის სია და საილუსტრაციო ფოტომასალა.

შესავალში დასაბუთებულია თემის აქტუალობა, განსაზღვრულია ძეგლის მნიშვნელობა და კვლევის მიზანი, მისი მეცნიერული სიახლე.

პირველ თავში ზოგადად განხილულია საწელიწდო ხატების ის ლიტერატურული წყაროები, კალენდარული რივის ცალკეული კრებულები, რომლებიც სამართლმადიდებლო სამყაროში იქმნებოდა. ბიზანტიაში X საუკუნის 80-იან წლებში მიმდინარეობს კიმენური წყაროების დამუშავება კალენდარული თანმიმდევრობით სვიმეონ მეტაფრასტის და იოანე ქსიფილინოსის მიერ. წმინდანთა ცხოვრების კალენდარული წყობით შექმნილი მენოლოგიები და თვენი ქრისტეფორე მიტილინელის (1000-1050) კანონი, რომლის საგალობლები ესადაგება ლიტურგიკული კალენდრის ილუსტრირებულ კრებულს, საფუძველს უყრის მენოლოგიუმების და საწელიწდო ხატების შექმნის პრინციპს. ეს ბერძნული წყაროები თარგმნილი ქართველი მწიგნობრების მიერ ავსებს შუა საუკუნეების ლიტერატურას. განუზომელია „ქართველ მნათობთა“ – ექვთიმე და გიორგი მთაწმინდელების საქმიანობა. მათ მიერ შედგენილი მცირე და დიდი სვინაქსარი არის სრულყოფილი საღვთისმეტყველო ნაშრომები, ხოლო იოანე ზოსიმეს მიერ შედგენილი ქართული კალენდარი, რომელშიც შეტანილია ქართველ წმინდანთა სახელები და დღესასწაულები ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ძეგლია. ამ დროს იქმნება ბიზანტიაში მენოლოგიური ხატი ქართველი ბერის იოანე თოხაბის მიერ.

ქართულ ღვთისმეტყველებაში მკვეთრი ცვლილება იწყება XVIII საუკუნეში. ანტონ I კათალიკოსი და ალექსი მესხიშვილი ცდილობს განაახლოს და აადორძინოს ქართული საღვთისმეტყველო კულტურა, რადგან ამ დროისთვის სახემეცლილი იყო. ანტონ I კათალიკოსს ბერძნულ და რუსულ წყაროებზე დაყრდნობით ცვლილებები შეაქვს ქართულ საეკლესიო მწერლობაში და საღმრთო ლიტურგიკაში. მან შეასწორა ტიპიკონი, თვენი, პარაკლიტონი.

XVIII საუკუნეში რუსული და დასავლური კულტურის გავლენებმა ახალი მხატვრული მსოფლმხედველობა წარმოქმნა ქართულ საეკლესიო და საერო ხელოვნებაში. XVIII-XIX საუკუნეების საღმრთო ლიტურგიკის რუსულ რეღსებზე გადაყვანა საფუძველს უყრის ქართულ საეკლესიო ხელოვნებაში რუსული მხატვრული სტილის დამკვიდრებას. ნაშრომის ამ თავში მოკლედ არის განხილული რუსეთის ეკლესიის განჩინება და თვენი. XI–XVIII

საუკუნეების მენოლოგიათა დაახლოებით რეაასორმოცდაათი ხელნაწერია ცნობილი, მათ შორის ოთხ ათეულზე ცოტა მეტი შეუძკიათ მინიატიურით. საწელიწდო ხატების ილუსტრირების პრინციპი დაკავშირებული უნდა იყოს მენოლოგიების მინიატიურებთან. პ. მიიოვიჩი მიიჩნებს, რომ ორი ტიპი არსებობს მენოლოგიების გაფორმების: A–კალენდარული თანმიმდევრობით გამოსახვა წმინდანთა წამების და გარდაცვალების სცენების. B–დღეები დაყოფილი წმინდანთა პორტრეტებით. ახალი შუამთის ხატებზე B ვარიანტია მოცემული, წმინდანები და უძრავი საეკლესიო დღესასწაულები.

საეკლესიო კალენდარული მოხატვის პრინციპი იშვიათად, მაგრამ მაინც არის მონუმენტურ ფერწერაში, რუსეთში ზვერინის ეკლესია და ბულგარეთში ორმოც მოწამეთა ტაძარი (1230წ.), რომელიც 1913 წელს მიწისძვრამ დაანგრია. საქართველოში ანალოგიური მონუმენტური ფერწერა არ გვხვდება. ქრისტიანული კალენდარი რომაული წარმართული კალენდრის საფუძველზე აღმოცენდა. მასში შეჰქონდათ წმინდანთა მოხსენიების დღეები, ასე წარმოიშვა საეკლესიო კალენდარი, რომელიც საფუძველად დაედო საწელიწდო ხატებს.

მეორე თავში განხილულია ახალი შუამთის ხატების მოხატულობის პროგრამის ძირითადი თემები თვეების მიხედვით. ნუსხური განმარტებითი წარწერები ჩვენს მიერ არის შესწავლილი. ხატზე გამოსახული წმინდანთა კრებული ოთხასორმოცდაათს აღემატება. წმინდანთა ცხოვრების ლიტერატურულ წყაროზე დაყრდნობით თითოეული სახის იკონოგრაფიული სიმბოლიკის ახსნა შესაძლებელი გახდა. საწელიწდო ხატზე ლაკონურად გამოსახულია ქრისტოლოგიური სცენები, რომელიც იკონოგრაფიული და სტილური თვალსაზრისით შესწავლილია. გამომდინარე ხატის სპეციფიკიდან წმინდანთა და დღესასწაულთა რაოდენობა იმდენად ვრცლად არის წარმოდგენილი, რომ თითოეულის ცალ-ცალკე განხილვა სადისერტაციო ნაშრომში ვერ მოექცეოდა. ამიტომ მაქსიმალურად შემცირებული სახით, ვამახვილებთ ყურადღებას ცალკეულ წმინდანთა სახეებსა და ქრისტოლოგიურ სცენებზე, რომელიც მხატვარმა სახოვნად გამოსახა ხატზე და ლაკონურად მიანიშნა მათი ცხოვრების მნიშვნელოვან დეტალებზე. დანარჩენ წმინდანთა შაბლონურ სახეებს, მხოლოდ მივუთითებთ და არ განვიხილავთ.

მესამე თავში საწელიწდო ხატების მხატვრული ენის სტილური აღწერა – ანალიზია. მასში შეძლებისდაგვარად განხილულია XVIII–XIX საუკუნეების მართლმადიდებელ ქვეყნებში ის ტრადიციული მხატვრული ენის ცვლილება, რომელიც ამ პერიოდში მიმდინარეობს. კერძოდ, ახალი დასავლური კულტურის დამკვიდრება საეკლესიო ფერწერაში. ქართულ კულტურაში რუსული და ევროპული ხელოვნების გავლენა და მისი შედეგები სახეზეა. ქართული და რუსული ხელოვნების სტილური ნიშნების განხილვის საფუძველზე და პარალელური მასალის შეჯერებით დგინდება ახალი შუამთის ხატების დაწერის თარიღი. იგი შესრულებული უნდა იყოს XVIII საუკუნის მიწურულს – XIX საუკუნის დასაწყისში. საწელიწდო ხატებზე შეინიშნება რუსული და პოსტიზანტიური ხატწერისათვის დამახასიათებელი ნიშან-თვისებები. მხატვარი სარგებლობდა რუსული პროტოტიპებით. საწელიწდო ხატები თავისი მონოტონური,

მრავალრიცხოვანი შაბლონური წმინდანთა ფიგურალური გამოსახულებით გამოხატავს ღრმა ლიტურგიკულ აზროვნებას. იგი უფრო ხატი – სახეა, ვიდრე თაყვანისცემის ლიტურგიკული ფორმა. ქართულ ხატწერაში საწელიწდო ხატების მცირე რაოდენობით შემორჩა. გამოვთქვამთ მოკრძალებულ ვარაუდს, შესაძლებელია ისინი ისტორიის ქარტეხილებს ვერ გადაურჩა, ან ხატწერის ამ ფორმას ჩაენაცვლა თვენის და გულანების მინიატიურული ფერწერა. ახალი შუამთის ხატები კი ეპოქის გამოძახილია. ხატი განთავსებული უნდა ყოფილიყო თავდაპირველად საკურთხეველში ან გუმბათქვეშა სვეტზე, ხატი იცვლებოდა თვეების შესაბამისად.

სადისერტაციო ნაშრომის დასკვნით ნაწილში განზოგადებულია კვლევის შედეგები. ახალი შუამთის მონასტრის საწელიწდო ხატები არის თავისი ეპოქის იდეის და მხატვრული სახის გამომხატველი.

Summary

Represented thesis has been devoted to so-called “calendar icons” from Shuamta Monastery, realized on 12 panels. Nine of them are kept in Shalva Amiranashvili State Art Museum of Georgia, the tenth - the icon of November month – in Telavi historical – ethnographical museum, while the September and June panels supposingly must be lost.

The given work offers monographically learned material concerning the iconographic program and artistic style those of Shuamta icons.

The work consists of the preface, three essential chapters, five sub-chapters and conclusive part; the list of used material and illustrative photos are enclosed.

The preface is engaged to prove the theme actuality, deprives the importance of the monument and searching purpose, also the scientific novelty..

The first chapter commonly considers the literary sources and some separate codes in chronological order of the calendar icons, those of having been created in the countries of Orthodox faith.

The 80—s of the X century Byzantine is significant with treatment of “Kiemena” sources based on chronologic order. Menologions and Months by Svimeon Metaphrast and Johan Xiphylinos about the life of the Saints, the canon, composed by Christopher of Mytilene’s, the hymns of which correspond the illustrative code (collection) that of liturgical calendar confirms the foundation for the illustrating principles of the menologion and calendar icons. These Greek sources having been translated by Georgian bibliophiles, fulfill the middle ages literature.

The merit of Ekvtime and George Mtatsmindeli (as we are used to call Georgian luminaries) gets to be beyond any borders of appreciation and delight. The bid and small synaxarion, composed by these luminaries seem to be the utmost accomplished theological works, and the Georgian calendar by Johan Zocime – including the names of Georgian Saints and Feasts must be considered as one of the significant monument of the time, when the menologion icon is being created by Johan Tokhabi – the monk. The evidential change in Georgian Theology begins in the XVIII century, - Katolikos Anton I and Alexi Meskhishvily trying to define and revive Georgian theological culture that is already modified for the above mentioned time. Bazing on Greek and Russian sources great changes are made in Georgian church writing and divine liturgy; He’s provided corrections in Typicon, Months, Paracliton.

Russian and West Cultures of the XVIII have greatly influenced and at the same time formed some new visions through Georgian church and temporal art. Shifting of the XVIII-XIX centuries’ theologicval liturgy towards the Russian tracks stimulates the establishment of the Russian artistic taste and style in Georgian church art. Very shortly the chapter analysis the canonical foundation and Mineas those of Russian church.

Among the XI-XVIII centuries menologions (about 850 manuscripts known), just only above 40 ones are adorned with miniatures, We suppose that the calendar icons’ illustrating principle must doubtlessly be connected with those of menologion miniatures. According to P. Miiovich’s syggestion, there exist two types of decoration of menologion: A – depiction of suffering Saints and their death scenes in chronological order, B – the days devided by the Saints’ portraits. Variant B appers to have been chosen on the icons of Shuamta Monastery – the Saints and the still feasts.

The Church calendar principle though rarely, but still observable in monumental painting, as for instance Zverin Church in Russia and the Cathedral of 40 Martyrs (1230) in Bulgaria, completely being destroyed by the earthquake of 1913. In Georgia we don't come across such analogy on monumental painting. The Christian Calendar had been sprung up on the basis of heathen calendar (order). It included the Saints' commemoration days, thus gave a start for Christian calendar that in its turn became a foundation for "annual tablets".

The second chapter bears the analysis of the main themes according to the months of the painting program of New Shuamta Monastery. The explanative inscriptions, realized in "Nuskhuri" had been read out and understood by me thus the allegory solved. The group of the Saints, depicted on the icon, amountly is above 450. Literary sources, concerning the Saints' life gave us the possibility to explain the iconographical symbolism of each image. Christological scenes, laconically depicted on the panel had been fully learned both iconographically and stylistically.

Judging from the icon specificity, the amount of the feasts and the Saints is so vastly represented, that it's impossible to consider each one separately, in the given disertation, thus the due attention towards the scenes and separate Saints' images are extremely reduced, though the artist rather picturesquely expressed them on the icon, hinting on the most considerable details of their life. The other Saints images are simply mentioned lacking any analysis.

The third chapter gives the stylistical description – analysis of the icons' artistic language of its traditional changes, taking place in the Orthodox world of the XVIII-XIX centuries end establishing of a new western culture in church painting as well. The influence of Russian and European art do not fail to be recognized. Discussing the stylistical signs of Georgian and Russian art and seturating of the parallel material escertain the date of accomplishing of the New Shuamta icons – as the late XVIII up to the 50s of the XIX century.

The function and expression of these calendar icons are worth mentioning, thus maintaining unique expression of that of liturgical sense with their monotonous, multiplicity of the Saints' figurary depiction. It seems like an icon – image, rather than a liturgical form of adoration. In Georgian icon – painting the calendar – icons' rather a bit amount is quite noticeable. Very estimatebly I give my suggestion about the point that they either just couldn't resist the historical "storms" or the mentioned form of icon – painting had been replaced by the Months and Mineas miniature one. And New Shuamta icons ane the echoe of the age. The icon should have been placed first in the altar, or on the underdome column. The icon had been changing according to the months.

The conclusive part of the thesis the results of the search are generalized. The calendar icons of New Shuamta Monastery represent the idea and artistic image of its epoch.

შინაარსი

შესავალი.....	13
1. ლიტერატურის მიმოხილვა.....	16
2. თავი I – საწელიწდო ხატების ლიტერატურული წყარო.....	17
3. ა. რუსეთის ეკლესიის საეკლესიო თვენი.....	24
ბ. მენოლოგია საწელიწდო ხატების დედანი.....	25
გ. საეკლესიო კალენდარი.....	30
4. თავი II – ახალი. შუამთის საწელიწდო ხატების იკონოგრაფიული აღწერა - ანალიზი.....	33
5. თავი III – ახალი შუამთის ხატების სტილური ანალიზი.....	103
ა. XVIII-XIX საუკუნეების ქართული და რუსული ხატწერის სტილური მიმოხილვა.....	113
ბ. საწელიწდო ხატები სიმბოლო საღმრთო განმგებლობისა.....	127
6. დასკვნა.....	133
გამოყენებული ლიტერატურა.....	137

ტაბულების ნუსხა

1. ახალი შუამთის მონასტრის საწელიწდო ხატი თვე იანვარი 1-16.
2. ახალი შუამთის მონასტრის საწელიწდო ხატი თვე იანვარი 17-31.
3. ახალი შუამთის მონასტრის საწელიწდო ხატი თვე თებერვალი 1-15.
4. ახალი შუამთის მონასტრის საწელიწდო ხატი თვე თებერვალი 16-29.
5. ახალი შუამთის მონასტრის საწელიწდო ხატი წმ. თევდორე ტირონის გამოსახულებით.
6. ახალი შუამთის მონასტრის საწელიწდო ხატი თვე მარტი 1-15.
7. ახალი შუამთის მონასტრის საწელიწდო ხატი თვე მარტი 16-31.
8. ახალი შუამთის მონასტრის საწელიწდო ხატი თვე აპრილი 1-15.
9. ახალი შუამთის მონასტრის საწელიწდო ხატი თვე აპრილი 16-30.
10. ახალი შუამთის მონასტრის საწელიწდო ხატი თვე მაისი 1-16.
11. ახალი შუამთის მონასტრის საწელიწდო ხატი თვე მაისი 17-31.
12. ახალი შუამთის მონასტრის საწელიწდო ხატი თვე ივლისი 1-16.
13. ახალი შუამთის მონასტრის საწელიწდო ხატი თვე ივლისი 17-31.
14. ახალი შუამთის მონასტრის საწელიწდო ხატი თვე აგვისტო 1-15.
15. ახალი შუამთის მონასტრის საწელიწდო ხატი თვე აგვისტო 16-31.
16. ახალი შუამთის მონასტრის საწელიწდო ხატი თვე ოქტომბერი 1-15.
17. ახალი შუამთის მონასტრის საწელიწდო ხატი თვე ოქტომბერი 16-31.
18. ახალი შუამთის მონასტრის საწელიწდო ხატი თვე ნოემბერი 1-15.
19. ახალი შუამთის მონასტრის საწელიწდო ხატი თვე ნოემბერი 16-30.
20. ახალი შუამთის მონასტრის საწელიწდო ხატი თვე ნოემბერი. „ტაძრად მიყვანება“. ფრაგმენტი.
21. ახალი შუამთის მონასტრის საწელიწდო ხატი თვე ნოემბერი. „მთავარანგელოზთა კრება“. ფრაგმენტი.
22. ახალი შუამთის მონასტრის საწელიწდო ხატი თვე დეკემბერი 1-16.
23. ახალი შუამთის მონასტრის საწელიწდო ხატი თვე დეკემბერი 17-31.
24. სინას მთა წმ. ეკატერინეს მონასტერი საწელიწდო ხატი XI ს. მხატვარი იოანე თოხაბი.
25. საწელიწდო ხატი თვე აგვისტო. სხმ/რხ 33. XIX ს. II ნახ.
26. საწელიწდო ხატი თვე აგვისტო. სხმ/რხ. 33. ფრაგმენტი. „ფერისცვალება“, წმინდა მამები: დომენტი, ემელიანე, მატათი, ლავრენტი. „ღვთისმშობლის მიძინება“, „ხელთუქმნელი ხატი“, „ჯოჯოხეთის წარტყვევნა“.
27. საწელიწდო ხატი თვე აგვისტო. სხმ/რხ. 32. XIX ს.
28. საწელიწდო ხატი თვე ივნისი. სხმ/რხ. 32. ფრაგმენტი. წმინდანები ევსები და აღრიპინა; „იოანე ნათლისმცემლის შობა“.
29. საწელიწდო ხატი თვე ოქტომბერი. სხმ/რხ. 34. XIX ს.
30. საწელიწდო ხატი წმინდანები. სხმ/რხ. 390. XVIII-XIX სს.

31. საწელიწდო ხატი თვე სექტემბერი, ოქტომბერი, ნოემბერი, დეკემბერი. სსმ/რხ. 91 XVIIIს.
32. საწელიწდო ხატი სსმ/რხ. 91. ფრაგმენტი. „ღვთისმშობლის საფარველი“.
33. საწელიწდო ხატი სსმ/რხ. 91. ფრაგმენტი. „ტაძრად მიყვანება“.
34. საწელიწდო ხატი სსმ/რხ. 91. ფრაგმენტი. „შობა“, „ჩვილთა რბევა“.
35. იოანე ნათლისმცემლის ხატი ცხოვრების სცენებით. სსმ/რხ. 44. XVIII ს.
36. იოანე ნათლისმცემლის ხატი ცხოვრების სცენებით. სსმ/რხ. 44. ფრაგმენტი. „ქალმან მიაართუა ფეშხუმითა დედასა თვისსა“. მრ. 6-28.
37. იოანე ნათლისმცემლის ხატი ცხოვრების სცენებით. სსმ/რხ. 44. ფრაგმენტი. „ზაქარიას მოკვდინება“.
38. იოანე ნათლისმცემლის ხატი ცხოვრების სცენებით. სსმ/რხ. 44. ფრაგმენტი. „იოანე ნათლისმცემლის თავის მოძიება“.
39. ადღგომის ხატი სსმ/რხ. 329. XIXს.
40. საწელიწდო ხატი თვე მარტი. რ. ოგანეზოვას კერძო კოლექციიდან. XXს-ის დასაწყისი.
41. რუსული კარედი ხატი XVIII ს-ის II ნახევარი. სოტბის აუქციონი.
42. საწელიწდო ხატი მოსკოვის ხარების ეკლესია. 1817წ.
43. ორმხრივი მინეა თვე სექტემბერი. მოსკოვი. პ. კორინის კოლექციიდან. 1597წ.
44. ორმხრივი მინეა თვე მაისი. მოსკოვი. პ. კორინის კოლექციიდან. 1597წ.
45. ორმხრივი მინეა თვე აგვისტო. მოსკოვი. პ. კორინის კოლექციიდან. 1597წ.
46. მინეა თვე თებერვალი. მხატვარი ი. მატვეევი. 1701წ. ფრაგმენტი. „იოანე ნათლისმცემლის თავის მოძიება“, წმინდა მამები და დედები, წმ. ნაწილთა გადასვენება.
47. საწელიწდო ხატი „დეისუსი და წმინდანები“. ათონის მთა წმ. ანას სახ. სამლოცველო. 1621წ.
48. ათონის მთა სიმონოპეტრას მონასტრის რუსული საწელიწდო ხატი. XIXს.
49. ათონის მთა წმ. იოანე ნათლისმცემლის ხატის ფრაგმენტი „კონსტანტინე და ელენე“.
50. ხატი „ოდიგიტრია, პანტოკრატორი, წმინდანები“. XIXს. სოფია ეროვნული გალერეა.
51. ხატი „ღვთისმშობელი წმინდანებით“. XIXს. სოფია ეროვნული გალერეა.
52. ხატი „წმ. ივან რილსკის ცხოვრების სცენებით“. XIXს. გობროვოს სამების ეკლესია. (ბუღვარეთი). ფრაგმენტი. „წმინდანის წმ. ნაწილების გადასვენება“.
53. ხატი „წმ. ივან რილსკის ცხოვრების სცენებით“. გობროვოს სამების ეკლესია. ფრაგმენტი. „წმინდანის წმ. ნაწილების გადასვენება“.

54. ხელნაწერი A-442. XVI ს. წმინდანები: ამფილოქოსი, გრიგოლი, მერკვიანე და ეკატერინე. საქართველოს კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტი.
55. ხელნაწერი A-442. „ეგვიპტეში გაქცევა“.
56. ხელნაწერი A-425. 1718წ. წმინდანები: პროვო, კარპო, ტარახო და ანდრონიკე. საქართველოს კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტი.
57. ხელნაწერი A-425. წმინდანები: ხარიტინა, გრიგოლ ხანძთელი და თომა მოციქული.
58. ხელნაწერი S-4978. 1856წ. „ჯვრის ამალღება“. მხატვარი ალექსი. საქართველოს კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტი.
59. ხელნაწერი S-4978. „იოანე ნათლისმცემლის თავის კვეთა“. მხატვარი ალექსი.
60. მინეა. პარიზის ბიბლიოთეკა gr. 580 XI ს-ის მესამე მეოთხედი.
61. ოდიკი. სხმ/ნ. 453. „დატირება“. XIXს. საქართველოს ეროვნული მუზეუმი. შ. ამირანაშვილის სახ. ხელოვნების მუზეუმი.
62. ოდიკი. სხმ/ნ. 2770. „დატირება“. XIXს. საქართველოს ეროვნული მუზეუმი. შ. ამირანაშვილის სახ. ხელოვნების მუზეუმი.
63. ოდიკი. სხმ/ნ. 2822. „დატირება“. XIXს. საქართველოს ეროვნული მუზეუმი. შ. ამირანაშვილის სახ. ხელოვნების მუზეუმი.
64. აწყურის კარედი ხატი. 1774წ. საქართველოს ეროვნული მუზეუმი. შ. ამირანაშვილის სახ. ხელოვნების მუზეუმი.
65. წმ. საბას კარედი ხატი. ჩხარის ეკლესიიდან. 1779-1780წწ. საქართველოს ეროვნული მუზეუმი. შ. ამირანაშვილის სახ. ხელოვნების მუზეუმი.
66. ლუბოკი. უანრული სცენა. XVIIIს.
67. ახალი შუამთის მონასტრის იკონოსტაზი. 1844წ.

შესავალი

ქართული შუა საუკუნეების ხელოვნებაში მნიშვნელოვანი ადგილი აქვს დათმობილი ხატწერას. მონუმენტურ მხატვრობასა და მინიატიურასთან ერთად ფერწერული ხატები საშუალებას გვაძლევს წარმოვიდგინოთ განვითარების გზა, რომელიც განვლო ქართულმა მხატვრობამ საუკუნეთა მანძილზე. დავინახოთ ქრისტიანული კულტურის სახისმეტყველება, რომელიც დღესაც გვაოცებს თავისი ტრანსცენდენტური აზროვნებით და მხატვრული დონით. განვითარებულ შუა საუკუნეებში ბიზანტიაში ყალიბდება და მკვიდრდება ისეთი ტრადიცია ხატწერის, როგორიც არის საწელიწდო ხატები. მათი აუცილებლობა განპირობებული იყო იმ მრავალასწლოვანი ლიტურგიკული კალენდარული ტრადიციით, რომელსაც შეგვიძლია თვალი გავადევნოთ ლიტურგიკულ კრებულებში: სვინაქსარი, თვენი, მარხვანი, ტიპიკონი, ლექციონერები, საერთოდ მეტაფრაზული კრებულები – მენოლოგიონები. საწელიწდო ხატების არსებითი პირველწყარო არის სვიმეონ მეტაფრასტის მიერ კალენდარული თანმიმდევრობით დაწერილი მენოლოგიონები და ქრიტეფორე მიტილინელის (1000-1050) კანონი, რომლის საგალობლების რიგი, ესადაგება ლიტურგიკული კალენდრის ილუსტრირებულ კრებულს, ხელნაწერებს და ხატებს [1]. საწელიწდო ხატების ადრეული ნიმუშები, რომელთაც ჩვენამდე მოაღწიეს სინას მთის წმ. ეკატერინეს მონასტერშია დავანებული.

წინამდებარე ნაშრომი ეხება საწელიწდო ხატებს ახალი შუამთის მონასტრიდან. საქართველოს ეროვნული მუზეუმის შ. ამირანაშვილის სახელობის ხელოვნების მუზეუმის ძველი ქართული შუა საუკუნეების ხელოვნების ფონდში დაცულია ახალი შუამთის მონასტრის საწელიწდო ხატები. ძველი ქართული ხელოვნების მუზეუმის საინვენტარო წიგნში (1923–1936) საწელიწდო ხატები გატარებულია, როგორც თელავიდან ჩამოტანილი. მუზეუმ „მეტეხის“ დავთარის მიხედვით ხატები მუზეუმს გადაეცა 1934 წლის 26 ივნისს, ოქმი №115, ხოლო მუზეუმის შემოსულობათა წიგნში გატარებულია 1936 წელს და ჩაწერილია იმ ხატებთან ერთად, რომელიც შუამთის მონასტრიდან

არის გადმოცემული. ახალი შუამთის მენოლოგიური ხატები თორმეტ თვეს მოიცავს და ისინი დაწერილია თორმეტ დიდ დაფაზე, ხეზე გადაკრულ დაგრუნტულ ტილოზე, ტემპერის საღებავებით. ძირითადი ზომა ხატების 57X43. მუზეუმში დაცულია მხოლოდ ცხრა ხატი. მეათე ნომერის თვის ხატს მივაკვლიეთ თელავის ისტორიულ ეთნოგრაფიულ მუზეუმში, სადაც საინვენტარო წიგნში გატარებულია ნომრით თსიემ №9304-14. ხატი თელავის მუზეუმში შემოსულია ახალი შუამთის მონასტრიდან. ორი ხატი სექტემბერის და ივნისის სამწუხაროდ დაკარგულია.

ახალი შუამთის მონასტრის საწელიწდო ხატები ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში შესწავლილი არ ყოფილა, არცერთ მეცნიერს განხილული არ აქვს. ახალი შუამთის საწელიწდო ხატები შესრულებული უნდა იყოს XVIII საუკუნის მიწურულს – XIX საუკუნის დასაწყისში. თავისი სტილური ფორმიდან გამომდინარე იგი ეპოქის გამოძახილს წარმოადგენს. ნაშრომის მიზანია ამ პერიოდის მართლმადიდებელ ქვეყნებში მიმდინარე მხატვრული სტილის ანალიზის წარმოჩენა, ის ეპოქალური ცვლილებები, რომელსაც განიცდის საეკლესიო ხელოვნება საქართველოსა და რუსეთში. ქართული კულტურის ნამუშევრებში აშკარად გამოხატულია დასავლური ორიენტაცია, შეინიშნება ახლებური მიდგომა, ახალი მხატვრული საშუალებები. რუსული და ევროპული კულტურის სინთეზი ეროვნულ ნიადაგზე ახალ სტილს და მსოფლმხედველობას წარმოშობს. საქართველოს ეკლესიის ისტორიაში ეს არის პერიოდი რთული და არაერთმნიშვნელოვანი, როდესაც იშლება ძველი ტრადიციული ფორმები და იქმნება ახალი მხატვრული სახე. თანდათან ფერმკრთალდება შუა საუკუნეობრივი აზროვნება, მის ადგილს იკავებს კლასიკური ფერწერული სტილი. საერო ხელოვნების მომძლავრება და დასავლური კულტურის შემოდინება ადგილობრივი ეროვნული ტრადიციების ერთგვარ მინელებას იწვევს და მოგვიანებით ახალი სახით წარმოჩნდება. რუსული ექსპანსიის წარმოშობა, ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმება, მძიმე ტვირთად დააწვა ქართულ საზოგადოებას. მიუხედავად ამისა, ქართული ეროვნული აზროვნების განვითარება ახალ შემოქმედებით არეაღს წარმოშობს.

წინამდებარე ნაშრომის კვლევის მიზანი არის ეპოქის მახასიათებელი მხატვრული სახის ანალიზთან ერთად, საწელიწდო ხატების იკონოგრაფიული პროგრამის შესწავლა. მთავარი მიმართულებაა წარმოჩნდეს ის სახისმეტყველება და მნიშვნელობა, რომელიც ამ ტიპის ხატებს აქვს საღმრთო ლიტურგიკაში. ქართული შუა საუკუნეების კულტურული მემკვიდრეობა გამოირჩევა თავისი მრავალფეროვნებით და მსოფლმხედველობით. ქართულ ხელოვნებაში საწელიწდო ხატები სიმცირე შეინიშნება. შესაძლებელია საწელიწდო ხატები ისტორიული ქარტეხილების შედეგად განადგურდა. დასაშვებია ქართულ ხასიათს უფრო შეესაბამებოდა ის ლიტერატურული წყარო, როგორც თვენი და გულანია, რომელიც უხვად არის შემკული მინიატიურული მხატვრობით. ახალი შუამთის ხატები ეპოქის გამოძახილია.

ნაშრომი მიზნად ისახავს შეძლებისდაგვარად უპასუხოს დასმულ საკითხებს. მასში წარმოდგენილი კვლევის შედეგები მნიშვნელოვანი იქნება XVIII–XIX საუკუნეების საეკლესიო ფერწერის მკვლევართათვის. საწელიწდო ხატების იკონოგრაფიული პროგრამა სასურველ მასალას მიაწვდის საეკლესიო მხატვრობის სფეროში მოღვაწე მხატვრებს. ნაშრომში მოტანილი ფაქტები, შეფასებები და დასკვნები შეიძლება საფუძვლად დაედოს ლექცია-სემინარებისა და სპეციალური კურსის მომზადებას, რომელშიც ასახული იქნება XVIII–XIX საუკუნეების ქართული და რუსული საეკლესიო მხატვრობის განვითარების თავისებურებანი საერთო ევროპული ხელოვნების ფონზე.

1. ლიტერატურის მიმოხილვა

განვითარებულ შუა საუკუნეებში ბიზანტიური კულტურის არეალში და შემდეგ გვიან შუა საუკუნეებში მართლმადიდებელ ქვეყნებში იქმნება საწელიწდო ხატები, რომელიც სათანადოდ არის შესწავლილი, როგორც ქართველი ისე უცხოელი მეცნიერების მიერ. განსაკუთრებულ ინტერესს გამოხატავენ სინას მთაზე წმ. ეკატერინეს სახელობის მონასტრის საგანძურში დაცული ხატების შესახებ. გ. და მ. სოტირიუების პირველი პუბლიკაციის შემდეგ გახდა ცნობილი სინას მენოლოგიური ხატები [2]. ზ. სხირტლაძეს პუბლიკაციაში განხილული აქვს იოანე თოხაბის მიერ მოხატული საწელიწდო ხატების სტილი და იკონოგრაფიული ხასიათი [3]. სინას ხატები ზოგადად მიმოიხილა ნ. ჭიჭინაძემ [4], კ. ვაიცმანი [5], პ. მიიოვიჩი [6], დ. მიურიკი [7], ნ. შევჩენკო [8], თავიან შრომებში მონოგრაფიულად შეისწავლიან ამ ხატებს და განიხილავენ ზოგადად საწელიწდო ხატების მახასიათებელ ნიშან – თვისებებს.

რუსული ხატწერა მდიდარია მენოლოგიური ხატების კოლექციით, ისინი ძირითადად XVI–XIX საუკუნეებით თარიღდება. რუსეთში გავრცელებულია მცირე ზომის მენოლოგიური დაფები, რომელიც ორმხრივია. ერთ მხარეს ქრისტოლოგიური კომპოზიცია, მეორე მხარეს წმინდანების პორტრეტებია გამოსახული. ისინი შესწავლილია ვ. ლაზარევის მიერ [9]. უნდა აღინიშნოს, რომ შუა საუკუნეების ხატწერის კვლევის გარკვეულ ეტაპზე სპეციალისტები ნაკლებად განიხილავენ მონოგრაფიულად მენოლოგიურ ხატებს.

ახალი შუამთის საწელიწდო ხატები მკვლევართა მიერ შესწავლილი არ არის. მის შესახებ სამეცნიერო ლიტერატურაში და საარქივო მასალებში არაფერია ნათქვამი. საწელიწდო ხატების მონოგრაფიული შესწავლა საშუალებას გვაძლევს წარმოვაჩინოთ კალენდარული ხატების ძირითადი მახასიათებელი ნიშნები და სტილი, ის ისტორიული და კულტურული მდგომარეობა, რომელიც სუფევდა XVIII–XIX საუკუნეების მიჯნაზე საქართველოში.

თავი I

საწელიწდო ხატების ლიტერატურული წყარო

საწელიწდო ხატების ლიტურგიკული მნიშვნელობის განსაზღვრისათვის აუცილებელია გავითვალისწინოთ ის საწყისი ლიტერატურული წყარო, რომელსაც ეფუძნება ეს ხატები და კალენდარული ილუსტრირების პრინციპი ამომწურავი სახით ნათელსაყოფი გაგხადოთ.

საქართველოს საეკლესიო ლიტურგიკული ცხოვრება სამ ძირითად პერიოდს მოიცავს: პალესტინური, კონსტანტინოპოლის – მთაწმინდელი მამების მოღვაწეობა და რუსული. რუსეთის ეკლესიასთან კონტაქტი XVI საუკუნიდან იწყება, ხოლო XVIII საუკუნეში ვითარდება. VIII–X საუკუნეებში საქართველოს მჭიდრო და უწყვეტი კავშირი აქვს აღმოსავლეთის საქრისტიანო სამყაროსთან. ქართულ ეკლესიაში „საბაწმინდური განგება“ არის დამკვიდრებული. „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში“, მითითებულია, რომ გრიგოლმა მოატანინა საბაწმინდის განგება და განაწესა მის მიერ დაარსებულ ეკლესია – მონასტრებში. ქრისტეს საფლავზე შემუშავებული იერუსალიმური რედაქციის ტიპიკონი ქართულად თარგმნილი VIII საუკუნეში საბოლოოდ მკვიდრდება [10].

ეროვნული კულტურის ორიგინალური მწერლობის განვითარების მიზნით იქმნება აგიოგრაფიული ნაწარმოებები, ქართველ წმინდანთა ცხოვრებანი. აგიოგრაფიასთან ერთად შემუშავდა ეროვნული ეორტოლოგიაც, წმინდა მოღვაწეთა სადიდებლად დაწესდა საეკლესიო დღესასწაულები, რომელიც შეტანილია ქართულ კალენდრებში. იოანე ზოსიმემ „ქართული განგება“ და „განყოფა“ დაუპირისპირა ბერძნულს და „ქართული სათუალავნი“ – წელთაღრიცხვა შემოიტანა. X საუკუნის შუა ხანებში მის მიერ არის გადაწერილი „იალიგარი საწელიწდო“ – „საგალობელნი რომელსა შინა წერილ არიან დღესასწაულნი ყოველნი ახალნი და ძუელნი სრულიად, ჟამნი ათორმეტნი, სრულიად ქართულად და საბაწმინდურად“ [11]. ჰიმნოგრაფიული კრებული – კალენდარი, რომელიც ზოსიმემ შეადგინა სარგებლობდა ოთხი წყაროთი: კონტანტინოპოლის, იერუსალიმის,

საბაწმინდის და თვით „კანონი“ – განხილებით. კალენდარში ქართველი წმინდანებია შეტანილი: აბო თბილელი, მეფე არჩილი, შუშანიკ დედოფალი და სხვანი [12]. აქტიური მუშაობა ჩანს სინას მთაზე მოღვაწე ბერების: კვირიკე მიძნაძორელი, კვირიკე სოხასტრელი, გაბრიელი, მიქაელი. ისინი გადასწერდნენ ხელნაწერებს, ზრუნავდნენ ახალ თარგმანსა და შემკობაზე.

მოვლენების განვითარება ცხადყოფს, რომ შემდეგ იერუსალიმისა ძლიერდება კონსტანტინოპოლის საპატრიარქო, დიდი ეკლესიის წმ. სოფიის ტაძრის ტიპიკონი ვრცელდება და მკვიდრდება მართლმადიდებლურ საქრისტიანო ქვეყნებში. IX-X საუკუნეების სტუდიოსის მონასტრის ტიპიკონის ნუსხებში არის შეტანილი წმინდანთა ხსენების კალენდარი, ერთ-ერთი უძველესია პატმოსის ბიბლიოთეკის ტიპიკონი (IX-Xსს) №266 ხელნაწერი, რომელშიც უხვად არის მოცემული წმინდანთა მოსახსენებელი კალენდარი [13]. ქართულ ღვთისმსახურებაში კონსტანტინოპოლის სვინაქსარული ცხოვრება გვაქვს X-XII საუკუნიდან XVIII საუკუნემდე.

„წმინდანთა ცხოვრება უზარმაზარ ოკეანეს წარმოადგენს“ [14], რომელიც საესეა მრავალსახოვნებით. ბიზანტიურ სამყაროში XI–XVIII საუკუნეების დაახლოებით რვაას სამოცდაათი ხელნაწერია ცნობილი, მათგან ოთხ ათეულზე ცოტა მეტი შეუქმნიათ მინიატიურით [15]. ბიზანტიაში X საუკუნის ბოლოს აგიოგრაფიულ მწერლობაში იწყება ახალი ხანა. ძველი კიმენური რედაქცია, რომელიც მრავალჯერ შეიცვალა და შეირყვნა მწვალებელთა მიერ, აღარ აკმაყოფილებდა ამ პერიოდის მსოფლმხედველობას, ამიტომ არსებული წმინდანთა ცხოვრების ტექსტების შესწორება და გავრცობა მიმდინარეობს, რამაც შესაძლებელი გახადა მეტაფრასული რედაქციის შექმნა. ეს სამუშაო როგორც ცნობილია იტვირთა სვიმეონ ლოლოთეტმა მეტაფრასტად წოდებულმა. სვიმეონ ლოლოთეტს გაუმეტაფრასტებია შემოდგომა ზამთრის სექტემბერ-იანვრის თვენი (982წ). თვეთა მიხედვით წმინდანთა ცხოვრება-მარტვილობა ქართულად ითარგმნა XI საუკუნეში ექვთიმე ათონელის, სტეფანე სანანოისძის, დავით ტბელის (Xს-ის უკანასკნელი მეოთხედი), გიორგი მთაწმინდელის, ეფრემ მცირის და სხვათა მიერ [16]. სამეფო ბიზანტიური შვიდი თვის წმინდანთა საკითხავი

გადაამუშავა ალექსი კომნენოსის მეფობის ხანაში იოანე ქსილიფონოსმა (1081წ.), ყოველივე ეს თვალნათლივ მიუთითებს მასზე, რომ საეკლესიო კალენდრის სრულყოფილი ჩამოყალიბება და დაწურვა X–XI საუკუნეების მიჯნაზე ხორციელდება.

ბიზანტიაში მიმდინარე მოვლენებს არ ჩამორჩება და ფეხდაფეხ მისდევს საქართველო. ბერძნულიდან საღვთისმეტყველო ნაშრომების თარგმნას და რედაქტირებას შესანიშნავად ახორციელებენ: ექვთიმე და გიორგი მთაწმინდელები. ექვთიმე და გიორგი მთაწმინდელების დვაწლი ქართულ მწერლობასა და საეკლესიო ლიტურგიკაში განუზომელია. ექვთიმე მთაწმინდელის ბერძნულიდან თარგმნილი „სზინაქსარი საწელიწდოდ უმცროსი“ [17], სექტემბრის თუენი, საგალობლები და გიორგი მთაწმინდელის დიდი სზინაქსარი, რომლის ანდერძში წერია: „დასრულდა განგებაჲ, თუეთა წელიწადისათაჲ... მითარგმნიან ესე საღმრთონი წიგნნი“ (1042-1044წწ.) [18] არის განძი განუზომელი „საფუძველი ეკლესიათა, რომლისა თვინიერ შეუძლებელ არს წარმართება ეკლესიისა, რამეთუ რომელ ეკლესიასა სზინაქსარი არ ჰქონდიან თაფლსა ჭამს, ხოლო სიტკბობასა არა სცნობს“. გიორგი მთაწმინდელს „თთუენში ათორმეტნივე სრულიად ღმრთივბრწყინვალედ“ [19]. შეუკრებია სხვადასხვა ავტორების საგალობლები წმინდანთა, დღესასწაულთა და თავის ანდერძში აცხადებს: „არღარა რომელსა საბერძნეთისა ეკლესიასა არა იპოებოდის ამისა უკეთესი სათუეო, სრული და უნაკლო“ [20]. საქართველოში დასავლური კონსტანტინოპოლის საღვთისმეტყველო პრაქტიკა მკვიდრდება ექვთიმე მთაწმინდელის და გიორგი მთაწმინდელის თარგმნილი მცირე და დიდი სვინაქსარი. დავით აღმაშენებლის მეფობის ხანაში სვიმეონ საკვირველმოქმედის მონასტრიდან ახალი რედაქცია ტიპიკონის საბაწმინდური ვრცელდება [21].

XI საუკუნეში მთარგმნელობითი ხელოვნების და საზოგადოდ მწიგნობრობის აყვავება – განვითარების ფონზე იქმნება დასრულებული მხატვრული სახის მქონე ილუსტრირებული კოდექსები.

XI-XII საუკუნეებში მიმდინარეობს ინტენსიური შემოქმედებითი მოღვაწეობა საქართველოსა და მის ფარგლებს გარეთ სამონასტრო

ცენტრებში ჩვენთვის საინტერესო ლიტერატურულ საწყისზე: თვენის, სადღესასწაულოსი და სხვათა თარგმანების შევსება და განახლება. სულ რამდენიმეს გამოვყოფთ: ზოსიმე მონაზონის მიერ არის გადაწერილი ათონზე 1076 ოქტომბრის და ნოემბრის თვენი (Ath № 54). იოანე ბუქაიდის მოღვაწეობის პერიოდში ათონის მონასტერში მიმდინარეობს ხელნაწერთა გადაწერა და სავანესთვის შეწირვა. პეტრე ხუცესმა შეწირნა „სათუეონი ათორმეტთა თუეთანი, თავისა მორგებულნი და თვისთა ხელთა დაწერილნი შუდად წიგნად“ [22]. იოანე პეტრიწს გადმოუღია ქრისტეფორე მიტილინელის ე. წ. „გალექსილი კალენდარი“, რომელსაც მან უწოდა „გალობა ყოველთა წმინდანთა“ სექტემბრიდან აგვისტომდე [23]. საუკუნეების განმავლობაში მიმდინარეობს თვენის გადაწერა, ცალკეულ ნაწილთა შევსება. მარიამ მაკრინე მონაზონის, ინიციატივით გადაიწერა ალავერდში „სადღესასწაულო თვენი“ (1714-1716წწ).

ქართული ლიტურგია კონსტანტინოპოლისას მისდევს და დროთა განმავლობაში იგი ცვლილებებს განიცდის. XVIII საუკუნეში სურათი თანდათან იცვლება. დიდმა საეკლესიო მოღვაწემ დომენტი კათალიკოსმა 1718წ. გადააწერინა სადღესასწაულონი A-425, რომელიც ქართულ ჰიმნოგრაფიულ – ჰაგიოგრაფიული ელემენტებს შეიცავს, მსოფლიო წმინდანთა გვერდით ქართველ წმინდანთა სადღესასწაულოებია და მათი ხსენების დღეების „განგებაა“. სექტემბერ-აპრილის თვე სრულია, მაისი-აგვისტო გამოკრებილია. ხელნაწერში მითითებული ყველა მსოფლიო წმინდანი ახალი შუამთის ხატებზე არის გამოსახული, იმ განსხვავებით, რომ სადღესასწაულონში შეტანილია ქართველი წმინდანები, ახალი შუამთის ხატებზე ქართველი წმინდანები ჩანაცვლებულია რუსი წმინდანებით. ხელნაწერი სექტემბრის და ოქტომბრის თვის რამდენიმე წმინდანის პორტრეტული მინიატურით არის შემკული.

XVIII საუკუნეში მიმდინარეობს საეკლესიო ლიტურატივის ხელახალი რედაქტირება, მათ შორის თვენის. ამაში უდიდესი წვლილი მიუძღვის კათალიკოსს ანტონ I და ალექსი მესხიშვილს. ანტონ კათალიკოსმა ახალი ეპოქა შექმნა ქართულ საეკლესიო მწერლობაში და საღმრთო ლიტურგიკაში. დიდი მეცნიერი კ. კეკელიძე აღნიშნავს:

მან მოინდომა ის რაც X-XI საუკუნის ათონელმა მამებმა შექმნეს. ანტონ კათალიკოსმა რუსეთში ყოფნის დროს, შეისწავლა საღვთისმეტყველო ლიტერატურა, შეადარა ქართულ წყაროებს, შეასწორა: ტიპიკონი და კონდაკი [24]. ქართული პარაკლიტონი შეადარა ბერძნულს. მანამდე ბესარიონ კათალიკოსს (1730-1737წწ.) ტიპიკონში შეუტანია სლავური ტიპიკონის შენიშვნები [25]. განსაკუთრებით ჩვენთვის საინტერესოა თვენი. გელათის მონასტრის საღვთისმეტყველო ხელნაწერის მინაწერში არის შემონახული თვენის წინასიტყვაობა, საიდანაც ვიგებთ, რომ ანტონ კათალიკოსმა თვენის სლავურიდან თარგმნა მიანდო გაბრიელ ხუცესს, რადგან თვითონ სლავური არ იცოდა, გრამატიკოსნი ჰყავდა „რუსი კლირიკნი ეკლესიისანი ჩემისანი... გაბრიელ მეტყოდა რა ქართულად დიდთა გამოძიებითა თითოსა ლექსსაცა ვკითხავდი დრამატიკოსთა მათ რუსთა“ [26]. XVIII საუკუნეში არ დარჩენილა არცერთი საეკლესიო წიგნი, რომელიც სლავური წიგნების მიხედვით არ შესწორებულიყოს. ჩვენს ეკლესიებში ახლა ხმარებაშია სწორედ ეს მეთვრამეტე საუკუნის რედაქცია [27]. ასეთ ვითარებაში ჩვენთვის გასაგებია რამდენად სრულყოფილი იქნებოდა ეს თარგმანები. თანმიმდევრულად აღწერს ანტონ კათალიკოსი თუ რა ცვლილებები შეიტანა მან საეკლესიო კალენდარში, როგორ შეეცადა არსებულ შეცდომათა გასწორებას და ქართველ წმინდანთა ხსენების გამართვას, სადაც საკუთარი ჰიმნები დაურთო [28].

არ გვინდა ისე წარმოჩინდეს ამ პერიოდში თითქოს მხოლოდ რუსულით არის გატაცება და სხვა წყაროს არ მიმართავდნენ. ანტონ კათალიკოსი სარგებლობდა როგორც რუსული ასევე ბერძნული და სომხური წყაროებით. გარდა ამისა ბერძენ სწავლულებთან, რომლებიც იმ დროს საქართველოში იმყოფებოდნენ, ხდება გარკვეულ საკითხთა შეჯერება და დახვეწა. უფრო ადრე კვიპრიანე სამთავნელმა დომენტი კათალიკოსის დავალებით ბერძნულიდან თარგმნა კურთხევანი, რუსულ ვარიანტს არ შეხებიან [29]. პალესტინური ტიპიკონი საქართველოში ფუნქციონირებდა მანამ, სანამ იგი რუსულით არ შესწორდა.

რუსეთთან საქართველოს კონტაქტი და რუსული მასალის გადმოქართულება ბიზანტიის დაცემის შემდეგ აქტიურად იწყება.

ცნობილი სახეები: არჩილ მეფე, ვახტანგ VI, იოსებ სამებელი, რომანოზ მიტროპოლიტი, გაიოზ არქიდიაკონი და სხვანი რუსეთთან მჭიდრო კონტაქტს აძლიერებენ. განსაკუთრებით ეს კონტაქტი სერიოზულ სახეს იღებს 1705 წლიდან [30] მოსკოვში და პეტერბურგში დაარსებული ქართული სტამბა და შემდეგ თბილისში (1755წ.) და თელავში (1782წ.) [31] გახსნილი სემინარიები, სადაც სწავლა რუსეთის სასულიერო სემინარიის კვალობაზე მიმდინარეობს ამას ხელს უწყობს. შეიძლება ითქვას, რომ შესანიშნავად განხორციელდა იმპერატორ ეკატერინეს სიტყვები: «Чтобы тело было грузинское, а душа русская» [32] ეს პროცესი თვალნათლივ ასახულია ახალი შუამთის ხატებში რუსული ეტიმოლოგია წარწერებში მცირედ, მაგრამ მაინც შესამჩნევია. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, XVI საუკუნიდან აქტიურად მიმდინარეობს კათოლიკური მისიით ჩამოსულ მისიონერთა მოღვაწეობა და იტალიური ლიტერატურის თარგმნა.

საეკლესიო კალენდრის საკითხი გადაუსინჯავს ანა დედოფალს კახეთში გადმოსვლის შემდგომ ჩატარებულ საეკლესიო კრებაზე 1703 წ. XVIII საუკუნეში ქართულმა კალენდარმა ოთხი რედაქცია გაიარა. (1703-1758წწ.) საბოლოო რედაქცია იყო ანტონ კათალიკოსის [33].

ანტონ კათალიკოსის თანამოღვაწე და მეგობარი ანჩისხატის დეკანოზი ალექსი მესხიშვილი განსაკუთრებით აქტიურად მოღვაწეობს თბილისში. 1758წ. მან გადაწერა: „სათვეო განგება ანუ თთუენი“. ჟამთა ვითარების გამო თვენის გადამწერნი წმინდანთა ხსენების დღეს ხან ერთ ჯგუფში ათავსებდნენ, ხან მეორეში. რამაც თვენის რედაქციების სხვადასხვაობა გამოიწვია. ა. მესხიშვილი ქართულ თვენს ადარებს რუსულს. რუსულ თვენში არ იყო ის საგალობლები, რომელიც ქართულში გვხვდება, ხოლო ქართულ თვენში არ იყო ტიპიკარული შენიშვნები ამა თუ იმ დროს ღვთისმსახურების შესრულების წესრიგის აღნიშვნელი. სათვეო განგების მინაწერში იგი წერს: „რაოდენიცა აღეწერათ წიგნი, თავის ნებაზედ განერყვნათ... ეკლესიისა წესნი და განწესებანი სრულიად დაეშთინათ, რადგან დედანი არა ჰქონდათ... გამოვიძიე მრავალთა ძველთა წიგნთა შინა... სადაც რომ იპოებოდა მივსწვდი, უნახავ არა დამიშთა... გასმოწულვილვით გამოვიძიე“ [34]. მან ძველი ქართული წყაროები გამოიყენა, რუს წმინდანთა და

დღესასწაულთა ნაცვლად ქართული შეიტანა, ანტონ კათალიკოსის სისტემის მიხედვით. თუმცა რუსული ფრაზებიც გადმოაქვს ქართულ თუნუში. ალექსი მესხიშვილი ანტონ კათალიკოსთან ერთად არის ის პიროვნება, რომელიც რუსულ რელსებზე გადადის და ცდილობს რუსული კულტურასთან დაახლოებას.

XVIII სუკუნეში ქართულ ლიტურგიკაში ჩანს რუსოფილური გატაცება და მიმართულება. ცდილობენ გადმოიტანონ საღვთისმეტყველო წესები და ტრადიციები. რწმენა მართლმადიდებლობის თაყვანისცემისადმი ქართველ მოღვაწეებს რუსეთისადმი განაწყობდა და იმედს აძლევდა სრულყოფილი სახელმწიფოს აღდგენა – განვითარებაში. სიტუაცია რადიკალურად იცვლება 1811 წ. ანტონ II კათალიკოსი დაითხოვეს „უქაზისამებრ იმპერატორისა, კათოლიკოზობა გაუქმდა და მაგიერ ამისა დაწესდა ექსარხოსობა [35]“. ქართული ლიტურგიკა და ცხოვრება რუსულ რელსებზე გადადის. შემოაქვთ რუსული საღვთისმსახურო წესები და ტრადიციები.

XVIII–XIX საუკუნეების საღმრთო ლიტურგიკის რუსულ რელსებზე გადაყვანა საფუძველს უყრის ხელოვნებაში რუსული მხატვრული გემოვნების შემოტანას და ქართულ საეკლესიო ხელოვნებაში რუსული მხატვრული სტილის დამკვიდრებას.

ზემოთ მოკლედ მიმოხილული მასალა ლიტურგიული საწყისი, მენოლოგიუმი და საწელიწდო ხატები საქართველოში მრავალფეროვანი და მრავალმხრივია, ეპოქალური ცვლილებები კულტურაზე თვალნათლივ ისახება და წარმოიშობა სრულიად ახალი სახისმეტყველება. ანტონ I კათალიკოსის მოღვაწეობა არის საფუძველი საფუძველთა, რომელიც შემდეგ ნაყოფს გამოიღებს. ახალ გზაზე დააყენა ქართული საეკლესიო ღვთისმსახურება, რაც ნათლად აისახა ხელოვნებაში: მონუმენტურ ფერწერასა და ხატწერაში. იქმნება ხატწერის ისეთი ნიმუშები, რომელიც ატარებს რუსული ხელოვნების მხატვრულ სტილურ ნიშნებს. იქმნება მენოლოგიური ხატი. საეგზარხოსო მმართველობა მძიმე ტვირთად დააწვა ქართულ ეკლესიას.

ა. რუსეთის ეკლესიის საეკლესიო თენი

წინა თავში ზოგადად მიმოვიხილეთ ის ლიტერატურული და საეკლესიო კალენდარული საწყისი, რომლითაც საზრდოობდა საუკუნეების განმავლობაში ქართული ეკლესია. ამ თავში მოკლედ შევეხებით რუსეთის ეკლესიის კანონიკურ საფუძველს. ყოველივე ეს დაგვეხმარება ახალი შუამთის მონასტრის საწვლიწლო ხატების ლიტურგიკული საწყისის შემეცნებაში.

რუსეთს ქრისტიანობის მიღების შემდეგ ბიზანტიიდან შემოაქვს და თარგმნის საღმრთო ლიტერატურას. XI საუკუნის 30-იან წლებში ითარგმნა კონსტანტინოპოლის პატრიარქის ალექსის მიერ შედგენილი განჩინება, რომელიც ძირითადად სტუდიელთა მონასტრის წესდებაზე იყო დაფუძნებული [36]. XII–XIV საუკუნეებში აქ გავრცელებულია სტუდიოსის მინეა, რომელიც მოგვიანებით შეცვალა მიტროპოლიტმა კიპრიანემ. მან ხელახლა გადაამუშავა იერუსალიმური განჩინება და განავრცო რუსული საეკლესიო დღესასწაულებით და ეროვნული წმინდანებით [37] პირველი მინიატიურებით შემკული მენოლოგია 1063წ. არის შესრულებული და ინახებოდა სტავრონიკიტას მონასტერში [38]. XI საუკუნეში თარგმნილ სახარებასთან და სამოციქულოსთან ერთად, ითარგმნა ნოვგოროდის საღვთისმსახურო მინეა 1095/1096წწ. XI საუკუნეში არის გამოცემული ძველი სლავური სუბრალსკის ხელნაწერის მარტის მინეა. XII საუკუნეს ეკუთვნის სოფიის მინეა მოსკოვის ისტორიის მუზეუმი [39]. XIV–XV საუკუნეებში რუსეთში მკვიდრდება იერუსალიმის მინეა. სოფიის ბიბლიოთეკაში ინახება XIV–XVIII სს. რუსული მინეის ხელნაწერები, რომელიც სხვადასხვა მონასტრებშია გადაწერილი [40]. XVI საუკუნის შუახანებში რუსეთში მიტროპოლიტ მაკარის ხელმძღვანელობით შეადგინეს დიდი მინეა, 12 ტომი თორმეტი თვის მიხედვით, რომელიც წარმოადგენდა სიმბოლოს გაერთიანებული და ძლიერი სამეფოს. „მოიძიეს ყველა წიგნი რომელიც რუსეთში მოიპოვებოდა: კრებული წმინდანთა ცხოვრების, წმინდა წერილი, ქადაგებანი და სხვა“ [41]. მაკარიმ თვეების მიხედვით შეიტანა, რუსული ეკლესიის მიერ კანონიზირებული რუსი წმინდანები და მსოფლიო წმინდანთა გვერდით განათავსა.

წმ. სერგიევ – ლავრის შობის ეკლესიის წინამძღვარმა იოანე მილიუტინმა შეადგინა მინეა (1646-1654). XVII საუკუნეში რუსეთში გამოდის პირველი ბეჭდური მინეა, რომელიც ხელახლა იქნა რედაქტირებული მასში შეტანილია სვიმეონ მეტაფრასტის და მაკარევის საკითხავი თვენი [42]. რუსეთის ეკლესია ეროვნული წმინდანების კანონიზაციას X საუკუნიდან იწყებს, ადგილობრივი წმინდანების კანონიზაცია მიმდინარეობს საეკლესიო კრებებზე 1547-1549 წელს, რაც გრძელდება მომდევნო საუკუნეებშია [43] ცალკეული ეკლესია – მონასტრებში ეროვნულ წმინდანთა მოხსენება ადგილობრივი ტრადიციის მიხედვითაც სრულდებოდა. 1784 წელს გამოდის საეკლესიო კალენდარი, სადაც წმინდანთა და დღესასწაულების გვერდით, შეტანილია სამეფო დღენი.

ბ. მენოლოგია საწელიწდო ხატების დედანი

ბიზანტიური ხატები დაედო საფუძვლად რუსულ მენოლოგიურ ხატებს. ბიზანტიურ მენოლოგიურ ხატებს ახასიათებს კალენდარული თანმიმდევრობით წმინდანების მთელი სიმაღლით გამოხატვა, ფიგურათა სიმრავლე, კომპოზიციის ჩარჩოთი შეკვრა, მინიატიურული სტილი, ზოგადი შტრიხებით ფორმის გადმოცემა. რუსულ საწელიწდო ხატებსა და მინეაზე იკონოგრაფიული პროგრამა რამდენადმე შეცვლილია, იგი გაჯერებულია რუს წმინდანთა ცხოვრების ეპიზოდებით, დაფიქსირებულია ისტორიული ფაქტები, აპოკრიფული თემები. კომპოზიციები გადატვირთულია და მრავალფეროვანია. ამის შესანიშნავი მაგალითია თვენი პ. უვაროვას კოლექციიდან, სადაც ბიზანტიურ იკონოგრაფიულ პროგრამაში დამატებულია 150 ადგილობრივი რუსული დღესასწაული მოსახსენიებლით [44]. განსაკუთრებით ეს ეხება XVII საუკუნის მენოლოგიურ ხატებს. ხატები ხშირად დამკვეთის მოთხოვნას გამოხატავს. ორმხრივ მინეა – ხატზე პავლე კორენის კოლექციიდან მოსკოვის სკოლა 1597წ. (ტაბ. 43) უწყვეტი თხრობის პრინციპით, სარტყლისებურად არის აგებული კომპოზიცია. წმინდანები ჩარჩოთი არ არის გამოყოფილი [45].

საერთოდ, ხატებზე თხრობის პრინციპი, რომ არ დაირღვეს თხელი თეთრი გრაფიკული ხაზით არის გამოყოფილი ფიგურები და კომპოზიციები. ასეთია: საქართველოს ხელოვნების მუზეუმში დაცული რუსული საწელიწდო ხატები: სხმ/რხ 34 (ტაბ. 29), სხმ/რხ 33 (ტაბ. 25, 26), სხმ/რხ 390 (ტაბ. 30), ათონის მთაზე ნიკოლოზ II მიერ შეწირული სიმონოპეტრას მონასტრისათვის დიდი მენოლოგიური (XIX ს.) ხატი (ტაბ. 48), რომელზედაც რთული იკონოგრაფიული პროგრამაა მოცემული. ერთ პანელზე ჩვილადი ღვთისმშობლის ხატები და თვენია, კომპოზიციის ცენტრში დოდეკანონის იკონოგრაფიული პროგრამაა განთავსებული [46]. რუსულ მენოლოგიურ ხატებზე ძირითადად წინა პირია მოხატული და მასზე რამდენიმე რიგად არის გაწყობილი საეკლესიო კალენდარი, მაგ. დეკემბრის ხატი მოსკოვის ხარების ეკლესიიდან (1817წ.) (ტაბ. 42). თუ გავავლებთ პარალელს ახალი შუამთის მონასტრის ხატებთან მკვეთრ განსხვავებას შევნიშნავთ. ახალი შუამთის ხატზე თითოეული დღე წმინდანის თუ ქრისტოლოგიური სცენის გამიჯნულია ოქროსფერი ჩარჩოთი. ხატის ზომაც დიდია და მხოლოდ სამი სარტყელია მასზე. ხატის წინა პირზე თვის პირველი ნახევარია მოცემული 1 დან – 16-მდე, მეორე მხარეს თვის მეორე ნაწილი. ეს მხატვარს თავისუფალი გამოსახვის და პერსონიკაციის საშუალებას აძლევს. მსგავსი კომპოზიციური გადაწყვეტა აახლოვებს ქართული ხატწერის ნიმუშებთან, თუმცა მათგან რამდენადმე განსხვავდება. ახალი შუამთის საწელიწდო ხატზე დამოუკიდებლად იქმნება შემოქმედის მიერ მხატვრული სახე, თითოეული სახე მისდევს ცხოვრებისეულ ტექსტს და ლაკონურად გამოსახავს პიროვნების დვაწლს.

საწელიწდო ხატის საფუძველი არის მენოლოგიები. XI საუკუნეში ბიზანტიაში საბოლოოდ ჩამოყალიბდა წმინდანთა კანონიკური სახეები, რომელიც ბიზანტიურ ხელნაწერ წიგნებს ავსებს, თითოეულ წმინდანს თავისი განსაკუთრებული გარკვეული იკონოგრაფიული პორტრეტული ნიშნები აქვს და მჭიდროდ დაკავშირებულია ტექსტთან [47]. გამოსახულება და ტექსტი ერთმანეთს ავსებს და სრულყოფილ წარმოდგენას გვაძლევს. XI-XII საუკუნეებში კონსტანტინოპოლში შექმნილი მინიატიურები კლასიკური სტილის მატარებელია და ისინი

მრავლად გვხვდება ლექციონარებში, ფსალმუნებში, წმ. გრიგოლ დვთისმეტყველის სიტყვაში და სხვა. სამეფო მენოლოგიაზე მოსკოვის ისტორიის სახელმწიფო მუზეუმიდან ხელნაწერი Грех. 183 XI საუკუნის II ნახევარი, ყოველი წმინდანის ცხოვრება ერთ სქემას მისდევს. წმინდანები გამოსახულია ნეიტრალურ ფონზე ფრონტალურად, უძრავი პოზით, ფონი ზოგან შევსებულია არქიტექტურული ან პეიზაჟის დეტალებით. წმინდანებს ხელში უჭირავს ატრიბუტი – სახარება, ჯვარი, შუბი, ფარი. თავზე წამების სიმბოლო გვირგვინი ადგათ. კ. კეკელიძის სახ. საქართველოს ხელნაწერთა ინსტიტუტში დაცული ხელნაწერი A-648 ექვთიმე მთაწმინდელის მცირე სვინაქსარი ზაქარია ვალაშკერტელის შეკვეთით შესრულებული მოიცავს ახალ აღთქმას და წმინდანთა გამოსახულებებს. წმინდანთა პორტრეტები მოელი სიმაღლით არიან მოცემული ფრონტალურად თავისი ატრიბუტებით და მსგავსად სინას მენოლოგიური ხატებისა ოქროს ფონზე არიან გამოსახულნი [48].

მენოლოგიათა ილუსტრირებას პ. მიიოვიჩი ორ ტიპად ჰყოფს: A- კალენდარული თანმიმდევრობით გამოსახული წმინდანთა წამების და გარდაცვალების სცენები, B – დღეები დაყოფილი წმინდანთა პორტრეტებით [49], წმინდანის მოხსენიების დღე განსაზღვრულია მისი გარდაცვალების დღედ, როდესაც იწყება სულიერი ამადლება და სასუფევლის დამკვიდრება. ახალი შუამთის ხატებზე B ვარიანტია მოცემული წმინდანები და უძრავი დღესასწაულები. ეს ორი ძირითადი ტიპილოგია ახასიათებს: ბიზანტიურ, ქართულ, ბულგარულ, რუსულ, რუმინულ მენოლოგიებს [50]. ყველა მენოლოგიურ ხატსა თუ მინიატიურაში შეიმჩნევა ის ლიტერატურული წყარო, რომლითაც სარგებლობდა მხატვარი. პაკროვსკი და ბუსლაევი „მენოლოგიას უწოდებენ ხატწერის დედანს ფართო გაგებით სახარების და ფსალმუნის პირველსაწყისი სახის შემდეგ“ [51].

ხატებსა და მენოლოგიებზე განმარტებითი წარწერები შესრულებულია ხშირ შემთხვევაში ბერძნულ და ადგილობრივ ენებზე. ქართულ მენოლოგიებს და სინას ხატებს აქვს ბერძნული და ქართული წარწერები. პეტერბურგის სალტიკოვ შჩედრინის სახ. საჯარო ბიბლიოთეკის ფონდში დაცულ XIV საუკუნის ხელნაწერში თვენი

წმინდანთა განმარტებითი მინაწერები ქართველ წმინდანებზე ბერძნულ ენაზეა შესრულებული, ხოლო მსოფლიო წმინდანებზე – ქართულ ენაზე. ამით ხაზგასმულია ქართველ წმინდანთა თანასწორობა მსოფლიო წმინდანებთან [52]. ახალი შუამთის ხატებზე მთლიანად ქართული წარწერებია, მაგრამ არცერთი ქართველი წმინდანი არ არის გამოსახული, ისინი ჩანაცვლებულია რუსი წმინდანებით. რუსოფილური ზეგავლენის მიღწევის მიზნით, ცდილობენ აღმოიფხვრას ეროვნულ წმინდანთა იკონოგრაფიული სახე და მრევლი თაყვანს მიაგებდეს რუს წმინდანებს, მათი მეშვეობით მეოხებას ითხოვდეს უფლის წინაშე. მოსახლეობა რუსულ ენას არ ფლობდა ამიტომ წარწერები შესრულებულია ნუსხურით.

ხელნაწერ მინიატიურებში თანმიმდევრულად არის გამოსახულნი წმინდანები ფეხზე მდგომი, ან მკერდამდე კალენდარული ხატის პრინციპით არის შესრულებული ხელნაწერი A-442 XVII. (საქართველოს კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტი), (ტაბ. 54, 55). ბიზანტიურ იკონოგრაფიაში მიღებულია უმთავრესი, პირველი დასახელების წმინდანთა გამოსახვა. აღრეული იკონოგრაფიული პროგრამის გამოძახილია ახალი შუამთის ხატებზე წმინდანების სხვადასხვა ასაკში გამოსახვა, ძირითადად ცისფერ – ყავისფერ ფონზე.

სამართლმადიდებლო სივრცეში კალენდარული ხატების ხანგძლივი ტრადიციის არსებობის მიუხედავად, ქართულ სახვით ხელოვნებაში მენოლოგიური ხატების სიმცირე შეინიშნება. ამას თავისი ახსნა შეიძლება მოეძებნოს. შესაძლოა საქართველოს ისტორიის მძიმე და სისხლიანმა ფურცლებმა გაანადგურა და არ მოადწია ჩვენამდე ამ ხატებმა. ლიტურგიკულ კალენდართან დაკავშირებით მონუმენტურ ფერწერაში გვაქვს ქრისტოლოგიური თხრობა. მრავლად არის გამოსახული სვეტებზე, თაღებზე, სარკმლების ღიობებზე წმინდანთა პორტრეტები უმთავრესად იერარქიული თანმიმდევრობით, მაგრამ არა მენოლოგიური კალენდარული წყობით. პალეოლოგოსთა პერიოდიდან სლავური ეკლესიის ნარტექსის მოხატულობაში მარტვილთა ციკლია გამოსახული. მენოლოგიური კალენდარი ბიზანტიურ მონუმენტურ მხატვრობაში არ გვხვდება [53]. რუსეთის ზვერინის მონასტრის სვიმეონ მიმრქმნელის ეკლესია XV საუკუნის ბოლოს უნდა იყოს

მოსატული, მისი კედლის მხატვრობა მთლიანად მენოლოგიური შინაარსის არის, საეკლესიო კალენდრის მიხედვით არის შესრულებული და იწვება ჩრდილოეთის ყელიდან სმ. მხარეს საყრდენ თაღზე გადადის და მთელ ეკლესიას მოიცავს. ქრისტოლოგიური და ღვთისმშობლის დღესასწაულის სცენები ნახევარ ფიგურული გამოსახულებით არის შესრულებული [54]. ბულგარეთში ორმოცმოწამეთა ტაძრის ფრესკა (1230წ) 1913წ. მიწისძვრამ დაანგრია. მისი ფერწერა მისდევს XII საუკუნის სვინაქსარს კონსტანტინოპოლის კალენდარს [55].

XVI–XVII საუკუნეებში ქართული საეკლესიო კულტურის „გაცოცხლება“ მიმდინარეობს უხვად გვაქვს ჭედური ხატები, რომელშიც აღდგენილია ძველი ტრადიციები. საინტერესოა ის ფაქტი, რომ ამ პერიოდში იწერება დიდი ფოლიანტები – გულანები. უამრავი გულანები და გულანები საღვთისმეტყველო ლიტურგიის კრებულებია. გულანი ორიგინალური ქართული ეროვნული მოვლენაა ქრისტიანულ ხელოვნებაში. გულანებში თვენი მინიატიურებით არის შემკული. ცნობილი გულანებია: გელათის, ჩხარის, კაცხის, ბედიის, ალავერდის, ანჩისხატის, მარტვილის, შემოქმედის. XVII საუკუნეში ანტიოქიის პატრიარქი მაკარი, განცვიფრებაში მოუყვანია ქართულ დიდ გულანებს [56]. ნ. შევჩენკო მიიჩნევს, რომ კალენდარულ ხატზე თანმიმდევრულად აისახება ზეციური ეკლესია მიწიერ ლიტურგიკაში და წარმოადგენს იდეალურ მოდელს ბიზანტიის იმპერიის, როგორც მსოფლიო იმპერიის გამაერთიანებელი ბატონის [57]. ბიზანტიის იმპერიის დამხობის შემდეგ მის მემკვიდრედ თავს აცხადებს რუსეთის ეკლესია და XVI საუკუნიდან ინტენსიურად მკვიდრდება და ვრცელდება მენოლოგიური ხატები.

გამომდინარე ზემოთქმულიდან გამოვთქვამთ ვარაუდს, რომ ქართულ საეკლესიო ხელოვნებაში თვენმა და გულანმა ჩაანაცვლა კალენდარული ხატები. ერთადერთი საწელიწდო ხატი, რომელიც დღესდღეობით გვაქვს საქართველოში არის ახალი შუამთის მონასტრიდან. რუსული კულტურის შემოდინების შედეგად ჩნდება საქართველოში საწელიწდო ხატი. ეს დაკავშირებულია ანტონ I საეკლესიო რეფორმებთან და რუსულ საეგზარხოხო მმართველობასთან.

გ. საეკლესიო კალენდარი

საეკლესიო კალენდრის ისტორია ვრცელი და მრავალფეროვანია. კალენდარი უშუალოდ არის დაკავშირებული საწელიწდო ხატების წარმოშობასა და განვითარებასთან.

პავლე მოციქულის ეპისტოლეებში ჩანს, რომ I საუკუნეში ღვთისმსახურება შედგებოდა ოთხი ნაწილისაგან: ლოცვანი, გალობა, საღმრთო წერილის კითხვა, ქადაგება. მოციქულთა საუკუნემ საფუძველი ჩაუყარა არა მარტო ყოველდღიურ ღვთისმსახურებას, არამედ საეკლესიო კალენდარს [58]. II საუკუნიდან ღვთისმსახურებას დაემატა მოწამეთა ხსენების (მოწამებრივი აღსასრული) დღის დამკვიდრება და მათი ცხოვრების კითხვა. პავლე მოციქული ამბობს: „მოიხსენინეთ წინამძღუარნი იგი თქვენნი, რომელნი გეტყოდეს თქვენ სიტყუათა მათ ღმრთისათა და ჰხედევდით გამოსვლასა მას ცხოვრებასა მათსა და ჰბაძვიდეთ სარწმუნოებასა მათსა“ [59]. III-IV საუკუნეებში მოწამეთა ცხოვრების წაკითხვა ღვთისმსახურების დროს აუცილებელი ხდება. საუფლო და მოწამეთა დღეების დღესასწაულების ჩამოყალიბებასთან დაკავშირებით შეიქმნა სვინაქსარული – კალენდრები. ქრისტიანთა ცხოვრების ამსახველი ლიტურატურული პირველწყარო „მოწამეთა აქტებია“, პროკონსულების და მათი გასამართლების, დასჯის პროცესი სასამართლო მდივნების შედგენილი, ან თვითმხილველთა მიერ აღწერილი [60]. II საუკუნიდან წმინდანთა ცხოვრებას კითხულობდნენ ეკლესიებში და სახლებში, სადაც პირველი ქრისტიანები იკრიბებოდნენ. საზეიმო წირვის შემდეგ მიდიოდნენ წამებულთა საფლავებზე. წმინდანთა ცხოვრების ამსახველი ეს ჩანაწერები ევსები პამფელმა ერთ წიგნად შეკრა. თეოდორე სტუდიელის წერილიდან ჩანს, რომ „წამებანი და ცხოვრებანის“ 12 წიგნი არსებობდა თვეთა და დღეთა მიხედვით გაწყობილი. VI მსოფლიო საეკლესიო კრებამ (691წ.) მიიღო დადგენილება წმინდანთა წიგნები ურწმუნოთა ცხოვრებისაგან გაეწმინდათ [61]. V–VIII საუკუნეებში ახალი და ძველი აღთქმის საეკლესიო დღესასწაულების, ახალ მოწამეთა და წმინდანთა დღესასწაულის აღნიშვნის

რიცხოვრივმა ზრდამ კალენდარი განავრცო, შეავსო წმინდანთა ცხოვრებაც.

კალენდარი არსებობდა უძველესი დროიდან: ეგვიპტეში, ბაბილონში, იუდეაში, საბერძნეთში და რომში. ისინი ერთმანეთისგან განსხვავდებოდა. ქრისტიანული კალენდარი რომაული კალენდრიდან იღებს სათავეს [62]. რომაული კალენდარი ყოველი თვის დამდეგს ახალ მთვარეს უკავშირდებოდა. რომის რესპუბლიკის კალენდარი ნებისმიერ პოლიტიკურ ძალას, ხალხს, საზოგადოებას აიძულებდა იმ დროისათვის წესრიგი დაემყარებინა სახელმწიფოში და სიმბოლურად გამოხატავდა ხალხის მმართველობას. წარმართულ კალენდარში თვეთა რიცხვებით აღნიშნული იყო: ღმერთების დღესასწაულები, იმპერატორის დაბადების თარიღი, სენატის სხდომები და სხვა [63]. პირველი ქრისტიანები რომაელთა წარმართული კალენდრით სარგებლობდნენ, რომელშიც ამა თუ იმ რიცხვის ქვეშ შეჰქონდათ ქრისტიან წმინდანთა ხსენება და დღესასწაულები. ასეთია ფილოქალის კალენდარი (354წ.), ნახევრად წარმართულია სილვიუს პტოლემეუსის კალენდარი (448წ.) და სხვა [64]. ქრისტიანული კალენდრით დღესასწაულებსა და დიდ წმინდანთა ხსენების დღეებში მორწმუნენი კრებებს მართავდნენ, წმინდანთა სადიდებლად და პატივსაცემად.

თავდაპირველად თითოეულ ეკლესიას ან მორწმუნე კრებულს, რომელიც დამყარებული იყო ეროვნულ, ადმინისტრაციულ და კონფენსიურ პრინციპებზე ჰქონდა საკუთარი კალენდარი. კალენდრებში შეტანილი იყო ამ ეკლესიის წმინდანები და დღესასწაულები. ასეთი იყო: რომაული მარტიროლოგები, კართაგენის, გოთური, სირიული, იერუსალიმის, კონსტანტინოპოლის და სხვა კალენდრები. დროთა განმავლობაში ადგილობრივი კალენდრების კონცენტრაცია და გაერთიანება ხდება, რამაც წაშალა მათი ინდივიდუალობა და დაფარა მათი სფეციფიკური თავისებურება. ამ კალენდრებს შორის ჩვენთვის ყველაზე მნიშვნელოვანია იოანე ზოსიმეს კალენდარი „საგალობელი იადიგარნი“.

IV საუკუნეში უკვე არსებობდა არაერთი ქრისტიანული მოწამეთა კალენდარი. მოგვიანებით მკვიდრდება ეკლესიის წინამძღვართა და მამათა ხსენების დღის დაწესება. IV საუკუნეში ცხოვრების წაკითხვა

დაკანონებულია ღვთისმსახურების დროს [65]. ღანგრის კრებამ 340 წელს დაადგინა წმინდანთა საპატივცემულო ღვთისმსახურება [66]. ქრისტიანული კალენდარი თანდათან ივსება და იხვეწება. მასში შედის საუფლო დღესასწაულები, დგინდება ანგელოზთა და ძველი აღთქმის წინასწარმეტყველთა აღნიშვნის დღეები. IV საუკუნეში კალენდარში შეაქვთ არა მხოლოდ მარტვილები, არამედ ეკლესიის მოღვაწე მეუდაბნოენი, ბერ-მონაზონნი, რომლებიც გამოირჩეოდნენ წმინდა ცხოვრების წესით და დვაწლით, რადგან ისტორიული ვითარება იცვლება და ქრისტიანთა დევნა წყდება [67].

უძველესი ბერძნული კალენდრები საკითხავი სახარება – სამოციქულოს ერთვის. ღვთისმსახურებაში გამოყენებული სახარება – სამოციქულოებზე დართული კალენდრები, წმინდანთა სახელებს შეიცავდა და დღეების მიხედვით, მას თან ერთვოდა ლიტურგიკული მითითებები. ქრისტიანული კალენდრები ერთმანეთისაგან განსხვავდება. კალენდრებმა საფუძველი შეუქმნა სვინაქსარულ რედაქციებს [68].

აღრეულ თვეში მარტსა და აპრილში არ იყო წმინდანების დღესასწაულები, რადგან ეს საადღვომო მარხვას ემთხვეოდა [69]. იუსტინე დიდმა შეიმუშავა საპატრიარქო – საღვთისმეტყველო ტიპიკონი და კალენდარი. პროცესი კალენდრის შექმნისა და დახვეწის IX-X საუკუნეში მიმდინარეობს. X საუკუნის ბოლოს საბოლოო სახეს იღებს. ძნელია მოიძებნოს ორი ერთნაირი კალენდარი, სრულად რომ ემთხვეოდეს ერთმანეთს.

კალენდრის ჩამოყალიბების და განვითარების მიმოხილვამ ცხადად დაგვანახა რაოდენ მნიშვნელოვანია იგი საეკლესიო მსახურებაში. სვინაქსარულმა კალენდრებმა განაპირობეს XI საუკუნეში შექმნილი იუსტინე დიდის კალენდარული ხატი, როგორც იოანე თოხაბის მოხატული ხატები, რომელზეც მთელი წლის კალენდარია გაერთიანებული. ახალი შუამთის ხატზე მხოლოდ უძრავი კალენდარია მოცემული. ბიზანტიური საეკლესიო კალენდარი მიძღვნილია უფლისადმი, იგი განსაზღვრავდა სამყაროს დროს. კალენდარულ ხატებზე წმინდანების ცხოვრება ლიტურგიკული პირველწყარო და გამომსახველობითი ხელოვნება მჭიდროდ არის დაკავშირებული. გამოსახულება და სიტყვა ერთმანეთს ავსებს.

თავი II

ახალი შუამთის საწელიწდო ხატების იკონოგრაფიული აღწერა - ანალიზი

ახალი შუამთის საწელიწდო ხატები შემონახულია მხოლოდ ათი თვე, ივნისის და სექტემბრის თვის ხატები დაკარგულია. იანვრის თვის ხატის წინა პირზე წმინდანთა ფიგურები ცისფერ მოყავისფრო ფონზე ჩარჩოში მჭიდროდ არიან გამოსახულნი. ხატის ზურგზე – შედარებით თავისუფლად, ამიტომ უკანა პლანი მთლიანად ჩანს სიბრტყეზე. მხატვარი იყენებს დაბალი კორიზონტის ხაზს, სადაც თეთრი ფერი მკრთალად შეიმჩნევა ყავისფერი ტონიდან, ცისფერ ფერზე გადასვლისას თეთრი ნათება განასხივოსნებს სიბრტყეს. ახალი შუამთის მენოლოგიურ ხატებზე მოხატულობის ორი ტონი, ორი შეურეველი ლაქა, ორადობის განცდა, ორბუნებოვნების მიწიერის და ზეციერის ურთიერთკავშირს და განუყოფლობას აღნიშნავს. თეთრი და ვარდისფერი ფერის შუქის შეტანით ნათელი ნათების შთაბეჭდილება იქმნება. ხატის ქვედა ნაწილი დაზიანებულია, ფერწერული ფენა აცვენილია. ახალი შუამთის ხატებზე წმ. მამების და დედების სამოსი ძირითადად: წითელი, ოქრას, მწვანე ზეთისხილის ფერი, ლურჯ და მოცისფრო ტონალობაშია მოცემული. ფიგურათა სამოსი ღია ნათელი და მუქი ფერების მონაცვლეობით ჰარმონიულ ტონალობას ქმნის და მონოტონურ რიტმს ანელებს. წმინდა მამები და დედები თავისი ატრიბუტებით გამოისახებიან: კოდექსი, ჯვარი, პალმა. მოციქულებს და წინასწარმეტყველებს ანტიკური ბერძნული სამოსი მოსავთ. წინასწარმეტყველებს ხელში გაშლილი გრაგნილი უჭირავთ, მოციქულებს – სახარება. წმ. მეომრები რომაულ სამხედრო სამოსშია წარმოდგენილი მოსასხამით, მათ ხელში მოწამებრივად აღსრულების სიმბოლო ჯვარი, ან სამოთხის სიმბოლო – მწვანე პალმა უჭირავთ. კომპოზიციები მარტივი სიმეტრიის პრინციპით და ლაკონური თხრობით ხასიათდება. დაცულობა ხატების ძირითადად დამაკმაყოფილებელია, მცირედი დაზიანებები ფერწერული ფენის აცვენა შეინიშნება ცალკეულ ხატზე.

ახალი შუამთის ხატებზე ოთხასორმოცდაათზე მეტი წმინდანია გამოსახული ამიტომ ჩვენ გამოვეყოფთ განსაკუთრებით მნიშვნელოვან სახეებს, რომელიც მხატვრის მიერ აქცენტირებულია. დანარჩენ წმინდანებს მხოლოდ ზოგადად აღვნიშნავთ.

თრე უჩუჩი თვე იანვარი

სსსმ/ხ-530, კ. 520 ხე. ტ. ლეკვასი, ტემპერა. 57X43 სმ. (ტაბ. 1, 2)

ტ-1. ჩინე ჭერეუთე ანა რუსი წინა დაცვეთა ოჯიეს

რძ(რ)რე ჭიურე რა ჭა ჭა ჭა ამ(ა)ვე დღესა წ(მინდა)დ დიდი ბასილ(ი)

ხატზე გამოსახულია წინადაცვეთა უფლისა ჩვენისა იესო ქრისტესი. ცისფერი ფარდა ველუმის სიმეტრიულად იხსნება და მოჩანს ტაძრის ინტერიერი, კომპოზიციის ცენტრში გამოსახულია ტრაპეზი, რომელზეც გადაფარებულია ღია ცისფერი ქსოვილი, მასზე წევს თეთრ სახვევში გახვეული ჩვილი იესო, ყრმას მოწიწებით დაჰყურებს ღვთისმშობელი, მართალი იოსები, მღვდელმთავარი ზაქარია და ანნა. წმ. ზაქარია მაღალ სავარძელზე ზის და ჩვილს სახვევს ხსნის. ჩვილი იკონოგრაფიული სქემის მიხედვით მარიამსა და ზაქარიას შორის არის გამოსახული. კომპოზიცია ლაკონური და მკაცრად გაწონასწორებულია. მოცისფრო, მომწვანო, მოწითალო, ღია ოქრასფერ ტონალობაში გადაწყვეტილი. საინტერესოა ზაქარიას ფრიგიული თავსაბურავი, ოქროსფერი ქუდი ნახევარკალისებრად ჩაკვეთილი, მსგავსი თავსაბური მღვდელმთავრის გვხვდება XVIII საუკუნის რუსულ საწელიწდო ხატზე სსმ/რხ 91 „ტაძრად მიყვანების“ სცენაში (ტაბ. 33), რომელიც ხელოვნების მუზეუმის რუსული ხატწერის ფონდშია დაცული. იესო ქრისტეს სპეტაკი, თეთრი ფერის სახვევი და ტრაპეზზე ჩვილი მომავალი მსხვერპლშეწირვის პირველსახეს წარმოადგენს. „წინადაცვეთის“ დღესასწაული ნათლისღების წინასახეა. როგორც ცნობილია ახალ აღთქმაში წინადაცვეთა ნათლისღების საიდუმლომ შეცვალა [70]. ამ დღესასწაულის აღნიშვნა IV საუკუნიდან იწყება.

იმავე რიცხვით ცალკე ჩარჩოში გამოსახულია ბასილი დიდი – „ღვთის ჭურჭელი საზრდელი“, როგორც მას უწოდებს ეფრემ მცირე.

იგი მიმართულია მარჯვნივ წმ. სილიბისტროსკენ. მხატვარი მდიდრულ საეპისკოპოსო სამოსში, მაკურთხებელი მარჯვენით და გაშლილი წიგნით ხელში გამოჰყოფს მას და გახსენდება ბასილი დიდის შესახებ ამფილოქე იკონელის სიტყვები: „მაღალი და დიდებული ბოძია უფლის ეკლესიის, მნათობი ღვთისმეტყველებისა სილამაზე იერარქიისა... ანთებული მაცნე მხოლოდშობილისა, საყრდენი და სისხლის მმართველი სულიწმინდისა, სასახლე გონებისა, საგანძური შემეცნებისა, მასწავლებელი ღვთის მოშიშებისა... მეფური საყვირი ღვთის სიტყვისა“ [71] (†379).

ღ- 2. წა სოოყუხრისა ურუხ მამარსე წ(მინდა)ღ სილიბისტრო პაპა რომისა

წმ. სილიბისტრო ოცი წელი განაგებდა რომის ეკლესიას. ნიკეას I მსოფლიო კრებაზე სილიბისტრომ და ნიკოლოზმა გადამწყვეტი როლი ითამაშეს. მათი ცხოვრება თანხვედრი დეტალებით გამოირჩევა [72]. ძველ აღთქმაზე დაყრდნობით დამაჯერებლად დაადასტურეს მაცხოვრის: შობა, ჯვარცმა, აღდგომა. ისინი აფუძნებენ ეკლესიაში ანტიმონოფიზიტურ სულისკვეთებას, სამების მეორე პირის განკაცების დოგმას და ექვარისტის თემას. ამიტომ ლიტურგიკულ კალენდარზე ორივე წმინდანი გამორჩეულად არის გამოსახული (†335).

ღ- 3. წა კოყოო შოძიო ზე შოშე უახიზე

წ(მინდა)ღ წ(ინას)წ(არმეტ)ყ(ვე)ლი მ(ა)ლ(ა)ქია და მ(ო)წამე გორდა

მალაქია მიმართულია გორდასკენ და ესაუბრება, გორდა მოწიწებით შეჰყურებს. მალაქიას – „ანგელოზის მახარებლის“ წინასწარმეტყველება დაკავშირებულია მაცხოვრის და მისი წინამორბედის იოანეს მოსვლასა და საშინელ სამსჯავროსთან [73]. მალაქიადან იოანე ნათლისმცემლამდე არ გახშიანებულა უფლის სიტყვა. წმ. გორდი მეუდაბნოე, წამებული ქრისტიანია (†320).

ღ- 4. ხიყყე ხეშყარზეოოო კოოე შარქოო

კრება სამოცდაათთა წ(მდა)თა მოც(ი)ქ(ულ)თა

კომპოზიციაზე გამოსახულია ხუთი მოციქული, ცენტრალური ფიგურა გამოკვეთილი და მონუმენტურია, ხელში გაშლილი თეთრი

წიგნი უჭირავს და მასზე მიუთითებს. მოციქულთა კრების დღესასწაული გამოხატავს მოციქულთა თანასწორობის იდეას.

7-5. ჩ~ა შ~ჯ~მ შ~ძ~ჟ თუაძ~ჟღას: წ(მინდა)დ მადლ მ(ო)წამე თეომეპტო

ჩ~აძ~ძ~ჟ თუაძ~ჟ სჰსჰორჰჟ წ(მინდა)დ მ(ო)წამე თეონა:
სზნკლიტიკე

თეომეპტო (†303) და თეონა (†350) – ნიკომდიელი მარტვილნი.

ხატის ზედა რიგში წმინდანთა განლაგება და გამოსახვა იდეურად ერთმანეთთან დაკავშირებულია და თანამიმდევრულად იკითხება. წინადაცვეთის კომპოზიციის ქვემოთ მეორე რიგში ნათლისღების კომპოზიციას გამოსახული, წინადაცვეთა უწყვეტი კავშირია ძველ და ახალ აღთქმას შორის.

7-6. ჩ~თ~ორ~ი~ო~ყ~უ~ ა~ა უ~ა შ~ჯ~ჟ მღსჰორჰჟ ჩ~ნ~ორჰჟ უ~აჟ(sic) ქს(sic)უ

ნათლისღება ო(ფლისა)დ ღ(ვთისა)დ და მ(ა)ცხ(ოვ)რისა ჩ(ვე)ნისა ი(ეს)უ ქრ(ისტეს)ი

ცისფერ ფონზე გამოსახულია იორდანეში მდგომი მაცხოვარი. მარჯვნივ დგას იოანე ნათლისმცემელი. იგი მაცხოვარს თავზე ხელს ადებს ნათლობის ნიშნად, მარჯვნივ ორი ანგელოზია, ხელში თეთრი ქსოვილით. ვარდისფრად განათებული ციდან ეშვება თეთრი მტრედი. სინათლით სავსეა ღრუბელი დიდება სული წმინდის, სისპეტაკეში გადადის მაცხოვრის ფიგურაზე. მშვიდი და მისტიკური განწყობილებაა. ფერი დადებულია ლაქებად სახეები შედარებით ნათელია, ხატის მეორე რიგს იწყებს ნათლისღების კომპოზიციას. ნათლისღება – დასაბამი ახალი აღთქმის, სამების ერთარსების სახე და უფლის განცხადება. განწმენდა წყლის, განწმენდა პირველქმნილი ადამის კრულებისაგან და საწყისი კაცობრიობის გამოსხნისა, დაძველებული კაცის ბუნების განახლებისა. წყალი განსაწმენდელი და საწყისი ჭეშმარიტი რწმენისა, გზა ქრისტეს სხეულთან ანუ ეკლესიასთან შეერთებისა. წყალი, როგორც სულის, გონების სიწმინდე „უკუეთუ ვინმე არა იშვეს წყლისაგან და სულისაგან, ვერ ჯელეწიფების შესვლად სასუფეველსა ღმრთისასა“ [74]. ქრისტეს წყალში დაფვლა და ამოსვლა წინახატია მიწაში დაფლისა და აღდგომისა. მისი მორჩილი პოზა მიანიშნებს მომავალ მსხვერპლშეწირვას. ანგელოზთაგან ერთი უფლის ხმას

ისმენს, მეორე შეპყურებს მაცხოვარს. მტრედი საწყისი ახალი ცხოვრების, განწმენდელი ცოდვისგან და დაბრუნება მიწისკენ, მშვიდობისკენ. მტრედი ვარდისფერი სხივიდან გამომავალი მინიშნებაა თვით იესო ქრისტეზე, სინათლე არის გამოჩენა მოსეს ცეცხლის, სინათლე, რომელიც გამოეცხადება ისრაელს ცეცხლოვანი სვეტის სახით, სინათლე – ცეცხლოვანი ეტლით ასვლა ილია, სხივი მწყემსთათვის გზის მაჩვენებელი. იოანესგან ნათლისღებით დადასტურდა, რომ იგია „ტარივი ღმრთისა, რომელმაც აღიხუენეს ცოდვანი სოფლისაჲ“ [75]. ხატზე ნათლისღების კომპოზიციის მოკლე რედაქცია მოცემულია [76].

ზ - 7. ღიჲყუჲ რ~ინსჲ ზყ~ოიჲ რრ~ყოიჲ რინჲშახყუჭოჲ რ~უ

კრება წ(მინდისა დ(იდებ(უ)ლისა წ(ინას)წ(არმეტ)ყ(ვე)ლისა წინამორბედისა ი(ოან)ე.

პეიზაჟის ფონზე კომპოზიციის მარჯვნივ გამოსახულია იოანე ნათლისმცემელი ჯვრით ხელში, მის წინ ადამიანთა მცირე ჯგუფია. უკანა პლანზე ფოთლოვანი ხეებია გამოსახული. ოსტატი ფორმას მკვეთრად არ ამუშავებს განზოგადებულად გადმოსცემს. იოანეს ფიგურის პროპორციები რამდენადმე დარღვეულია. მართლმადიდებელი ეკლესია საუფლო და ღვთისმშობლის დღესასწაულების მომდევნო დღეს მოიხსენიებს წმინდანებს, რომლებიც უშუალო მონაწილეობას ღებულობდნენ უწმინდეს და უმნიშვნელოვანეს მოვლენებში. ნათლისღების შემდგომ აღინიშნება ხსენება იოანესი.

კომპოზიციაში ხაზგასმულია იდეა ძველი აღთქმის ეპოქის დასასრულის. იოანე ნათლისმცემელი მაცხოვრის ჯვარცმაზე ადრე ეწამა, ეკლესია მის შობას და გარდაცვალებას აღნიშნავს. ახალი შუამთის ხატზე კალენდარში ხუთჯერ არის იგი გამოსახული.

ჩ - 8. რინსჲ უ~ა რს~ოურღჲ.. ღირსი გ(იორგ)ი ხოზივატე..

რინსჲ ზამნიჲჲ ღირსი დომნიკა

წარწერა დაზიანებულია. სახელი ხოზივატე რუსული რედაქციით არის მოცემული, ქართულად – ქოზიბელი (VII ს.). ღირსი დომნიკა – კონსტანტინეპოლელი წმინდანი (†474).

ც - 9. ჩ~ა მძმჲ რაროიჲრღჲა წ(მინდა)ჲ მ(ო)წამე პოლიეგეტო

ჩ-ა ჟოროუჟ შრახააოორუ შახჰაროხუ წ(მინდა)დ ფილიპე მიტროპოლიტი მოსკოვისა

წმ. პოლიევქტო არის დადებული აღთქმების და ხელშეკრულებების მფარველი წმინდანი (†259). ფილიპე – მოსკოვის მიტროპოლიტი (1569წ.). ხატზე გამოსახული ყველა რუსი წმინდანი მოწიწებით დგას „მსოფლიო“ წმინდანთა გვერდით.

7-10. ჩ-ა უხიუაო ჩახიუო წ(მინდა)დ გრიგოლ ნოსელი

ჩ-ა ზამჰიჩერ უოოროხუ წ(მინდა)დ დომენტი ვლიტისა

ჩ-ა შრახ(sic)ჩოუნჰე რჰ(ა)...შახი წ(მინდა)დ მარკიანე იკ(ონი)მოსი გრიგოლ ნოსელის (†394) და ბასილი დიდის ხატზე გამოსახვა ხაზს უსვამს ეკლესიაში ქრისტიანული დოგმატის დამკვიდრებას და ლიტურგიკის წარმოჩენას.

წმ. დომენტი – მელიტინელი ეპისკოპოსი (†601). მარკიანე – კონსტანტინოპოლის საპატრიარქო ტაძრის იკონომოსი (V ს.).

18-11. იოხიო ზოზო თოჟაშახი დირსი დიდი თეოდოსი

იოხიო შოღოოო ჩოაოოხუ დირსი მიხაილ კლოპსა

თეოდოსი (423-529) პალესტინის მეუდაბნოე ბერი გადმოცემით იმ გამოქვაბულში ცხოვრობდა, სადაც ბეთლემიდან წამოსულმა მოგვებმა გაათიეს ღამე. მან აქ ააგო მონასტერი, სადაც ისტორიული წყაროების თანახმად უამს შვიდ გზის წირავდნენ სხვადასხვა ენაზე მათ შორის ქართულად. „ერთში მამათ სიმრავლე ბერძნულ ენაზე სწირავს ღმერთს მსხვერპლსა ქებისასა, მეორეში ბესთა (ქართველნი) თავისი საკუთარი ენით ადავლენს უზენაესისადმი ვედრებას, მესამეში სომხები თავისი ენით წარმოსთუამენ .... ხოლო კრებასა შინა წმინდისა ზიარებისასა, სამხრად, წაკითხვამდე სახარებისა, თითოეული მათგანი თავის ეკლესიაში ასრულებდა მსახურებას, შემდეგ ყველანი თავს იყრიდნენ ბერძენთა დიდს ეკლესიაში და იქ ეზიარებოდნენ“ [77].

დირსი მიხეილი (1453-1456) – კლოპის სალოსი ბერი. თეოდოსი და მიხეილი ასკეტური ცხოვრების სიმბოლოს წარმოადგენენ. მათ საფუძველი ჩაუყარეს ბიზანტიასა და რუსეთში სამონასტრო ცხოვრების განვითარებას. მსოფლიო წმინდანის გვერდით რუსი წმინდანის

გამოსახვით მხატვარი ხაზს უსვამს მიხეილის მოღვაწეობას და აჰყავს მსოფლიო წმინდანის რანგში.

79-12. წა შ-ძუღ დედონი   წ(მინდა)დ მ(ო)წ(ა)მე ტატიანე მოწამე
ტატიანე – რომაელი დიაკონოსი (†226-235).

79-13. წა შ-ძუღნი უძიოუ ზე სიხედანი
წ(მინდა)დ მ(ო)წ(ა)მენი ერმილე და სტრატონიკე
ერმილე და სტრატონიკე სლავური წარმოშობის წმინდანებია. იმპერატორ ლიკინიუსის მმართველობის დროს მოღვაწეობდნენ ქ. სინდიდუნუმში (ბელგრადი) (†315) [78].

79-14. ურისი შ-ძნი სინის ზე იხუ(თ)რის შაძყოზინი
ღირსი მ(ა)მ(ა)ნი სინას და რაითას მომწყდარნი
წა სიყე სიყიყი   წ(მინდა)დ საბა სერბისა
პეიზაჟის ფონზე გამოსახულია დაწოქილი ბერები, მათ თავზე ორ ჯაღათს მახვილი აღუმართავს. კომპოზიციის მარცხენა კუთხეში სიღმეში მოჩანს სასულიერო პირები. უკანა პლანზე იოანეს კრების სცენის მსგავსად მწვანე ფოთლოვანი ხეებია გამოსახული. 312 წ. სინას და რაითას მთაზე მომწყდარნი მონასტრის ბერებია გამოსახული. სინას და რაითას მამათა მოწყვეტა აღწერა ეგვიპტელმა ბერმა ამონიოსმა [79]. საბა სერბეთის ეკლესიის არქიეპისკოპოსი (†1237), რომლის სახელთანაა დაკავშირებული იერუსალიმის წესდების შემოღება სლავურ საგანებში, ათონის ხილენდარის მონასტერი მისი შედგენილი ტიპიკონით ხელმძღვანელობს. სჯულის კანონის საბასეული რედაქცია უდევს საფუძვლად რუსეთის ეკლესიას. საბა საეკლესიო კალენდარში მოიხსენება 12 იანვარს [80].

79-15. წა უ-უოუ თიყუოუ ზე უ-უ უოუდეი
წ(მინდა)დ პ(ა)ვლე თებელი და ი(ოან)ე გლახაკი
პავლე თებელი ხატზე გამოსახულია ლოცვის პოზაში უბრალო ყავისფერ კვართში (†341). იოანე გლახაკი თებაიდის მეუდაბნოე ბერია (V ს.). ხელში მოჭედილი სახარება უპყრია და მოწიწებით დგას პავლეს წინაშე. სახარება მისი ცხოვრების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ელემენტია [81].

17 - 16. თაყ-ანისცემა პ(ა)ტი(ო)სნისა ჯაჭვთა წ(მინდ)ისა პეტრესი

თაყ(ვ)ანისცემა პ(ა)ტი(ო)სნისა ჯაჭვთა წ(მინდ)ისა პეტრესი მუქ შავ მოცისფრო ინტერიერის ფონზე გამოსახულია ტახტზე მჯდომი წმ. პეტრე. იხსნება წითელი ფარდა და ზეციდან ეშვება უფლის ანგელოზი, რომელსაც პალმის რტო მოაქვს და პეტრეს აწვდის. კომპოზიცია ძლიერ ლაკონურია, მუქ მომწვანლო, შავ ტონალობაში გადაწყვეტილი, რომელსაც ანათებს ფარდის წითელი ლაქა და შარავანდების ოქროსფერი გამა. წმ. ჯაჭვნი, რომელიც საპყრობილეში ედო პეტრეს, რომში წმ. პეტრეს ტაძარში არის დასვენებული. 16 იანვარს ამ სიწმინდეს გამოაბრძანებენ ტაძარში და პატივს მიაგებენ.

17 - 17. უახსი უნგრანი შუშუ ღირსი ანტონი დიდი

უახსი უნგრანი ძაყსეთორს ღირსი ანტონი რუსეთისა

ანტონ დიდს (251-356) [82] ანტონ დიდი მოწიწებით შეჰყურებს შორს დაბალ ჰორიზონტზე მოჩანს მოვარდისფერი თეთრი ნათელით გასხივოსნებული მთა, სადაც ანტონ დიდი მოღვაწეობდა. ვარდისფერი ნათება მიანიშნებს მის განსაკუთრებულ სიწმინდეზე. ანტონ დიდი ნოვგოროდელი წმ. მამა ხუტინინის წმ. ვარლამის მონასტრის იღუმენი იყო (†1224).

17 - 18. წ-ნი უძიყუარსკარაას უოუქსენწიორს უღუნესე შუ ხიხოოუ

წ(მინდა)ნი არქიეპისკოპოსნი ალექსანდრიისა ათანასე და კირილე წმ. ათანასე და კირილე საეკლესიო კალენდარში ორჯერ არიან მოხსენიებულნი, 18 იანვარს და 2 მაისს. ახალი შუამთის ხატებზე მხოლოდ ათანასეა ორგზის გამოსახული.

17 - 19. წ-ა შ-ხიხი ძაძარე წ(მინდა)მ მ(ა)კ(ა)რი რომია

უახსი შ-ხიხი შუჟურუდეთორ ღირსი მაკარი მეგვიპტელი

ანტონ დიდის მოწაფე, მეუდაბნოე მაკარი მეგვიპტელი, მლოცველის პოზაში დგას (†390-391). ღირსი მაკარი ალექსანდრიელი და მაკარი მეგვიპტელი (†394-395) ბერ-მონაზვნური ცხოვრების სიმბოლოს წარმოადგენენ.

17 - 20. უახსი შუშუ უყოშუ ღირსი დიდი ეფთიმე

ასკეტური ცხოვრების და მართლმადიდებლობის მტკიცე აღმსარებლობისათვის ექვთიმეს „დიდი“ ეწოდა (†473).

ხატის ზედა რიგში გამოსახულნი არიან ეკლესიის წმ. მამები, რომელთაც აერთიანებთ ასკეტური ცხოვრების წესი. ათანასე, დიონისე არიოპაგელი, გრიგოლ ნაზიანზელი უფალს წარმოადგენენ როგორც გონებრივ მზეს, რითაც ამტკიცებენ მის „სამპიროვნებას,“ სამგვარობას მზე თავისთავად ერთია, მაგრამ იმავე დროს სამგვარია: დისკო(მატერია), სინათლე და სითბო [83].

48 - 21. ურისი შ-ქსიშუ ურძისიუყუო ღირსი მ(ა)ქსიმე აღმსარებელი

ჩ-ა შ-ქშუ სუაჟურუ წმინდა მ(ო)წ(ა)მე ნეოფიტე

მაქსიმე აღმსარებელს საეკლესიო კალენდარი მოიხსენიებს ორჯერ: 13 აგვისტოს მისი გარდაცვალების დღეს, 21 იანვარს – წამების დღეს, როდესაც ენა და ხელი მოკვეთეს. გიორგი მთაწმინდელის სვინაქსარში მაქსიმე აღმსარებელი 13 აგვისტოს არის აღნიშნული [84]. ბიზანტიის ხელისუფალთაგან დევნილმა მაქსიმემ სამუდამო განსასვენებელი ჰპოვა „ლაზიკად წოდებულსა სოფელსა, ესე იგი არს საეგროს“ [85].

ნეოფიტე – წმინდა მოწამე მამა (†303-305).

49 - 22. ჩ-ა შ-ღრქ-ოო რუშათუ წმინდა მ(ო)ციქ(უ)ლი ტიმოთე

ურისი შ-ქშუ ურხიღრისი ღირსი მ(ო)წ(ა)მე ანასტასი

ტიმოთეს პავლე მოციქული თავის ეპისტოლეში მოიხსენიებს: „შენ შემოდგომილ ხარ ჩემსა მოძღურებას, გულს-მოდგინებისა, სარწმუნოებასა, სულგრძელებასა სიყუარულსა, მოთმინებასა, დევნულებათა, ვნებათა“ [86].

წმ. ანასტასი სპარსი – მოწამე მამა (†628).

49 - 23. ჩ-შ ში(sic)ჭ-ო შ-ქშუ ხოშუჩიღას იაშოუ უუუ

წმ(იდა) მღ(ვ)დ(ე)ლ(თ) მ(ო)წ(ა)მე კლიმენტოს რომთა პაპი

ანკვირიის ეპისკოპოსი კლიმენტი 312 წ. ტადარში ევქარისტის წმინდა საიდუმლოს შესრულებისას წარმართებმა შეიპყრეს და თავი მოკვეთეს. მხატვარს იგი ღვთისმსახურების დროს სამღვდელმთავრო სამოსში და სახარებით ხელში ჰყავს გამოსახული. კლიმენტი ანკვირელს იოანე მტევბაგმა ორიგინალური ჰიმნები მიუძღვნა [87].

45-24. *იუხსი ქსიქნიუ ზუჭუ ძაძუიუ* ღირსი ქსენია დედა რომაელი ქსენია დიაკონის დიდი დეაწლი მიუძღვის სამონასტრო ცხოვრების განვითარებაში (V ს.).

47-25. *ქა უსიუათო იოსიქყაქიო* წ(მინდა)ე გრიგოლი დვ(თ)ისმეტყუწლი

„ათენის სინათლე“ გრიგოლ ნაზიანზელი (330-389) ბასილი დიდის მეგობარია. როგორც თვითონ გრიგოლი აღნიშნავს მათი სიახლოვე იყო „ერთი სული ორ სხეულში განსახიერებული“ [88].

47-26. *ქ... ძსი ქსიქნაჟანღე* წ ... (ე დი) რსი ქსენოფონტე

იუხსი ძუიუიძ იუუ რიქუჭუ ღირსი მარიამ: ი(ოან)ე არკადი წარწერა დაზიანებულია. წმ. ქსენოფონტე, მისი მეუღლე მარიამი, მათი ძენი იოანე და არკადი ლოცვის პოზაში არიან გამოსახულნი. ისინი V საუკუნეში კონსტანტინოპოლში მოღვაწეოდნენ [89].

48-27 *რძიყურენიყუ ნუკოთო იუიუ იუუ .ძიუიუიუ*

აღმოყვანება ნაწილთა დი(რსი)სა იოანე (ოქ)რ(ო)პირისა
წარწერა მკრთალია, ზოგან წაშლილი და ძნელად გაირჩევა. იოანეს წმ. სხეული დასვენებულია კუბოში, რომელსაც ორი დიაკვანი მოასვენებს, მათ უკან სამღვდელმთავრო სამოსში გამოსახულია ფიგურა. უკანა პლანზე მთაზე მოჩანს მცირე ზომის შენობები. კომპოზიცია სქემატური და ლაკონურია, ყურადღება გადატანილია პროცესიაზე ქალაქის კედლებთან. იოანეს წმ. ნაწილები 438წ. მეფე თეოდოს II დროს კომანიდან კონსტანტინოპოლში წმ. ირინეს სახ. ეკლესიაში გადაასვენეს. IV საუკუნეში კონსტანტინოპოლში იწყება მოძიება წმინდანთა წმინდა ნაწილების, ეკლესია მონასტრებში მათი გადასვენება და თაყვანისცემა. წმ. ნაწილების გადატანის დროს ტარდებოდა რიტუალი. ქალაქის შესასვლელთან წმ. ნეშტს ეგებებოდა პროცესია გალობით, ფსალმუნებით, ჰიმნებით, ანთებული სანთლებით პალმებითა და ჯვრებით და დიდი პატივით მიასვენებდა ეკლესიაში, სადაც სპეციალურ ლუსკუმაში ან ტაძარ – რელიქვარიუმში დაასვენებდნენ. წმ. ნაწილების მოძიების ან ტაძარში დასვენების დღეს კალენდარში ინიშნავდნენ, როგორც დღესასწაულის დღედ და ადგილობრივ ტიპიკონში ან მენოლოგიუმში შეჰქონდათ. შემდეგი ეტაპი

იყო რელიქვიების განსასვენებელ ადგილას აღსრულებული სასწაულები. IV-VII საუკუნეებში როგორც ჩანს ფრესკებზე იხატება წამებულ წმინდანთა პორტრეტები, წმ. ნაწილების სახეიმო გადატანა და დასვენება რელიკვარიუმებში. ბიზანტიაში ამ რიტუალის ასახვა ფართო გავრცელებას ჰპოვებს IX საუკუნეში და ვითარდება პალეოლოგოსთა ხანაში. ბიზანტიის დაცემის შემდეგ რელიქვიისადმი თაყვანისცემა განსაკუთრებით XV-XVI საუკუნეებში რუსეთში მონუმენტურ ფერწერასა და ხატებზე აისახება [90]. წმ. ნაწილების მოძიება ასახულია მენოლოგიურ და სვინაქსარულ ხელნაწერებში. ბასილი II მენოლოგიაში X-XI სს. მიჯნა ვატიკანის ბიბლიოთეკა, „წმ. ივანე რილსკის ცხოვრებისეულ“ ხატზე წმ. სამების ეკლესია გობროვო (ბულგარეთი) XIX ს. (ტაბ. 52,53) იკონოგრაფიული სქემა ძირითადად ლაკონურია კომპოზიციებზე გამოსახულია სასულიერო პირთა პროცესია, რომელიც ანთებული სანთლებით, საკმეველით მიემართება ეკლესიისკენ, ორ ან ოთხ დიაკვანს მოაქვს სარკოფაგი. კომპოზიციის უკანა ფონზე გამოსახულია ქალაქის კედლები, მხატვარი სიმბოლურად აფიქსირებს რეალურ სინამდვილს. მსგავსი რიტუალური მსვლელობა აღწერილია სვიმეონ მესვეტე უფროსის ცხოვრებაში [91]. წმ. ნაწილების გადატანა ახალი შუამთის ხატებზე გამოსახულია ლაკონურად და მისდევს ბიზანტიურ სქემას.

Գ Ի - 28. Բ~Մ զբիւղի ղ ղևակիւ წმ(ინდა) ეფრემ ასური

ո~ա զբիւղի ղ հղարահ(sic)ու ღ(ირს)ი ნეოტორისა

ეკლესიის დიდი მამა ეფრემ ასურელი (306-373) სულიერი განათლების და თავმდაბლობის სიმბოლოს წარმოადგენს. სირიული ეკლესიის უმნიშვნელოვანესი კლასიკოსი, რომელმაც უდიდესი ლიტერატურული მემკვიდრეობა დაგვიტოვა. იყო ბრწყინვალე ეგზეკეტიკოსი, პოლემიკოსი, ქადაგების დიდი ოსტატი და პოეტი. [92] მის წინ მოწიწებით დგას ნოვოტორეის არქიმანდრიტი ეფრემი (†1053).

ԳԳ - 29. Բ~Մ զբիւղի ղ ղուբիւղի წმ(ინდა) ეგნატი ღ(მერ)თ შემოსილი

29 იანვარს ეკლესია აღნიშნავს ეგნატეს წმ. ნაწილების რომიდან ანტიოქიაში გადასვენებას (438წ).

Գ - 30. Բ~Մ ղուბიւղի ղ ղուბიւղի წმ(ინდა) იპოლიტე პაპი რომისა

რძნი სძნი ყიყინუ~ოინ: ზუზი ყუხოო, უი~უო

წმ(ი)ნ(დ)ა სამნი ბრწყინვ(ა)ლენი დიდი ბასილი, გრ(ი)გ(ო)ლი

წარწერა დაზიანებულია, ფიგურები მჭიდროდ არის გამოსახული. იოანეს სახელი წარწერაში მითითებული არ არის, როგორც ჩანს კალიგრაფს არ დაეცია ჩარჩოზე. 30 იანვარს ეკლესია მოიხსენიებს წმ. მდღელმთავრებს: ბასილი დიდს, გრიგოლ ღვთისმეტყველს და იოანე ოქროპირს. 1084წ. მიტროპოლიტ იოანეს გამოცხადა სამი წმინდა მამა და აუწყა, რომ ისინი თანასწორნი არიან [93].

წმინდა მოწამე იპოლიტე – რომის პაპი (III).

ხც - 31. რნი აყუყიდროსანი ზუ სუქიყუოთძაქძუზნი კიუიასხ ზუ რუ

წ(მინდა)ნი უვერცხლონი საკუირველთმოქმედნი კუიროზ და ი(ოან)ე კვიროზ აღექსანდრიელი და მისი მოწაფე იოანე მედაბნოე ბერები არიან (†311).

თუყ თუყუიუ(უო) თვე თებერვ(ალი)

სსსმ/ხ-528, კ. 521. ხე. ტ. ლევკასი, ტემპერა. 57X43,5 სმ. (ტაბ. 4, 5).

ტ-1. რა მ~რძე რყიყასნი წ(მინდა)დ მ(ო)წ(ა)მე ტურიფონ

ხატზე საზეიმო პოზაში, ჯვრით ხელში არის გამოსახული ქრისტეს ტარიგი წმ. მამა ტრიფონი (†250).

ღ- 2. რა მუყუყუყუ აყ~ რა ზუ მ~რძიხუ ქუყინიხუ რუყ(sic) ქ~რ

წ(მინდა)დ მიგებება უ(ფლისა)დ ღ(ვთისა)დ და მ(ა)ცხ(ო)ვრისა ჩვენისა ი(ეს)უ ქ(რისტე)სი

ტადრის ინტერიერში კომპოზიციის ცენტრში დგას ტრაპეზი, რომელზედაც გადაფარებულია ვერცხლისფერი ქსოვილი. ტრაპეზზე გრაფიკულად გამოსახულია ორფრთიანი უსხეულო ანგელოზი. კომპოზიციის მარჯვნივ მარია მღვთისმშობელი და მართალი იოსები დგანან, ტრაპეზის უკან წმ. სვიმეონი ხელში ყრმა იესოთი, მათ მოწიწებით შეჰყურებს ანა. მაცხოვრის თავზე ველუმი ეშვება. ტრაპეზზე გამოსახული უსხეულო ანგელოზი და ყრმა იესო, მარიამის პოზა გაშლილი ხელებით, მისი წითელი მაფორიუმი და წმ. სვიმეონის წითელი კაბა ემოციურად გამოხატავს მომავალ მსხვერპმწირვას. სისპეტაკის, ზეციურობის მიმანიშნებელია ჩვილის თეთრი სამოსი და

ტრაპეზზე გადაფარებული ვერცხლისფერი ქსოვილი ანგელოზით. გადაწეული ღია ოქრასფერი ფარდა წინა სახეა კრეტსაბმელის გახსნისა, ზეციური საუფლოს გზაა მართალთათვის. კომპოზიციაზე ქრისტიანული იდეის აზრობრივი მახვილი არის მოცემული ექპარისტული მსხვერპლის ჩვენება.

მირქმის კომპოზიციაში მარიაში და ყრმა იესო განვითარებულ და გვიან შუა საუკუნეებში კივორიუმის ქვეშ გამოსახებიან. ამის შესანიშნავი მაგალითია ათონზე სტავრონიკიტას მონასტერში დაცული მირქმის ხატი (1546წ.) [94], მარტვილის თორმეტი დღესასწაულის ჭედური ხატი (1644წ.), ცაიშის ჭედური ხატი დვთისმშობელი ყრმით (1619-1622წწ.). ასალი შუამთის ხატზე კივორიუმი შეცვალა ველუმით.

ღ - 3. წა ხნ უა შაძქმუ... ..ჩჩჩ წ(მინდა)დ ს(ვიმონ)დ ღ(ვთის)დ მიმქ(მე)ველი ... ანა.

წარწერა დაზიანებულია. მირქმის დღესასწაულის მომდევნო დღეს მოიხსენიება წმ. სვიმეონი და წმ. ანა წინასწარმეტყველი. ანამ, წმინდა სვიმეონთან ერთად ჩვილში შეიცნო მომავალი მესია და გამოხსნის მოლოდინში მყოფ იერუსალიმელებს ახარა მისი განკაცება.

Ծ - 4. წა უჩხუ უჩუაჩუ უაქსადუო წ(მინდა)დ ღირსი ისიდორე ლუსიოტელი;

უჩხუ ღჩუო უჩაუჩუ ღირსი კირილ ენოვზერა

სიბრტყეზე ისიდორე თავისუფლად, მოძრაობაშია გამოსახული, კირილეს ფიგურა კი სტატიურია. იოანე ოქროპირის მოწაფე ისიდორე ეგვიპტეში მოღვაწეობდა [95].

კირილე ნოვოზერელი – ნოვგოროდელი წმინდანი (†1532).

ღ-5. წა ქაუო შა.. უჩუ წ(მინდა)დ ქ(ა)ლწ(უ)ლ მ(ო)წ(ამე) ალაფა

წმ. ალათა მხატვარს ძლიერ მეტველი სახით აქვს გადმოცემული. ალათას მუქი ცისფერი კაბა და წითელი ფართოდ გაშლილი მოსასხამი მოსავს, თავისუფლად დგას და ხელში გრაგნილი უჭირავს. ქალწულმოწამე ალათა პალერმოში დეკიუსის დროს აწამეს (†251). მისი სამოსი მორწმუნეებმა ტაძარში შეინახეს. კატანის მახლობლად ვულკანის ამოფრქვევისას სასწაული მოხდა. კატანელებმა თავი

შეაფარეს წმ. ალათას სახ. ტაძარს, იპყრეს მისი სამოსი და ლავის წინ დადგნენ, ცეცხლმა უკან დაიხია და ხალხი გადარჩა. ხატზე ქალწულის ფართოდ გაშლილი მოსასხამით ხაზგასმულია მისი სამოსის სასწაული [96].

ჩ - 6. ჩა უაყჩაო ზმრხოუო წ(მინდა)დ ვუკოლ ზმირელი

იოანე დვთისმეტყველის მოწაფე ვუკოლი ზმირნის ეკლესიის პირველი ეპისკოპოსი იყო (†100) [97].

ხ - 7. ჩა ურხოოო ურქჟიხისჟი წ(მინდა)დ პართენი ლამფსასკენი

პართენი ლამფსაკის ეპისკოპოსი IV საუკუნეში მოღვაწეობდა.

ც - 8. ჩა ჳჳჳ შ~ძჟჟ თ~ჟ ლღიღროო.. წ(მინდა)დ დიდი მ(ო)წ(ა)მე თ(ეველორ)ე სტრატილა(ტი)

ჩა რ~რყოო ზრქიღი წ(მინდა)დ წ(ინას)წ(არმეტ)ყ(ვე)ლი ზაქარა

თეველორე სტრატილას ცხოვრება აღწერა მისმა მსახურმა. სიკვდილის წინ წმინდანს უთქვამს ნუ დაიზარებ ჩემი მიცვალების დღის ჩანიშვნას, რითაც მიანიშნა ამ დღეს მოესხენიებინა იგი (†319) [98]. ზაქარია „მანგლისმხილველი“ [99] სიმბოლური ატრიბუტებით არის გამოსახული გაშლილი გრაგნილით და თეთრი მოხრილი მანგალით. მის წიგნში განცხადებულია მაცხოვრის მიწიერი ცხოვრება და ვნება.

ძ - 9. ჩა შ~ძჟჟ ლიღიღაღი წ(მინდა)დ მ(ო)წ(ა)მე ნიკიფორე

ჩა შ~ნიწ~ძჟჟ შრისჟი წ(მინდა)დ მღ(ვ)დელ მ(ო)წ(ა)მე მარკელე

ნიკიფორე – ანტიოქიაში წამებული მარტვილი (†257). სიცილიის ეპისკოპოსი დიდმოწამე მარკელი წმ. პეტრეს მოციქულის მოწაფე იყო (1ს) [100].

ღ - 10. ჩა შ~ნიწ~ძჟჟ ღრისო(.)ძუ წ(მინდა)დ მღ(ვ)დელ მ(ო)წ(ა)მე ხარალ(.)მპ; **იღიღი უღღღი** (.)აყ (.)წღიღი ღირსი პროხორე (.)ობ(.)დნიკი

პროხორე ლებედნიკი – კიევ-პეჩორის ღირსი მამა (†1107) [101]. ეპისკოპოსი ხარლამპი – წამებული მარტვილი (†202).

(11) - 11. (ჩ)~ა შ~ნიწ~ძჟჟ ურღი წ(მინდა)დ მღ(ვ)დელ მ(ო)წ(ა)მე ვლასი

იღიღი ჳჳჳი უო აყჩი~ (ა)ი ღირსი დიმიტრი პლუწკ(ვე)(ლ)ი

ხატზე რიცხვის აღმნიშვნელი ასომთავრული ასოები წაშლილია. ვლასი – სებასტიელი ეპისკოპოსი (†316). დირსი დიმიტრი უნდა იყოს პრილუცკის ვოლოგდის ილუმენი (†1392). დიმიტრი პრილუცკელის განმარტებით წარწერაში კალიგრაფის მიერ დაშვებულია შეცდომა.

79 -12. **წაწი ძუაუთ უწერაძიუთ** წ(მიდა)ჯნი მეღეთ ანტიოქიელ

წა უწი ხასრ(უ)ღწიუააო(ი)სე წ(მინდა)ჯ ანტონი კოსტ(ან)ტინეპოლისა

წა უაუქსენწიუ გ..(ა)აოთხეუთ ალექსანდრე ტ..(ო)ლითკავსა
აოთხი .~იძ დირსი . რმ

მეღეტი – ანტიოქიის მთავარეპისკოპოსი (†381). ანტონი კონსტანტინეპოლის პატრიარქი ასკეტური ცხოვრების გამორჩეული წმინდანია (†895). ალექსანდრე – მოსკოვის მიტროპოლიტი (†1378). დირსი ...რმ უნდა იყოს მარიამ – მარინი (VI ს.) წმ. დედა.

79 -13. **აოთხი ძუიღწი .უწი** დირსი მარტინი(ა)ნე

მარტინიანე – კესარიის უდაბნოში მოღვაწე ბერი (V ს.) [102].

79 -14. **აოთხი უქუქსენტი** დირსი აქესენტი

წა კიხოთუ შაძიოუთი სოუქნისე წ(მინდა)ჯ კირილე მოძღვარი სლავნისა

წა უუოაუი უაუქსენწიუთ წ(მინდა)ჯ ევლოგი ალექსანდრიელი
დირსი აქესენტი – ბითვინიაში მოღვაწე ბერი (†470).

წმ. კირილემ (†857) და მეთოდემ შექმნეს სლავური ანბანი. სლავურ ენაზე თარგმნეს სახარება და საღვთისმეტყველო ლიტურატურა [103].

მთავარეპისკოპოსი ევლოგი (†607-608) კალენდარში მოიხსენიება 13 თებერვალს, ხატზე 14 თებერვალს არის გამოსახული.

79 -15. **წა ძღუ~ქოი აწიხოძი** წ(მინდა)ჯ მ(ო)ციქ(უ)ლი ონისიმე

პავლე მოციქულის მოწაფე ონისიმე რომის ეპისკოპოსი იყო (†109) [104].

79 -16. **აა ძ~აძი უაძიოთ** წ(მინდა)ჯ მ(ო)წ(ა)მე პამფილი

აოთხი ფოთეუწი დირსი ფლაბიანე

მოწამე პამფილი – ხუცესი (†307-309), ლაბიანე – ანტიოქიის არქიეპისკოპოსი (381-404).

16 - 17. წა ჳაჳი შ-რძე თ-ე რუხანი წ(მინდა) მ(ო)წ(ა)მე თ(ეველორ)ე ტირონი

წმ. თეველორე ტირონს დიდმარხვის პირველ შვიდეულში – შაბათს მოიხსენებს დედა ეკლესია. მისი მოხსენიება მოძრავ, მთვარის კალენდარს ეყრდნობა. თეველორე ტირონი გამოსახულია მდოგვისფერ მოწითალო სამხედრო ტუნიკში, რომელზეც მოსხმული აქვს გრძელი მწვანე მოსასხამი. მარჯვენა ხელში მოწამებრივი სიკვდილის სიმბოლო თეთრი ჯვარი აქვს აღმართული, მარცხენაში პალმის რტო – მუდმივი სიცოცხლის სიმბოლო უპყრია. თავზე მუზარადი ახურავს. მუზარადი შუბლზე ნახევარმთვარისებრი ფორმისაა, ხოლო ზედა ნაწილი თავსაბურავის შვიდ სხვადასხვა ზომის ღარებით არის დანაოჭებული. მსგავსი თავსაბურავი ახალი შუამთის საწელიწდო ხატზე არცერთ წმინდანს არ ახურავს. იგი სიმბოლურია, მხატვარი მიანიშნებს, რომ ამ წმინდანის მოხსენიების დღე მოძრავ დიდ დღესასწაულს აღდგომას უკავშირდება, ამიტომ მუზარადის შუბლი მთავრის ფორმისაა, ხოლო შვიდ ნაწილად დაღარული თავსაბურავის ზედა ნაწილი აღდგომის მარხვის შვიდ კვირას უნდა მიგვანისპნებდეს, რომლის პირველი შვიდეულის შაბათს ხდება მოხსენება წმ. თეველორეს საეკლესიო კალენდარში. წმინდანის სახე ძლიერ ცოცხალი და დახვეწილია, მხატვრის მიერ ოსტატურად შესრულებული (ტაბ. 5).

18 - 19. წა რუხანი ურუხიანი წ(მინდა) ლეონტი პაპა რომისა

წმ. ლეონტი მონოფიზტთა ერესს ებრძოდა, იგი დაკრძალულია რომში ვატიკანში (†461) [105].

20 - 21. წა შ-რძე რუხანი წ(მინდა) მ(ო)ც(ი)ქ(უ)ლი არქიპო

წა შ-რძე რუხანი წ(მინდა) მ(ო)წ(ა)მე მაქსიმე

არქიპო – სამოცდაათთავანი მოციქული (II ს.). წმ. მაქსიმე (†305-311) საეკლესიო კალენდარში ორგზის მოიხსენება, მეორედ 15 სექტემბერს.

22 - 23. წა .... რუხანი წ(მინდა) (ლეონი) კატანელი

წმინდანის სახელი წაშლილია, უნდა იყოს ლეონი კატანელი ეპისკოპოსი (†780).

47 - 21. ჩა რაშათუ წ(მინდა)დ ტიმოთე

რა ურსღუთა რწთაქუთა წ(მინდა)დ ევსტათი ანთ(ი)ოქელი
ტიმოთე – განდევილი ბერი (†795). ევსტატე – ანტიოქიის
მთავარეპისკოპოსი (†337) [106].

48 - 22. სააურსე უღრსწთე წეპოროთე რთთე შრძთე ურუგურსთე

პოვნა პ(ა)ტი(ო)ს(ა)ნთა ნაწილთა წ(მიდა)თა მ(ო)წ(ა)მ(ე)თა ევგენასთა
მთიანი პეიზაჟის ფონზე გამოსახულია თეთრ ტილოში
შესუდრული და კუბოში დასვენებული წმინდანები. მათ უკან დგანან
ეპისკოპოსი, დიაკვნები, ბერები და იმპერატორი ანდრონიკე (1183-1185).
კომპოზიცია დაკავშირებულია შუა საუკუნეებში დამკვიდრებულ
რიტუალთან წმინდანთა ნაწილების მოძიებასა და გადასვენებასთან.

49-23. ჩა შრ-ჭრ შრ შე სააოჩეჩაუ წ(მინდა)დ მ(ო)წ(ა)მე
პოლიკარპე

პოლიკარპე – ზმირნის ეპისკოპოსი (†167).

50 -24. სააურსე უღრსწთე თეურსე რრსე რე წე(თ)რ(ი)სმღრეძთრსე

პოვნა პ(ა)ტი(ო)სწისა თავისა წ(მ)ი(ნდ)ისა ი(ოან)ე ნა(თ)ლ(ი)სმცემლისა
რრსე რ(sic)რსე წმრ რეჩარსე ღირსი ერაზმი პეჩორისა

მთიანი პეიზაჟის ფონზე გამოსახულია ბერი ბართ ხელში, მის
წინ მეორე ბერს ხელში წმ. იოანეს თავი უჭირავს. უკანა პლანზე მთის
მწვერვალზე მოჩანს მცირე ზომის თეთრი შენობების სილუეტი.
იოანეს თავის მოძიება და გადასვენება სამჯერ მოხდა. აქ გამოსახულია
პირველი (364-378) და მეორე (453წ.) წმ. იოანე ნათლისმცემლის თავის
მოძიება. სამივე გადასვენება გამოსახულია ნოვგოროდის ფრესკაზე
არკანჟის და ნედერიცას ეკლესიებში XII საუკუნის მესამე მეოთხედი
[107].

იგივე რიცხვით ცალკე ჩარჩოში არის გამოსახული წმინდა ერაზმ
პეჩორელი მეუდაბნოე ბერი (†1160).

51-25. ჩა რრსე რსწრსე ჩანსღრწღრწე(სააოჩე)რ წ(მინდა)დ ტარასი
კონსტანტინე(პოლე)ლი

წარწერა დაზიანებულია. კონსტანტინოპოლის პატრიარქი ტარასი, თავმჯდომარეობდა ნიკეას VII მსოფლიო საეკლესიო კრებას, რომელზედაც დამტკიცდა წმინდა ხატებისადმი თაყვანისცემა [108].

47 - 26. წა *საახ(ფრჩ)ა ზეძიუო* წ(მინდა)დ პორ(ფირ)ი დაზელი

წმ. პორფირი – ღაზას ეპისკოპოსი (†420).

48 - 27. *ზრხსო სახაჰაუ ჳჷქჷსაოუო* ღირსი პროკოპ დეკაპოლეელი

წა *საჰა.. მახღაჷრჷ* წ(მინდა)დ პრო... როსტიასა

პროკოპი დეკაპოლეელი ხატმებრძოლ იმპერატორ ლეონ ისავრიელის (716-741) მიერ იდევენებოდა [109]. მეორე წმინდანის იდენტიფიცირება შეუძლებელი გახდა რუსულ საეკლესიო კალენდარში ასეთი ინიციალით არ მოიხსენიება არცერთი წმინდანი. წარწერა ძლიერ დაზიანებულია და ცუდად იკითხება.

(48) - 28. წა *(ყჷსოო) ზიძხჷიყჷო* წ(მინდა)დ (ბასილი)

აღმსარებელი

წა *ს.ოოჷ რიჷო* წ(მინდა)დ პ . ალე ტრელი

სახელი ბასილი და ტრელი წარწერაზე ცუდად იკითხება. ხატმებროლეობის უამს იმპერატორ ლეონ ისავრიელის მიერ წმ. ბასილი აღმსარებელი იდევენებოდა (†750) [110]. პ.ალე ტრელის იდენტიფიკაცია შეუძლებელი გახდა.

49 - 29. *ზრხსო ჰჷრჷნიჷ მაჰო* ღირსი კას(ი)ანე რომ(ა)ელი

კასიანე რომაელი ნესტორიანთა ერესის წინააღმდეგ იბრძოდა (†435) [111].

თოჷჷ შჷმღჷ თვე მარტი

სსსმ/ხ-525 კ. 518. ხე. ტ. ლეკასი, ტემპერა. 57X43 სმ. (ტაბ. 6, 7).

ტ- 1. წა *ზრხსო ჷჷჳჷჷ* წ(მინდა)დ ღირსი ევდჷკია

ევდჷკია – ილიოპოლისელი (ფინიკია) მარტვილი (†160-170).

ღ- 2. წა *თჷაჳარჷ ჰჷრჷნიჷო* წ(მინდა)დ თეოდოტე კვირინელი

წა *რჷსჷნი თოჷჷო* წ(მინდა)დ არსენი თვერელისა

მღვდელმოწამე თეოდორე – კვირინელი ეპისკოპოსი (†326).
არსენი – ტვერის მონასტრის ეპისკოპოსი (†1409), მისი მოხსენიება
საეკლესიო კალენდარში 1547 წლის კრებაზე დადგინდა [112].

**ღ - 3. წ~ანუ შაჰოუშენი სუხურაიურუოთ შაქიუჭნი უურდისაუ ჰოუასნიჲუ
ჭუ ურსოოიჲუ** წ(მინდ)ანი მოწამენი საკვირველთ მოქმედნი ევტროპ
კლეონიკე და ვასილიკე

ევტროპი და კლეონიკე – პონტოს ამასიაში წამებული
მარტვილები (†308). ევტროპი და კლეონიკე 3 მარტს ჯვარს აცვეს.
ვასილისკო თავდაპირველად აფხაზეთში გადაასახლეს, შემდეგ ქ.
კომანში 22 მარტს თავი მოკვეთეს [113]. სამივე წმინდანის ხსენება 3
მარტს არის დაწესებული.

Θ - 4. ურსი ურსიჲუ ურსიჲუ ღირსი გერასიმე იორდანელი

მეუდაბნოე ბერი გერასიმე ფრონტალურად არის გამოსახული.
თავი ოდნავ აქვს გადახრილი, მიმართულია მარცხნივ და სევდიანი
სახე აქვს. ხელში გადაშლილი წიგნი უჭირავს, რომელზედაც
მიუთითებს, მის ფერხით წითელი ღომია გამოსახული. ღომი
გერასიმეს ცხოვრების მნიშვნელოვან ეპიზოდთან არის დაკავშირებული.
ამიტომ მხატვარი სიმბოლურად გამოსახავს ღომს. სახარება კი
გერასიმეს ჭეშმარიტ აღმსარებლობაზე დადგომას მიუთითებს.
გერასიმეს ცხოვრების დეტალები ახლოა შიო მღვიმელის
ცხოვრებასთან [114].

1 - 5. წ~ა შ~რძე ჰანანი ქოუიჲუ წ(მინდა)ჲ მ(ო)წ(ა)მე კონონ
ქალაქელი

აყვავებულ მინდორზე გამოსახულია კონონი. მარჯვენა ხელში
ჯვარი უჭირავს, მარცხენაში ხილით სავსე კალათა. 5 მარტს
საეკლესიო კალენდარში აღნიშნულია ორი წმინდანის სახელი: კონონ
ისავრიელი (II ს.) და გალიელის ნაზარეთში ქ. მანდონში მცხოვრები
მოწამე, მეზღვე კონონი (III ს.). სახელის აღმნიშვნელი წარწერა
ქალაქელი გაურკვეველობას იწვევს, არ მიუთითებს კონკრეტულად
რომელი წმინდანია წარმოდგენილი. ხატზე გამოსახული უნდა იყოს
კონონი მეზღვე, რადგან მოწამეს ნაყოფით სავსე კალათა უჭირავს.

2 - 6. წ~ა შ~რძენი ასქარჯუ ასნი უშასიურუონი

წ(მინდა)დ მ(ო)წ(ა)მენი ორმოცდაორნი ამორეველნი

ხატზე წარმოდგენილია ბერძნების სარკინოხების ომის დროს ქ. ამორეას დამცველი გაუტყველი მეომრები, რომლებიც 845 წელს სირიაში სარკინოხებმა დახოცეს [115].

ხ - 7. ჩ~ანი ში~ჭო შოძენი ქუიხსაოწიუოიხე ურხიოუას უფიუქ ჳე ხეზიღან წ(მინდა)ანი მდღ(ე)ლ მ(ო)წ(ა)მენი ქერსონელისა ვასილელს ეფრემ და კაპიტონ

ვასილელსი, ეფრემი და კაპიტონი IV საუკუნეში მოღვაწე წმინდა მამები არიან. ხერსონელ ეპისკოპოსთა ცხოვრება გელათის მონასტრის ხელნაწერში №2 შემონახული, რომელიც კათალიკოს ევდემონ I ჩხეტიძის თაოსნობით გადაწერეს [116].

ჩ-8. იოიხი თუაფიოუხერე ჩიხაშოჭიუოი ღირსი თეოფილაქტე ნიკომიდიელი

თეოფილაქტე – ნიკომიდიის ეპისკოპოსი (†845).

ღ - 9. ჩ~ანი ჳეჭე შაო~ძენი სახეუარნი სუოუხერეოწი წ(მინდა)ანი ღიდი მოწ(ა)მენი ორმოცნი სევასტიელნი

მუქ ლურჯ, ყინულით დაფარულ ტბაში წელამდე წყალში დგანან სევასტიელი წმინდანები. თეთრად განათებულ ცაზე იესო ქრისტე არის მკერდამდე გამოსახული, იგი ორივე ხელით აკურთხებს. მისი გაშლილი ხელების ორივე მხარეს სიმეტრიულად, წამებული სულების ზეციური გვირგინებია ჰაერში გამოსახული. ძლიერ ლაკონურად და ტრაფარეტულად არის კომპოზიცია შესრულებული.

1-10. ჩ~ა შა~ოძე ხაჭიხერე წ(მინდა)დ მოწ(ა)მე კოდრატე

10 მარტს საეკლესიო კალენდარში აღნიშნულია ორ წმინდანი: ერთი – მეუდაბნოე, მეორე – ნიკომიდიელი წმ. მამა. ორივე მოწამე იმპერატორ დეკიუსის მეფობის (249-251) ხანაში აწამეს [117]. მათი ცხოვრების შეჯერებით იდენტიფიკაცია ძნელდება, თუმცა ხატზე მაინც არის მინიშნება. წმინდანი მდიდრული რომაული სამოსითაა შემოსილი, რაც თვალნათლივ აჩვენებს, რომ აქ III საუკუნეში წამებული ნიკომიდიელი მოწამე უნდა იყოს გამოსახული.

11-11. ჩ~ა საფიხან იუიხაქსოაშოი წ(მინდა)დ სოფრონ იერუსალიმელი

ჩა უყოქიშუ ჩუაუასხოროსე წ(მინდა)დ ეფთჳმე ნეოგოროთისა

წარწერა გადასულია ოქროსფერი ჩარჩოდან კომპოზიციის ფონის ზედაპირზე. სოფრონ ბრძენი – იერუსალიმის პატრიარქი (638-644). ეფთჳმე სასწაულმოქმედი – ნოგოროდის არქიეპისკოპოსი (†1458) საეკლესიო კალენდარში მოიხსენიება 1544 წლიდან [118].

79-12. იოხის თუაფუნე რიშხიხუყო ღირსი თეოფანე აღმსარებელი

ჩა უხიურო უხუე ძაძიხე წ(მინდა)დ გრიგოლ პაპა რომისა

წარწერა გადასულია ოქროსფერი ჩარჩოდან კომპოზიციის ფონის ზედაპირზე. თეოფანე აღმსარებელი (†818) სიდრიანის მონასტერის იღუმენი იყო. წმ. გრიგოლ დიოლოღონი ცნობილი თეოლოგია (†604). მისი წმ. ნაწილები განისვენებს ვატიკანში წმ. პეტრეს ტაძარში [119].

79-13. რიშაყოუნეყე ჩეოროთე რჩიხე ჩიქოფასიხე ურდიხიძიძიხე.

აღმოყვანება ნაწილთა წ(მინდ)ისა ნიკიფორე პატრიარქისა

ნიკიფორეს წმ. ნაწილები დასვენებულია კუბოში, დიაკვნები მიასვენებენ ეკლესიაში. პროცესია, ქალაქის კარიბჭეს უახლოვდება. უკანა პლანზე გამოსახულია დიდი გალაგნით გამაგრებული ქალაქი კონსტანტინოპოლი (846 წ.).

79-14. იოხის ყუნეჭაძეღე ხეჩქიხუყოთძაქიშუჭე

ღირსი ბენედიქტე საკჳირველთმოქმედი

ღირსი ბენედიქტე – მონტე-კასინოს მონასტრის იღუმენი (†543).

79-15. ჩჩი ძაოუქიჩი რიხუი ჳე რიძაოუ(sic)

წ(მინდა)ნი მოწამენი ალაპი და ტიმოლა

ალაპი და ტიმოლა 303 წელს პალესტინის კესარიაში ქრისტიანობისათვის წამებული წმინდანებია.

79-16. ჩა ძაოუქი ხეყოჩი წ(მინდა)დ მოწამე საბიანე

საბიანე სამ მეოთხედშია გამოსახული. მარცხენა ხელი აწეული აქვს და მიუთითებს მეორე კომპოზიციაში გამოსახულ მაცხოვრზე. მარჯვენა ხელში ჯვარი უჭირავს. ქრისტიანთა დევნისას საბიანე ემაღებოდა წარმართებს, მაგრამ ერთმა უმაღურმა ღატაკმა, რომელსაც ის მფარველობდა ორ ოქროდ გაყიდა (†287) [120]. მხატვარი ხატონად

წარმოგვიდგენს მის ცხოვრებას. ქრისტიანული რწმენისათვის ისევე გაყიდეს იგი ოქროზე, როგორც იესო ქრისტე მისმა მოწაფემ იუდაამ. ამიტომ არის ასეთ პოზაში გამოსახული და მიუთითებს მაცხოვარზე.

76-17. ზოხსო უოუქსო ხ.ოუ?. ა ღირსი ალექსი კ. ღი?. დ

ღრუბლებში ვარდისფრად განათებული ცის სეგმენტიდან წმ. ალექსისკენ გადმოხრილია მაცხოვარი და აკურთხებს, მის წინ ვედრების პოზაში დგას ალექსი. უკანა პლანზე დაბალ პორტიკონზე გამოსახულია ქალაქის სილუეტი. ალექსი სიმბოლოა უფლისადმი განსაკუთრებული სიყვარულის გამოხატულებისა (†411).

7 1-18. ჩ~ა ხახოოუ რუიასოუოშუმ(sic)ა წ(მინდა)დ კირილე იერუსალიმელი

წმ. კირილე – იერუსალიმის მთავარეპისკოპოსი (†386).

76-19. ჩ~ნი შაო~შენი რაჟირსენოუ შ~ შ~იოუ

წ(მინდა)ნი მოწ(ა)მენი ხურისანთე და დარია

ხურისანთე უნდა იყოს ქრისანთო. ქრისანთო და დარია მორწმუნე ქრისტიანი ცოლ-ქმარი იმპერატორ ნუმერიანეს მეფობის ჟამს წამებული მარტვილნი არიან (†283) [121].

4 - 20. ზოხსო შ~შენი ძ~ნიღუ რ~ა ხეყეს თე(sic) უოუიხეს შარსიხნუქს
ღირსი მ(ა)მანი რ(ომელ)ნიცა წ(მინდა)დ სანას თა ჭავრას მოისრნეს

796წ. სარკინოზების მიერ საბა განწმენდილის ჭავრის მონასტრის ბერების წამებულ წმინდანებს მოიხსენიებს ეკლესია 20 მარტს.

47 - 21. ჩ~ა რ~ყ რ(ი)შ(ი)რიყუოო წ(მინდა)დ ი(ა)კ(ო)ბ აღმსარებელი

იაკობი – კატანის (სიცილია) ეპისკოპოსი (†775).

49 - 22. ჩ~ა შ~იშ~მ შა~ოშუ ყუხოოო წ(მინდა)დ მდ(ვ)დ(ე)ლმოწ(ა)მე ბასილი

ანკვირიის ეკლესიის ხუცესი წმ. ბასილი იულიანე განდგომილის მეფობის ხანაში მოწამებრივად აღესრულა 362 წ. 29 ივნისს. ამ დღეს აღინიშნება მოციქულთა პეტრე-პავლეს ხსენების დღე, ამიტომ ეკლესიის მიერ ბასილის ხსენება დაწესდა 22 მარტს [122].

46 - 23. ჩა ურისი შაუქუ ნიჰან შარეჟოთაჟიო თუხრო

წ(მინდა)ღ ღირსი მოწ(ა)მე ნიკონ მოწაფითურთ თვ(ი)სით

კომპოზიციის მარცხენა მხარეს დგას წმ. ნიკონი გაშლილი გრავნილით ხელში, იგი მიმართავს მის პირდაპირ ჯგუფად მდგომ მოწაფეებს. ნიკონი თავის მოწაფეებთან ერთად სიცილიაში ქრისტიანთა დეენის დროს 251წ. მოწამებრივად აღესრულა [123]. ნიკონი ხატზე წარმოდგენილია როგორც მოძღვარი და მასწავლებელი.

48 - 24. ურისი .. რუშანი: ღირსი (არ)ტემონ; **ურისი ხეიხიხე** ღირსი ზაქარა

24 მარტს ეკლესია იხსენიებს ორ წმინდა მამას: არტემონ თესლონიკელ ეპისკოპოსს (VIII–IXსს.) და სელევკიის ეპისკოპოსს არტემონს (I–IIსს.). წმინდანი სამღვდელმთავრო სამოსშია გამოსახული წიგნით ხელში. იდენტიფიკაცია რთულია, რადგან ხატზე არანაირი მინიშნება არ არის.

ზაქარია პეჩორელი – XIII–XIVსს. ასკეტი ბერი.

47 - 25. რეიხუყე ყუშ კოხიხე ჭჟოოხიხე ქიხიხე ურ(sic)ხმეყოოხიხე შუ-რისქოო-ხიხე ში-შიხე ხარება ყ(ოვლა)დ წ(მინდ)ისა დ(ედო)ფლისა ჩ(ვე)ნისა დ(ვთ)ისმშ(ო)ბლისა მ(არა)დის ქ(ალ)წ(ულ)ისა მ(ა)რ(ია)მ(ი)სა

მარიამი ზის სავარძელზე, წითელი ოქროსფერი ყვავილებით შემკული კარვის ქვეშ. მთავარანგელოზი გაბრიელი მისკენ მიემართება და შრომანს აწვდის, მარიამს მკერდზე მარჯვენა ხელი აქვს დადებული მორჩილების და თანხმობის ნიშნად. ვარდისფრად განათებული ციდან ეშვება თეთრი მტრედი. ხატზე წარმოდგენილია ადრეული შუა საუკუნეების იკონოგრაფიული პროგრამა. მარიამი კომპოზიციის მარცხენა მხარეს არის გამოსახული, გაბრიელ მთავარანგელოზი ჰაერში მჯდომარე სახით არის მოცემული. VI საუკუნემდე მარიამი მაყურებლიდან მარცხენა მხარეს, ხოლო გაბრიელი მარჯვნივ გამოისახებოდა, როგორც ანტიკური ქალღმერთის ნიკეს პროტოტიპი, ოსტატი იღებს არქაულ პროტოტიპს თუმცა კომპოზიციის სიბრტყეზე გაშლა უჭირს. საყდარზე მჯდომი დვთისმშობლის იკონოგრაფიული სახე მოგვიანო ხანაში XII-XIII საუკუნეებში ჩნდება. სავარძლის სახელურს ბაროკოს სტილისათვის

დამახასიათებელი მოხრილი ფორმა აქვს და უახლოვდება XVII–XVIII საუკუნეების ხატწერის ნიმუშებს. ვარდისფერი ფერი ცაზე რამდენადმე არაბუნებრივია და სუსტ მხატვრულ სახეს ქმნის. კარავი სიმბოლურად გამოხატავს კავშირს ახალ და ძველ აღთქმას შორის. ყვავილოვანი ორნამენტით შემკული წითელი ქსოვილი მიანიშნებს „შეუწველ მაყვალს“, ძოწისფერი კი – ქრისტეს უცოდველ ჩასახვას, ლოგოსის განკაცების იდეას და მხვერპლშეწირვას. ოთახი, სადაც კომპოზიცია ვითარდება სიმბოლურად განასახიერებს ქალწულებრივ ღირსებას [124]. ტახტზე მჯდომი მარიამის ფიგურა ინტიმურობას და გრაციოზულობას აძლიერებს კომპოზიციაზე.

47 - 26. *ჰსიყყე რ~რსე შპუჭ~ხოძთოეჟსრსე უ~ყსიჟორსე*

კრება წ(მინდ)ისა მჭედართმთავრისა გ(ა)ბრ(ი)ელისა

სამ ანგელოზს ხელში უჭირავს ტონდო, ემმანუელის გამოსახულებით. ოქროს ფონზე შავი გრაფიკული ხაზებით მოცემულია ემმანუელის ნახევარფიგურა, მაკურთხებელი მარჯვენით და სახარებით. ხარების მეორე დღეს ეკლესია განადიდებს უფალს და თაყვანს სცემს „უფლის მაცნეს“ მთავარანგელოზ გაბრიელს. კომპოზიცია გამოხატავს ლოგოსის განკაცებას. ლოგოსი – სამყაროს სიბრძნე, ძე ღვთისა, უფლის ხმა მოვლენილი „ხილულ ქვეყნიერებაზე.“ ყრმის ოქროფერი სტიქარი – ღვთაებრივი ცეცხლი და წინა სახეა ფემსუმზე დადებული შეწირული კრავის ევქარისტული იდეის.

48 - 27. *ჩ~ა შაქოეძე შხრსანსე* წ(მინდა)ჟ მოწამე მატრონა

ჩ~ა შაქოეძე შხსაყიჟო წ(მინდა)ი მოწამე მანუიელ

მატრონა თესალონიკელი – წამებული დედა (III-IV სს.). მანუელი – დიოკლეტიანეს დროს წამებული წმინდანი (†304).

49 - 28. *იოისი იოიხრას ეღეოი* ღირსი ილარიონ ახალი

იოისი ხღუფ~ნი სიქსი~ჟიჟოძაძი

ღირსი სტეფ(ა)ნე ს(ა)კვ(ი)რ(ე)ლთმოქ(მედი)

ილარიონი (†754) და სტეფანე (†815) ხატმებრძოლთა წინააღმდეგ გამოდიოდნენ, რისთვისაც სიკვდილით დასაჯეს. ხატზე სიმბოლურად არის წარმოდგენილი წმ. მამები: ილარიონი გრაგნილით ხელში უფლის სიტყვას განასახიერებს. სტეფანეს ღვთისმშობლის ოდიგიტრიის ხატი

აქვს მკერდზე მიდებული, რითაც გამოხატავს ერესის წინააღმდეგ მებრძოლ სახეს.

46 - 29. ჩა შუიქას რი(უ)თუოა წ(მინდა)დ მარკოზ არ(ე)თელი

ჩა ჰ . მ . უ . წ(მინდა)დ კ(უ)რ(ი)ლ(ე)

მარკოზი – არეთუსის ეპისკოპოსი. კვირილე – ილიოპოლელი დიაკონოსი (†364).

ზ - 30. ურისა რ-უ ჰოუშუქსი შარუჟოთ-იო თუისო

ღირსი ი(ოანე) კლემაქსი მოწაფით(უ)რთ თვისით

კომპოზიციის მარცხენა მხარეს დგას იოანე გაშლილი გრაგნილით, იგი მიმართავს ბერებს. იოანე კლემაქსელმა „შესწირნა ხორცი მთასა მას სინასა, ხოლო სული მთასა მას ზეცისასა“ [125]. იოანე კლემაქსელის ხსენება გარდამავალია და დაწესებულია დიდმარხვის მეოთხე კვირიაკეში.

ზტ - 31. ჩა შო-ჭოშარუშუ იპატი წ(მინდა) მდ(ე)დ(ე)ლმოწ(ა)მე იპატი

დანგრის ეპისკოპოსი იპატი ფრონტალურად არის გამოსახული ხელში ღვთისმშობლის ოდიგიტრიის ხატი უჭირავს (†336).

თუუ რუხოო თვე აპრილი

სსსმ/ხ-529 კ. 516 ხე. ტ. ლევკასი, ტემპერა. წინა მხარე ხატის ხე. ლევკასი, ტემპერა. 57X43 სმ. (ტაბ. 8, 9).

ტ - 1. შ-იოშ შუუქიურუო მ(ა)რი(ა)მ მეგვიპტელი

ურისა უჟოქუ იაქსილე ღირსი ეფთჳმე რუსისა

მარიამს მეუდაბნოეს სამოსი მოსავს და ლოცვის პოზაში დგას. (†522) მარიამს უფლის ხმა ჩაესმა: „თუ იორდანეს გადალახავ ნეტარი აღსასრული მოგელის“ [126]. ეს სიტყვები სიმბოლურია, აღთქმული ქვეყანა სწორედ იორდანეს გადალახვის შემდეგ იწყება იუდეველთათვის, იორდანეში ინათლება მაცხოვარი, მარიამიც იორდანის გადალახვის და უდაბნოში ორმოცდაშვიდი წლის განმარტოებული ცხოვრებით აღწევს სრულყოფილებას. მარიამ მეგვიპტელის ხსენება ეკლესიის მიერ დადგენილია დიდმარხვის მეხუთე კვირიაკეში. ეფთჳმე არქიმანდრიტი – სუზდალის სასწაულმოქმედი

წმინდანი (†1404), საეკლესიო კალენდარში მისი მოხსენება 1549 წლის საეკლესიო კრებაზე დადგინდა [127].

ღ-2. ჩ~ა გრეუ ხეჩქიურეოთაქძეუჭ წ(მინდა)ღ ტიტე საკურველთმოქმედ(ი)

წმ. ტიტე სტუდიონის მონასტრში მოღვაწეობდა (IXს.).

ღ-3. ურისი ჩიჩრე ქაჭიჩი.ჩი ღირსი ნიკიტა მიდიკ.სა

ნიკიტა – მიდიკის მონასტრის წინამძღვარი (†824).

თ-4. ურისი რ ~ სუ(sic) შაშურეურეო ღირსი ი(ო)ს(ებ) მომეტყველი

ურისი ზასიძე ღირსი ზოსიმე

წმ. იოსებ მგალობელი ხატმებრძოლთა წინააღმდეგ იბრძოდა, მის კალამს ეკუთვნის წმ. საგალობლები (†883).

ზოსიმე (†560) პალესტინის ერთ-ერთ მონასტრში მოღვაწეობდა. მან იხილა უდაბნოში მარიამ მეგვიპტელი და მისი ცხოვრება აღწერა [128].

ი-5. ჩ~ნი შქ ~ შენი ჳე ხეჩქიურეოთ...უჭნი თეაჭაყოუ ჳე ურეოთ...

წ(მინდა)ანი მ(ო)წ(ა)მენი ს(ა)კურველთ(მოქმ)ედნი თეოდულე და აღათო...

ხატის ზედა კუთხე დაზიანებულია მოტეხილია, ამიტომ წარწერა ნაწილობრივ იკითხება. აღათო და თეოდულე წმ. მოწამე მამები არიან (†303).

ი-6. ჩ~ა ურეაქი ურეიჩიჩი ხანსიჩინეოთა

წ(მინდა)ღ ვეტიქი პატრიარქი კონსტანტინეპოლისა

ვეტიქი – ერეტიკოსთა წინააღმდეგ მებრძოლი წმინდა მამა (†582).

[129].

ი-7. ჩ~ა შეორიჩი ურისხარასი წ(მინდა)ღ მელიტისა ეპისკოპოსი

გიორგი აღმსარებელი – მელიტინელი ეპისკოპოსი (†820).

ი-8. ჩ~ნი შქ~ნი ხეშეარღე უთოეუენი: რისაჭა, რეუეასი, იაყოასი

წ(მინდა)ნი მ(ო)ც(ი)ქ(უ)ლნი სამეოცდაათთაგანი: იროდიონ, აგაბოს, რუთოს

იროდიონი, აგაბო, რუთო – პავლე მოციქულის მოწაფენი (IIს.).

ი-9. ჩ~ა შქ~ნი ურესაქი წ(მინდა)ღ მ(ო)წ(ა)მე ვესუქი

ევფსიხი – კაბადოკიელი მარტვილი (†362). მისი მოხსენიება სხვადასხვა ლიტურგიკულ კალენდარში IX საუკუნიდან გვხვდება [130].

7-10. ჩ~ა შო~შე რუიჲნღე წ(მინდა)ღ მ(ო)წ(ა)მე ტერენტი

რ~ა შო~შე უსნიშოას წ(მინდა)ღ მ(ო)წ(ა)მე პონმოთოს

ტერენტი და პომპიოსი იმპერატორ დეკიუსის (249-251) დროს აღესრულნენ ქრისტიანული რწმენისათვის.

7C -11. ჩ~ა შ..თ შო~შე რნღოუე წ(მინდა)ღ მღვდელთ მ(ო)წ(ა)მე ანტიპას

წმ. ანტიპას წამება ერთგვარი პერიფრაზირება ძველი აღთქმის სიუჟეტის „სამი ყრმა სამხილში“. ცეცხლის აღიდან ანტიპას სხეული უვნებელი გამოიტანეს [131].

7L - 12. ჩ~ა ყუხოოი ურხოიხე წ(მინდა)ღ ბასილი პართისა

ბასილი აღმსარებელი (VIII ს.) – პართიის ეპისკოპოსი.

7L-13. ჩ~ა შო~შო შო~შე რიღეშანი

წ(მინდა)ღ მღ(ე)დ(ე)ლ მ(ო)წ(ა)მე არტემონ

არტემონი – ლაოდიკიელი (სირია) დიდმოწამე (†303).

7(8) - 14. ჩ~ა ში~ღნი უუუე იაშოიხე წ(მინდა)ღ მ(ა)რტინე პაპა რომისა

უძეუიუ შოიხეღენჯუოთე შეშოშენიჲონი რნღანი ი~უ შ~ე უუღღიღეღე

ამავე დღესა ტანჯვითა დამთმენელნი ანტონი, ი(ოან)ე და ევსტრადტი

ხატზე „დ“ – რიცხვის აღმნიშვნელი ასო წაშლილია.

მარტიანე აღმსარებელი – რომის პაპი (†655).

იმავე რიცხვით ცალკე ჩარჩოში გამოსახულნი არიან ლიტველი წმინდანები: ანტონი, იოანე და ევსტრადტი. ქრისტიანული რწმენისათვის ანტონი სიკვდილით დასაჯეს 1347 წლის 14 აპრილს, იოანე – 24 აპრილს. მოწამებრივად აღესრულა ევსტრადტიც. ეკლესია სამივე წმინდანს 14 აპრილს მოიხსენიებს [132].

7I -15. ჩ~ა შღ~იჲონი ლეშეაღრეოღეშენი რიღეღიღას, უაჲუ შ~ე რიჲაჲიშე წ(მინდა)ღ მ(ო)ციქ(უ)ლნი სამეოცდაათცამეტნი არისტარქოს, პუდი და ტროფიმე

არისტარქოსს პავლე მოციქული მოიხსენიებს მოციქულთა საქმეში (20,4), პუდეს და ტროფიმეს – ეპისტოლეში მეორე ტიმოთეს მიმართ (4,20-21).

17-16. წ-ნი შ.ძენი ზუჭენი უხონე, უხონე. ზე ქრანოე(sic)

წ(მინდ)ანი მ(ოწა)მენი დედანი ირინა, ალა(პ)ი და ქიონია

ქალწულმოწამენი ირინა, ალაპი და ქიონია ლოცვის პოზაში არიან გამოსახულნი. ქრისტიანული მრწამსისათვის დიოკლეტიანეს მეფობის ხანაში მოწამებრივად აღესრულნენ (†304) [133].

17-17. წ-ა შ-თ შ-თ სქ-ქანი წ(მინდა)დ მდ(ვ)დ(ე)ლმ(ო)წ(ა)მე სუმეონ

უხისი უხისი ღირსი ზოსიმე

მდდელმოწამე სვიმეონი – სპარსთა ეპისკოპოსი (†344). ზოსიმე – სოლოვეცკის იღუმენი (†1478).

17-18. უხისი უ-ე ზუქუაოუო ღირსი ი(ოან)ე დეკაპოლელი

წ(sic) ~ ა უ(sic)უოქუაოუო წ(მინდა)დ პალკიდონელი

ხატზე წარწერა ცუდად განირჩევა ზოგან წაშლილია. წმინდანის სახელი ცუდად იკითხება. პირველი ასო „პ“ კალიგრაფის შეცდომაა უნდა იყოს ასო „ქ“ ანუ წმ. კოზმა ქალკედონის ეპისკოპოსი (†820-850).

წმ. იოანე – გრიგოლ დეკაპოლელის მოწაფე (†815-820).

17-19. უხისი უ-ე ძუქუაოუო ღირსი ი(ოან)ე ძველი ლავრისა

წმ. იოანე ხარიტონის ლავრაში (პალესტინა) მოღვაწეობდა (VIII ს), გამოირჩევა წმინდა ბერმონაზვნული ცხოვრების წესით.

17-20. უხისი თ-ე დიქანო. (ღ)ირსი თ(ეოდორ)ე ტრიქონელი(ი)

აყვავებულ მინდორზე დგას თეოდორე ლოცვის პოზაში. იგი თრაკიის უდაბნოში მოსანგრეობდა (IX ს.).

17-21. წ-ა შ-თ შ-თ უნ-უოი წ(მინდა)დ მდ(ვ)დ(ე)ლმ(ო)წ(ა)მე იანვარა

წ-ა შქ-ქანი უღ-იქი ხანსღრნღრნი წ(მინდა)დ მ(ა)ქსიმ(ი)ან(ე)

პ(ა)ტრი(არ)ქი კონსტანტინეპო(ლელი)

იანუარიუსი – დიოკლეტიანეს მეფობის დროს წამებული მარტვილი (†305).

მაქსიმიაზე – კონსტანტინეპოლის პატრიარქი 428-431 წლებში ერთ-ერთი ღირსეული საჭეთმპყრობელი მართლმადიდებელი ეკლესიისა [134].

46 - 22. ჩაღღ სიხარდუო წ(მინდა)ღ თ(ედორ)ე სიკიოტელი

თეოდორე – ანასტასიოპოლისის ეპისკოპოსი (†613).

47 - 23. ჩა ჳაჳა შო-შე კო-ოოთ ეუშასოო ჳე სი-ქიუოოთ შასქეჳა უ-უ წ(მინდა)ღ დიდი მ(ო)წ(ა)მე ღ(ვა)წლით შემოსილი და ს(ა)კუ(ი)რველთმოქმედი გ(იორგი)ი

თეთრ ცხენზე ამხედრებული წმ. გიორგი შუბით გმირავს გველეშაპს. გველეშაპის თავი და ფრთები წითელი ფერია, დახვეული კუდი მოყავისფრო ტონებშია შერულეული. მეფის ასულს თოკით დამორჩილებული ურჩხული მიჰყავს. უკანა პლანზე კომპოზიციის მარჯვენა კუთხეში გამოსახულია ქალაქი ღასია, მაღალი სამსართულიანი შენობა წითელი წვეტიანი კოშკურით. კომპოზიციის მარჯვენა კუთხეში ციდან წმ. გიორგის თავზე ეშვება ოქროსფერი სხივები. წმ. გიორგი ძღვეამოსილი ტრიუმფატორის სახით არის გამოსახული. 23 ნოემბერს დედა ეკლესია აღნიშნავს წმ. გიორგის მოწამებრივ აღსასრულს. ახალი შუამთის 10 ნოემბრის ხატზე წმ. გიორგის გამოსახულება არ გვაქვს.

წმ. გიორგის კულტი საქართველოში იერუსალიმიდან უნდა შემოსულიყო VI-VII საუკუნეებში და დამკვიდრდა საეკლესიო კალენდარში [135]. წმ. გიორგის უძველესი გამოსახულება არის წებელდის კანკელზე (VI-VIII სს.).

48 - 24. ჩა შო-შე სიყა სიხოროორე წ(მინდა)ღ მ(ო)წ(ა)მე საბღ სტრატილატი

საბა – ქრისტიანული რწმენისათვის წამებული წმ. მამა (†272).

49 - 25. ჩა შიხუყუო ში-ქახ წ(მინდა)ღ მ(ა)ხ(ა)რებელი მ(ა)რკოზ

წარწერა იწყება სიტყვით „ლუკ“ შემდეგ გადაშლილია და მიწერილია მარკოზი. მარკოზის სახარებაში დიდი ადგილი ეთმობა იესოს სწავლებასა და სასწაულებს.

50 - 26. ჩა ყუოო რეხუო წ(მინდა)ღ ბასილი ამასელი

უძიურუ ჳიურუ რა სრუფურუ ურუძღურუ ამსავე დღესა წ(მინდ)ა სტეფანე პერმცკისა

ბასილი – ამასიის ეპისკოპოსი (†322).

იმავე რიცხვით ხატის ქვედა რიგში ცალკე ჩარჩოში გამოსახულია პერმის ეპისკოპოსი სტეფანე. საეკლესიო კალენდარში მოიხსენიება 1549 წლის რუსეთის საეკლესიო კრების დადგენილებით. (†1396) [136].

46 - 27. რა სქურან ურუაქსურაძურა წ(მინდა)დ სუმეონ იერუსალიმელი სვიმეონ მოციქული – ტრაიანეს მეფობის უამს 107წ. ჯვარზე გააკრეს [137].

47 - 28. რა შრე ქონი სრუაქსურაძურა ურუსანი ჳე სასურუღი

წ(მინდა)ნი მ(ო)ც(ი)ქ(უ)ლნი სამეოცდაათგანი იასონ და სოსიპატრე იასონი და სოსიპატრე პავლე მოციქულის მოწაფენი იყვნენ. იასონი – ტარსოს ეპისკოპოსი, სოსიპატრე – იკონიის ეპისკოპოსი.

48 - 29. რა რღიურა შრე ქონი სურსურაძურა

წ(მინდა)ნი ცხრანი მ(ო)წ(ა)მენი კვიბიკელნი

უძიურუ ჳიურუ ურუსი შურსანი სქურაქსურაძურა ამსავე დღესა ღირსი მემნონ სკვრველთმოქმედი

ხატზე გამოსახულია ქ. კვიბიკში მცხოვრები მარტვილნი (†284-292). მხატვარი ცდილობს ხატზე თანმიმდევრულად და ლაკონურად გამოსახოს წმინდანთა სახეები.

ცალკე ჩარჩოში იმავე რიცხვით გამოსახულია ეგვიპტელი მეუდაბნოე ბერი მემნონი (III-IV სს.).

49 - 30. რა შარაქსურა ურუ სქურაქსურა

წ(მინდა)დ მოციქ(უ)ლი ი(ა)კ(ო)ბ მ(ო)ციქ(უ)ლი ჳებედესი

რა სურსურა სურსურაძურა წ(მინდა)დ ნიკიტა ნეობორო(თისა)

განმარტებითი წარწერა ჩარჩოდან გადასულია ხატის ფონის არეზე. იაკობ მოციქულმა სულიწმინდის გარდამოსვლის შემდეგ ქრისტიანობა იქადაგა ესპანეთსა და დასავლეთის ქვეყნებში [138].

წმ. ნიკიტა – ნოვგოროდის ეპისკოპოსი (†1558).

თუყ შუიხი თ(ვე) მისი

სსსმ/ხ-522, კ. 523. ხე. ტ. ლევკასი, ტემპერა. 56X42,5 სმ. (ტაბ. 10, 11).

ტ - 1. ოპოკოუი(sic) ოუიიშუი წ(ინას)წ(არმეტ)ყვ(ე)ლი იერემია

იიხი ოუიწიარ ოუიიიარუი ღირსი პაფნოტი ბაიროვსა

მათე მასარებელი წერს იერემია წინასწარმეტყველის შესახებ: „მაშინ აღესრულა თქუბული იგი წინაღსწარმეტყუელისაჲ რომელსა იტყვს: და მივეც ოცდაათი იგი ვერცხლი, სასყიდელი განსყიდულისაჲ მის, რომელი მოისყიდეს ძეთაგან ისრაელისათა და მისცეს იგი აგარაკისათვის მეკეცისა, ვითარცა მიბრძანა მე უფალმან“ [139]. ეს სიტყვები გამოხატავს მაცხოვრის მსხვერპლშეწირვას, რომელიც ძველ აღთქმაში იყო განცხადებული.

პანფუტი – ბოროვსკის ეკლესიის წინამძღვარი (†1477).

ღ-2. ჩა ოთიხიუ ..იქიხიწიიუი წ(მინდა)ჲ ათანასე (აღ)ექსანდრიელი

ათანასე – იხ. 18 იანვარის ხატზე.

ღ-3. ჩი შო-შუი სიქიუოთძაქშჩი რძათოუ ჳე შუიი

წმინდანი მ(ო)წ(ა)მენი სკურელთმოქმ(ე)დნი ტიმოთე და მავრ(ა)

შარუიოუყა იიხიიხე ოუიაწასი მიცვალებჲ ღირსისა თეოდოსი

ცისფერ მოყავისფრო ფონზე გამოსახულია წმ. ტიმოთე და მავრა. მათ გვერდით იმავე ჩარჩოში გამოსახულია ყავისფერი ინტერიერის ფონზე დიაგონალურად დასვენებული წმ. თეოდოსი. მის გარშემო ბერები და მღვდელმთავარნი დგანან. წინა პლანზე კომპოზიციის ცენტრში მოცემულია ოქროსფერი ჭურჭელი, რომელზედაც საკმეველი იწვის, იქვე ბერი ზის. კომპოზიციაზე გამოსახულია კიევის მღვიმეთა მონასტრის ილუმენის თეოდოსის გარდაცვალება (†1074).

ტიმოთე და მავრა – წმინდა მოწამენი (†286).

ღ-4. ჩა შო-შუ იუიიუი წმინდაჲ მ(ო)წ(ა)მე პელაგია

პელაგია – ქრისტიანული მრწამსისთვის წამებული მარტვილი (†290).

ღ-5. ჩა ქო-ოო შო-შუ იიიი წმინდაჲ ქ(ა)ლწ(უ)ლ მ(ო)წ(ა)მე ირინა

წმ. ირინა სამეფო ღორატულ სამოსშია გამოსახული. თავზე მარგალიტებით შემკული წითელი გვირგვინი ადგას. ხელში მარტილის სიმბოლოები – პალმის რტო და ჯვარი უჭირავს (I–III სს.).

წ - 6. ჩ-იხე ი-ყ ში-თოიხე წ(მ)ი(ნდი)სა ი(ო)ბ მ(ა)რთლისა

იობი ბიბლიური წმიდანი სიმბოლოა უფლისადმი თავდადებული სიყვარულისა და რწმენისა.

წ - 7. ჩ-ა შრ-შე რ-ჩეჩე წმინდად მ(ო)წ(ა)მე აკაკი

იოხი რნდანი უჩიქიქიხე ღირსი ანტონი პესხერისა

აკაკი – კაბადოკიელი წმინდა მოწამე (†303).

ანტონ პესორელს დედა ეკლესია მოიხსენიებს 10 ივლისს. ახალი შუამთის ხატზე 7 მაისს არის გამოსახული (†1073).

წ-8. იოხი რ-ა ი-უ ილ-შეყო ღირსი წ(მინდა)დ ი(ოანე) დ(ვთი)სმ(ე)ტყ(ვე)ლი; **იოხი რილენი შ-შე** ღირსი არსენი დიდი

გადმოცემის თანახმად, 8 მაისს იოანე დვთისმეტყველის საფლავზე „აღმოცენების“ ევლოგია, რომელსა სახელ სდებენ მანანად, რომელი საკურნებელ არს ყოვლისა სენისა“ [140]. იოანე მახარებლის დღესასწაული 29 დეკემბერს აღინიშნებოდა სინას მთის ხელნაწერით №1, ფურც. 44a, საქართველოში კი 8 მაისს [141].

არსენ დიდი ალექსანდრიის უდაბნოში უფლის სიყვარულს მღუმარების ღვაწლით გამოხატავდა (†449-450).

წ - 9. ჩ-ა რყოი უი-ი-ი წ(მინდა)დ წ(ინას)წ(არმეტ)ყ(ვე)ლი ესაი

ჩ-ა შრ-შე ქ-ეფასიე წ(მინდა)დ მ(ო)წ(ა)მე ქ(რისტ)ეფორე

ნიკოლო(sic) რ-იშაყურენიყე რ-იხე ნი-ჩიხიხე ნაწილთა აღმოყვანება წ(მინდ)ისა ნიკ(ოლო)ზისა

კომპოზიციის მარჯვნივ და მარცხნივ გამოსახულნი არიან ესაია და ქრისტეფორე, მათ წინ წმ. ნიკოლოზის ნაწილთა გადმოსვენების პროცესიაა წარმოდგენილი. ორი დიაკვანი მოასვენებს სარკოფაგს, რომელშიც წმინდანის ნეშტია დასვენებული. პროცესიას წინ ხალხი ეგებება და თაყვანს სცემს. ნიკოლოზ საკვირველთმოქმედის წმ. ნაწილები 1087 გადაასვენეს ქ. მირონის საკათედრო ტაძრიდან ქ. ბარში წმ. სტეფანეს სახ. ეკლესიაში.

წინასწარმეტყველ ესაიას სიტყვები ახალ აღთქმაში განცხადდა: „აჰა, ქალწულმა მუცლად იღოს და შვას ძე და უწოდინ სახელი ემანუილ“ და „გამოვიდეს კვერთხი ძირისაგან იესესა და ყუავილი ძირისაგან აღმოხდეს, და განისვენოს მის ზედა სულმან ღმრთისამან“ [142].

ქრისტეფორე – დიდმოწამე წმინდა მამა (†250).

7-10. წა შრქო სქჷჲს შაყაჲსჷ წ(მინდა)დ მ(ო)ც(ო)ქ(უ)ლი სუმეონ მოშურნე

ქართველთა განმანათლებელი სვიმეონ კანანელი სულიწმინდის მოფენის შემდეგ იწეებს ქრისტიანული მოძღვრების ქადაგებას იუდეაში, ეგვიპტეში, კირინეაში, ბრიტანეთში, საქართველოში. გადმოცემის თანახმად იგი საქართველოში აღესრულა, წარმართებმა ქვებით ჩაქოლეს. დაკრძალულია აფხაზეთში ანაკოფიაში ახალი ათონის მთაზე [143].

7C - 11. წა შო~შო შო~შე შაჲი წ(მინდა)დ მღ(ვ)დ(ე)ღმ(ო)წ(ა)მე მუკი

წმ. მოკის მარტვილობა პერიფრაზირებაა დანიელის ღომების ხაროში ჩაგდების (†295).

7D - 12. წა ურაჲსჷ ჲრაჲსჷ წ(მინდა)დ ეპიფანე კიპრელი

წა ურძიჲს ჲუჲსჷჲს წ(მინდა)დ პ(ა)ტრი(არ)ი გერმ(ა)ნეკოს

ეპიფანე კვიპრელი მთავარეპისკოპოსი ქ. სალამინაში მოღვაწეობდა. მას VII საეკლესიო კრებაზე ეკლესიის მამა და მასწავლებელი უწოდეს (†403).

გერმანეკოსი კონსტანტინოპოლის პატრიარქი ხატმებრძოლთა მიერ იღვენებოდა (†740) [144].

7E - 13. წა ჲო~ოო შო~შე უოოჲჲი წ(მინდა)დ ქ(ა)ლწ(უ)ლ მ(ო)წ(ა)მე ივლიკერი

წმ. გლიკერია რომის იმპერატორ ანტონინუს პიუსის მმართველობის დროს მოწამებრივად აღესრულა ქრისტიანული მრწამსისათვის (†177) [145].

7F - 14. წა შო~შე უოოჲჲი წ(მინდა)დ მ(ო)წ(ა)მე ისიდორე

წა ჲოდჲი ძაჲღაჲოჲი წ(მინდა)დ ნეტარი როსტოვისა

ისიღორე – ქრიატიანულ რწმენისთვის აღსულებული მარტვილი (†251).

ხატზე განმარტებითი წარწერა ნეტარი როსტოვისა ართულებს წმინდანის იდენტიფიკაციას. ჩვენი აზრით, გამოსახული უნდა იყოს იაროსლავის სასწაულმოქმედი წმინდანი (†1474).

77-15. იოხისი ურესაქში ჭუჭუ ღირსი პახუმი დიდი

ქ~ა იოხსე ურ(sic)ე მახსრაუოხსე წ(მინდა)დ იესა პია? როსტოვისა

ანტონი დიდი, მაკარი დიდი, ექვთიმე დიდი და პახუმი არიან სამონასტრო ცხოვრების დამაარსებელი წმინდა მამები. ღირსმა პახუმმა დაადგინა სამონაზვნო ცხოვრების შინაგანაწესი (†348).

ისაია ეპისკოპოსი – როსტოვის სასწაულმოქმედი წმინდანი (†1090). მესამე წმინდანის იდენტიფიკაცია სამწუხაროდ შეუძლებელია. ჭარწვერა არ იკითხება, იკონოგრაფიული სახე შაბლონურია, ინფორმაციას არ იძლევა.

77-16. იოხისი თ~ე უნი~რძეინჭუოო ღირსი თ(ეოდორ)ე გ(ა)ნწმედილი

იოხისიუ უეიხეჩაოხსე უეიხეშ ღირსი პერეკოპისა ეფრემ

ეფრემ პერეკოპელი – სასწაულმოქმედი წმინდანი. მისი წმ. ნაწილები 1545წ. გადაასვენეს ნოვგოროდში.

თეოდორე ეგვიპტელი ტაბენის სავანეში მოღვაწეობდა, თავისი მასწავლებლის პახუმი დიდის გარდაცვალების შემდეგ განაგებდა თებაიდის ყველა სავანეს (†368) [146].

(7ხ) -17. ქ~ა შღ~ქოო უჩ. მახსრაქე წ(მინდა)დ მ(ო)ც(ი)ქ(უ)ლი ან(დ)რონიკე

რიცხვის აღმნიშვნელი ასოები „7ხ“ ხატის ჩარჩოს წარწერაზე წაშლილია. წმ. ანდრონიკეს პავლე მოციქული მოიხსენიებს ეპისტოლეში რომაელთა მიმართ (16,7).

77-18. ქ~ა შღ~ქე თოუაჭარე წ(მინდა)დ მ(ო)წ(ა)მე თეოდორტე

მოწამე თეოდორტეს ფიგურა მხატვრულად სუსტადაა დამუშავებული. სხეულთან შედარებით არაპროპორციულად რამდენადმე უხეშად არის წმინდანის ფეხი შესრულებული (†303-304).

19-19. ჩა ში- ზო შო- შუ ურდისი წ(მინდა)დ მღ(ვ)დღ მ(ო)წ(ა)მე პატრიკი

იუხი ხანოი ხაშოი დირსი კონლი კომლისა

მღვდელმოწამე პატრიკი – პრუსის ეპისკოპოსი (†100).

კორნილია – კამენსკის წმ. მამა. (†1537).

4-20. ჩა შო- შუ თე-თე-თე წ(მინდა)დ მ(ო)წ(ა)მე თაღაღე

თაღაღე – წამებული მარტვილი (†284). თაღაღე ეკლესიის მიერ შერაცხულია უვერცხლო მკურნაღად, ზეთის კურთხევის და წმ. აიაზმის დროს მის წინაშე მეოხებას ითხოვს ეკლესია და აღავლენს ღოცვებს.

49-21. ჩ-ნი ზე შრ-ოთოე სრახნი. ღ(sic) შო- ღახღღღღ ზე უო-ღღ

წ(მინდა)ნი და მ(ო)ციქ(უ)ლთა სწორნი(ო) კ მ(ე)ფე კონსტანტინე და ელენე

მოციქულთა სწორი კონსტანტინე და ელენე საზეიმო პოზაში ბიზანტიური იკონოგრაფიული პროგრამით არიან გამოსახულნი. მათ შორის აღმართულია დიდი გოლგოთის ჯვარი, რომელსაც ხელით ეხებიან. ელენეს მარცხენა ხელში პატარა თეთრი ჯვარი უპყრია. კომპოზიცია ხატის ზედაპირზე ხაზგასმულად გამოკვეთილი და საზეიმოა. ჯვრის აღმართვა გამოხატავს თაყვანისცემას და წმინდა რელიქვიების წარმოჩენას.

49-22. ჩა შო- შუ ურდისი-ღა წ(მინდა)დ მ(ო)წ(ა)მე ვასილ(ის)კო

ბასილისკო – იხ. 3 მარტის ხატზე.

49-23. იუხი შშე შრ-ე-ღო სქნი-ღ-ღო დირსი მ(ა)მა მიხაელ სუნადელი

ჩა უო-ღღღღ ღახღღღღ წ(მინდა)დ ლეონტი როსტოვისა

მიქაელ აღმსარებელი – სვინადელი ეპისკოპოსი (†821) მისი წმ. ნაწილები ინახება ათონის მთაზე წმ. ათანასეს და ივერის მონასტერში [147].

ლეონტი – როსტოვის ეპისკოპოსი (†1164).

49-24. იუხი ღ-ღი შო-ღღ სქი-ღ-ღ-ღო დირსი სუმეონ მთისა სკურველისა

სვიმეონ მესვეტე გამოსახულია მაღალ წითელ მასიურ კოშკზე. კოშკს სარკმელი და თაღოვანი შესასვლელი აქვს. კომპოზიციის უკანა პლანზე მოჩანს მოწითალო ფერის უდაბნო. სვიმეონის სამონაზვნო ბერული სამოსი მოსავს. მისი სულიერი შვილი იყო იოანე ზედაზნელი, მან დალოცა ათსამეტი ასურელი მამა და გამოაგზავნა საქართველოში. (†596) [148]. სვიმეონის ადრეული გამოსახულებები გვხვდება ევლოგიების სახით.

47 - 25. შუიხეშუ უაუჟნე უღრ~ხნოხე თუჟოხე რ~ოხე უ~ოხე

მესამე პოვნა პ(ა)ტი(ო)სნისა თავისა წ(მინდ)ისა ი(ოან)ესი

მთიანი პეიზაჟის ფონზე გამოსახულია მიწაზე დაჩოქილი ბერი, რომელსაც იოანე ნათლისმცემლის თავი უჭირავს, მის წინ ნიჩბით ხელში დგას მეორე ბერი. უკანა პლანზე მთაზე მოჩანს მონასტერი, რომლის ცენტრში დგას მაღალი, თეთრი რუსული ტიპის ეკლესია წითელი სახურავით და გუმბათებით.

47 - 26. ჩ~ა შტქოო ღეღუა წ(მინდა)მ(ო)ც(ი)ქ(უ)ლი კარბ

ოუხსო უ~უ ფსოღეუღოხე ღირსი ი(ოან)ე ფსიხაეტისა

მოციქულ კარპეს პავლე მოციქული იხსენიებს ტიმოთეს მეორე ეპისტოლეში (4, 13).

იოანე – ფსიხაიტის (კონსტანტინოპოლი) ლავრის ბერი გამოდიოდა ხატმებრძოლ ერეტიკოსთა წინააღმდეგ (IX ს.).

47 - 27. ჩ~ა შო~შო შო~ (sic)შუ თუჟიუაანღ. წ(მინდა)მ(ო)წ(ა)მე თერეპონტ(ე)

თერაპონტე – სარდელის ეპისკოპოსი, III საუკუნის მარტვილი.

47 - 28. ოუხსო ღეღოღე ქეოჟიშანოხე ღირსი ნიკიტა ქალკედონისა

ნიკიტა – ქალკედონის ეპისკოპოსი (VIII ს.).

47 - 29. ოუხსო ქო~ოო შო~შუ თუჟაშასოხე

ღირსი ქ(ა)ლწ(უ)ლ მ(ო)წ(ა)მე თეოდოსია

29 მაისს ეკლესია მოიხსენიებს თეოდოსია ტვირელს და თეოდოსია კონსტანტინეპოლელს. წმინდანთა ცხოვრების შეჯერების საფუძველზე და იკონოგრაფიული სახის მიხედვით ხატზე თეოდოსია კონსტანტინეპოლელი უნდა იყოს გამოსახული (726–730წ). ქართულ

საეკლესიო კალენდარში ორივე წმ. დედა მოიხსენიება, ხოლო რუსულში მხოლოდ ტვირელი.

ზ - 30. ზოხსო უხუჩ ჴუოძუღ.სო ღირსი ისაკ დაღმატ(ი)სი

ისააკი – დაღმატის მონასტრის იღუმენი (†383).

ზტ - 31. ჩა ძოძუ უხძუ წ(მინდა)ჯ მ(ო)წ(ა)მე ერმა

მხედარი ერმი – II საუკუნის მარტვილი.

თუუ უუოოო თვე ივლისი

სსსმ/ხ-527 კ. 515. ხე. ტ. ლევკასი, ტემპერა. ზ. 57X43 სმ. (ტაბ. 12, 13).

ტ - 1. ჩ-წი აყუუი...ოწი ხაწძუ ჴუ ჴუძუღწი

წ(მინდა)ნი უვე(რცხ)ლონი კოზმა და დამიანე

კოზმას და დამიანეს ხელში წამლების პატარა ყუთი უჭირავს. ხატზე გამოსახულია რომაელი მკურნალები. ბიზანტიური იკონოგრაფია კიდევ ორ წყვილს კოზმას და დამიანეს იცნობს. ერთნი – მცირე აზიიდან არიან წარმოშობით 1 ნოემბერს მოიხსენიებს დედა ეკლესია და მეორენი – არაბეთიდან 17 ოქტომბერს აღინიშნება მათი ხსენება [149].

ღ- 2. ჴუღუყუ უღრასწოღუ ლეძასწოღუ ყ-ჭ კო-ღუ ზო-ყუყ უოოუფუიწიღს

დადება პ(ა)ტიოსნისა სამოს(ე)ლისა ყ(ოვლა)დ წ(მინდი)სა ღ(ვთ)ის(მ)შ(ე)ბ(ე)ლისა ვლაქერნას

ეკლესიის ინტერიერში ტრაპეზზე გადაფარებულია მოცისფერი – ვერცხლისფერი ქსოვილი, მასზე დევს ღვთისმშობლის თეთრი სამოსი. ტრაპეზთან დგანან: პატრიარქი გენადი, იმპერატორი ლეონ დიდი, სასულიერო პირები და ძმები გაღბიუსი და კანდიდე. უკანა პლანზე ღია ცისფერ, მოყავისფრო კედელზე დაკიდებულია ოდიგიტრიის ტიპის ოქროს ხატი. ღვთისმშობლის სამოსელი ინახება რომში, საფრანგეთში, საქართველოში და რუსეთში [150].

ღ- 3. ჩა ძოძუ უეხწო(sic)უ წ(მინდა)ჯ მ(ო)წ(ა)მე იაკინთე

ჩა უ-უუოოუღუა წ(მინდა)ჯ იველაძი

წარწერა ცუდად იკითხება. იაკინთეს ცხოვრება მოგვითხრობს, რომ საპყრობილეში ანგელოზებმა მარტვილი ნათლის სამოსით შემოსეს და თავზე გვირგვინი დაადგეს. მხატვარი მის სამოსს თეთრი ნათელი სხივებით გამოსახავს (†108).

ევლამში კესარიაში აწამეს 4 ივლისს, მისი ხსენება ეკლესიის მიერ დაწესებულია 3 ივლისს [151].

Ծ - 4. ԲՅԱ ՔՆՇԻՈՒՆ . ԻԿՐԿՈՒ წ(მინდა)ձ ანდრია (კ)რ(ე)ტელი

ანდრია კრეტელის დიდი სჯულის კანონი ქართულად თარგმნა ექვთიმე მთაწმინდელმა.

Դ - 5. ԲՅԱ ՔՈՒՆԻՔԻ ՔՈՍՏԱՆՊՈՒ წ(მინდა)ձ ათანასე ათონელი

ՊՈՒՏԻՆ ԿՂ.ՅՄ .ՔՇԱՆՊՅ ღირსი სე(რ)გი (რ)ადონეჟი(ი)

5 მაისს ეკლესია სერგი რადონეჟელის წმ. ნაწილთა მოძიებას აღნიშნავს (†1392).

სერგი და ათანასე (†1000) – განდევნილი ბერები.

Դ - 6. ՊՈՒՏԻՆ ԿՐԻՍՏ ՇՆՇՆ ღირსი სისო დიდი

სისო დიდი ეგვიპტის უდაბნოში ანტონი დიდის დაარსებულ მონასტერში მოღვაწეობდა (†429) [152].

Ե - 7. ՊՈՒՏԻՆ ՍԱԺՔ ԿԻԿԻՐՈՍՈՍՄԱԿԻՇՅՇՆ ՇՔ ՊՈՒՏԻՆ ՔԻՔԻ

ღირსი თომა სკვრვლთმოქმედი და ღირსი აკაკი

იოანე კლემასელი თავის თხზულებაში „სათნოებათა კიბე“ აკაკის წარმოგვიდგენს როგორც მორჩილების და სათნოების სიმბოლოს (VII ს.) [153].

წმ. თომა მალეელი – მალეის მთის მეუდაბნოე (X ს.).

Ի - 8. ԲՅԱ ՇՆՇՆ ՍԱՐՈՍՅ ՊՈՒՏԻՆ წ(მინდა)ձ დიდი მოწ(ა)მე პროკოპი

პროკოპი – ქრიატიანული რწმენისთვის წამებული მარტვილი (†303).

Գ - 9. ԲՅԱ ՍԻՆ ՇՈՍՄԱՐՈՍՅ ՅՔՅՈՒՐ წ(მინდა)ձ მღ(ვ)დ(ე)ლმოწ(ა)მე ბაგრატ

ბაგრატი – ტავრომენიელი (სიცილია) ეპისკოპოსი (II ს.).

Դ - 10. ԲՆԻ ՍԱՐՈՍՅԻՆ ՊՈՒՏԻՆ ՇՔ ՍՔՐԻՏԻՆ ՇՔ ԿԼՔԻՆ

წ(მინდა)ձ მოწ(ა)მენი ლეონტი და მავრიკი და სხ(ვ)ანი

ლეონტი და მავრიკი – ნიკოპოლის სომხეთში წამებული მამები (†319).

7C -11. *ჩა ჳრჳ ქორჳოძაქორჳე უყრჳ*

წ(მინდა)ღ დიდი ქ(ა)ღწ(უ)ღმღწამე ეფემა

ქღღწღმღწამე ეფემიას საფლავზე მისი სახელობის ტაძარი ააგეს, სადაც 451 წელს IV მსოფლიო საეკლესიო კრება ჩატარდა (იხ. მსოფლიო კრებები) [154].

7D -12. *ჩნი შა...ჳნი უხასჳოჳ ჳე უოხიჳანი*

წ(მინდა)ღ მო(წამ)ენი პროკლე და ილარიონ

ხატზე სახელები ძნელად განირჩევა, წარწერა გადაშლილია. პროკლე და ილარიონი – იმპერატორ ტრაიანეს მეფობის უამს მოწამებრივად აღსრულებული მარტვილნი [155].

7E -13. *ჩა შორიხნიუჳ(sic)ჳ ჳუჳი.ჳო* წ(მინდა)ღ მო(ა)გ(ა)რ(ან)გ(ე)გ(ლო)ზი გ(ა)ბრ(ი)ელ; ***ოიხი ჳღყრჳნი*** ღირსი სტეფანე

გაბრიელ მთავარანგელოზის კრება 26 მარტს აღინიშნება. 13 ივლისს ამ დღესასწაულს ხელმეორედ აღნიშნავს ეკლესია. XVIII საუკუნეში კონსტანტინოპოლში აიგო მთავარანგელოზის სახელობის ტაძარი. ეს დღესასწაული ამ ტაძრის აგებას უკავშირდება და მთავარანგელოზის ხსენება ამ ფაქტის აღსანიშნავად დაწესდა კალენდარში [156].

წმ. სტეფანე – საბა განწმენდილის ლავრაში მოსანგრეობდა (725-794წწ.).

7F -14. *ჩა შღრჳო რჳქო* წ(მინდა)ღ მ(ო)ციქ(უ)ლი აკულა

ოიხი ანიხიჳე ჳქიჳოჳოძაქიჳე ღირსი თნისიმე ს(ა)კურვეღმოქმე(დი)

მოციქულ აკვილას პავლე მოციქული რომაელთა მიმართ ეპისტოლეში სიყვარულით იხსენიებს (16, 3-5).

წმ. თნისიმე სამონაზვნო ცხოვრების სახეს წარმოადგენს (IVს.).

7G - 15. *ჩნი შქოძნი ჳჳ ჳე უოოორე* წ(მინდა)ღ მ(ო)წ(ა)მ(ენ)ი

კ(ჳრი)კე და ივლიტა; ***ჩა უოოეჳიჳი*** წ(მინდა)ღ ვლადიმერი

წმ. ივლიტა და კვირიკე საქართველოში განსაკუთრებით პატივდებული წმინდანებია, წმ. კვირიკეს ხელის მტევანი ინახება

საქართველოში. მათი სახეები ქართულ კედლის მხატვრობის და ჭედურობის არაერთ ნიმუშს ამშვენებს.

15 ივლისს ეკლესია აღნიშნავს მოციქულთა სწორი ვლადიმირის გარდაცვალებას (†1015).

17-16. წა შიჭ~ო შაჟ~ძე რთინაუენ წ(მინდა)მდ(ვ)დ(ე)ლმოწ(ა)მე ათინოგენ

მღვდელმთავარი ათინოგენი – ქრისტეს ტარიგი (†131).

შაჟორა ხიყუჯ მსოფლიო კრება

იმავე რიცხვით ხატზე მოცემულია ექვსი საეკლესიო კრება. ღია მოცისფრო – ნაცრისფერ ინტერიერში კომპოზიციის ცენტრში შემადგებულ ამბიონზე ზის იმპერატორი წითელ ოქროთი შემკულ საკოსში თავზე ოქროს გვირგვინი ადგას, ხელში კვერთხი უჭირავს. იგი მიმართულია მარჯვნივ მდგომი ეკლესიის მამებისაკენ. მის მარცხენა მხარეს გამოსახულნი არიან სასულიერო პირნი. კომპოზიციის ცენტრი ხაზგასმულია პატრიარქის თავზე დაშვებული დიდი წითელი ფარდით. ხატზე გამოსახულია ნიკეას I მსოფლიო საეკლესიო კრება (325წ), კომპოზიციის მარჯვენა მხარეს წარმოდგენილი უნდა იყვნენ არიანელები, ამაზე მიუთითებს მათი სამოსი და მათკენ ზურგით მჯდომი პატრიარქი. საეკლესიო კალენდარში I მსოფლიო კრება აღინიშნება 29 მაისს.

ხატზე გამოსახული საეკლესიო კრებების კომპოზიციური გადაწყვეტა იდენტურია, მხოლოდ ფერადოვანი გამით და მცირეოდენი დეტალით განსხვავდება ერთმანეთისგან. ყველა კომპოზიციაზე იკონოგრაფიული სქემის მიხედვით ერეტიკოსები მარცხენა მხარეს არიან. გამონაკლისია მეოთხე საეკლესიო კრების კომპოზიცია, რომელზეც წმ. ეფემიას სასწაულია გამოსახული. წინა პლანზე ლუსკუმაში დასვენებულია დიდმოწამე ეფემიას წმ. ნაწილები. წმინდანის თავთან დაჩოქილ მღვდელმთავარს ხელში გრავნილი უჭირავს, ხოლო მის ფერხით მორე მღვდელმთავარია, რომელიც ლუსკუმიდან იღებს მეორე გრავნილს.

9. შაჟორა ხიყუჯ მსოფლიო კრება (381წ.)

10. შაჟორა ხიყუჯ მსოფლიო კრება (431წ.)

Ծ. Քსաբորա հիւյզ მსოფლიო კრება (451 წ.)

Դ. Քსაբორა հიუჯ მსოფლიო კრება (553წ.)

Ծ. Քსაբորა հიუჯ მსოფლიო კრება (680-681წწ.)

შვიდი საეკლესიო კრება შუა საუკუნეების ხელოვნებაში დაფიქსირებულია როგორც ეპოქალური აზროვნების იდეოლოგიური და რელიგიურ – ფილოსოფიური მრწამსი. ეს თემა ხშირად გვხვდება მონუმენტურ ფერწერაში, იგი გამოხატავს ორთოდოქსულ სულისკვეთებას და თავის თავში შეიცავს ერეტიკული აზროვნების წინააღმდეგ ბრძოლას. შუა საუკუნეების ხელოვნებაში გავრცელებულია მსოფლიო საეკლესიო კრებების ერთტიპიური კომპოზიციები, რომელიც ერთმანეთისგან განსხვავდება ცალკეული დეტალებით. ამის შესანიშნავი მაგალითია: გელათის ნარტექსის მოხატულობა, ბეთლემის, საპოჩანის ფრესკები, ბასილი II მენოლოგია 986წ. ვატიკანის ბიბლიოთეკის ხელნაწერი ფრ. 1613 [157]. მსგავსი კომპოზიციები მრავლად გვხვდება: იტალიაში, სერბეთში, რუსეთში, ბულგარეთში, რუმინეთში, ათონის მთაზე [158].

ԴԵ - 17. Բ~ა Ծ~Ծ իր~րոშարძի Ժ~ի~ი~ წ(მინდა)დ ქ(ა)ლწ(უ)მოწ(ა)მე მარინა

წმ. მარინა – დიოკლეტიანეს მეფობის շამს წამებული მარტვილი (IVს.) მისი წმ. ნაწილები დაცულია ათონზე ვატოპედის მონასტერში და საქართველოში [159].

ԴԵ - 18. Բ~ა Ժ~արძի.. უ~ի~ი~ წ(მინდა)დ მოწ(ა)მე.. ემელიანე

წმ. ემელიანე – ქრისტიანული რწმენისთვის წამებული მამა (†363).

ԴԵ -19. ր~ი~ი Ժ~ի~ი~ ღირსი მაკრინა

ღირსი მაკრინე ბასილი დიდის და – სახეა მონაზვნური ცხოვრებისა. (†380).

Կ - 20. Բ~ა ր~რ~ ր~ი~ წ(მინდა)დ წ(ინას)წ(არმეტ)ყ(ვე)ლი ელია

ელია წინასწარმეტყველი მეუდაბნოე ცხოვრების სიმბოლოს წარმოადგენს და მჭიდროდ უკავშირდება მეორედ მოსვლის თემას.

49-21. *იოსებ სქუან* ღირსი სუმეონ ; ***იოსებ რე*** ღირსი ი(ოან)ე სვიმეონ სალოსი[160] და იოანე – მეუღაბნოე ბერები (VI ს.).

49-22. *ქა შიქეძ ქუეჭენი* წ(მინდა)დ მ(ა)რ(ი)ამ მაგდანელი გამორჩეულად არის გამოსახული ხატზე მოციქულთა სწორი მენელსაცხებლუ დედა მარია მამაგდანელი. მას წითელი ოქროთი დაფერილი კაბა და მუქი ზეთისხილისფერი მოსასხამი მოსავს. ხელში პალმა უჭირავს სამმეოთხედი ბრუნით მიმართულია წმ. ტროფიმესკენ.

49-23. *ქა შქეძ რიხაძე* წ(მინდა)დ მ(ო)წ(ა)მე ტროფიმე წმ. ტროფიმე – ქრისტიანთა დევნისას წამებული მარტვილია (IV ს.).

49-24. *ქა შქეძ ქიხიღნი* წ(მინდა)დ მ(ო)წ(ა)მე ქრისტ(ი)ნა ***ქნი უნიყუთი შამთქენი ყახისი ში ს(ი)ოყუ*** წ(მინდა)ნი ვნებათა მომთქენელი ბორისი და ო . ლები ბორისი და გლები რაინდობის და ქრისტიანობის სიმბოლოს წარმოადგენს რუს წმინდა მამათა შორის. (†1015).

წმ. ქრისტინე – უფლის ტარიგი (†300).

49-25. *ქრეოოყუე კოხი რინისი შეჭიხი კოხი იოსებოოხი* მიცვალება წ(მინდ)ისა ანნასი დედისა წ(მინდ)ისა ღ(ვთ)ისმწ(ო)ბლისა 25 ივნისს ეკლესია აღნიშნავს მართლი ანას მიცვალებას.

49-26. *ქა ში-ჭი შაქეძ უხშაოხი* წ(მინდა)დ მღ(ვ)დღმწ(ა)მე ერმოლოზ

ერმოლოზი – ქრისტიანული რწმენისთვის წამებული მარტვილი (†305). მისი მოწაფე იყო წმ. მკურნალი პანტელეიმონი.

49-27. *ქა ში-ჭი შაქეძ უხიღიოოქანი* წ(მინდა)დ დიდი მოწ(ა)მე პანტელეიმონ

წმ. პანტელეიმონი გამოსახულია აყვავებულ მდელოზე. საყურადღებოა, ის ფაქტი, რომ პანტელეიმონს ხელში მოწამებრივი ჯვარი უჭირავს, თავისი ატრიბუტის მკურნალის პატარა კოლოფის ნაცვლად (†305). პანტელეიმონს ყავისფერი თმები, მოკლე წვერი აქვს. ხატზე ბიზანტიური პროტოტიპია მოცემული, რადგან აღმოსავლური იკონოგრაფიული სახე უწვერული ჭაბუკია [161].

ყ 1-28. **ჩ~ა შა~ღჩო~ი უხაღასი** წ(მინდა)მ მ(ო)ც(ი)ქ(უ)ლი პროსორე პროსორე მოციქული – ქრისტეს ეკლესიის ერთ-ერთი რჩეული დიაკვანი.

ყღ - 29. **ჩ~ა შა ~ძუ~ი ღე~ონი~ი** წ(მინდა)მ მოწ(ა)მე კალენიკე წმ. კალენიკე – ქრისტესთვის წამებული მამა (III–IVსს.).

ზ - 30. **ჩ~ნი შარ~ღჩონი ყო~ი ჳ~ი ღე~ონი~ი** წ(მინდა)მ მოციქ(უ)ლი შილა და სალუანე

ჩ~ა შქ~ შუ რ~ უ შქუჭ~ი წ(მინდა)მ მ(ო)წ(ა)მე ი(ო)ანე მწედარი შილა და სალუანე – სამოცდაათთაგანი მოციქულები. იოანე მხედარი – ქრისტესთვის წამებული მამა (IVს.).

ზც- 31. **ჩ~ა ჳ~ი შიხო~ი უუჭაქიძე** წ(მინდა)მ და მ(ა)რთ(ა)ლი ევლუკიმე მართალი ევლუკიმე – კაბადოკიელი წმინდა დედა (IXს.)

თუუ რეჟურსღა თვე აგვისტო

სსსმ/ზ-524, კ. 517. ხე. ტ. ლეკასი, ტემპერა. 57X43,5 სმ. (ტაბ. 14, 15).

ტ - 1. უეშაჩინიყუე უეღრასინიხე ჳ~ი ღღაუუოხე შუჟოხე ჳურეიხე

გამოჩინება პატიოსნისა და ცხოველ(ი)სა მე(უ)ფლისა ჳვარისა კომპოზიციის ცენტრში გამოსახულია ტრაპეზი, რომელზეც გადაფარებულია ვარდისფერი ქსოვილი. მასზე ანგელოზს აღუმართავს ძელიცხოველის ჳვარი. ჳვრის ორივე მხარეს სიმეტრიულად მოცემულია მუხლმოყრილი წმინდანები, რომლებიც თაყვანის სცემენ. უკანა პლანზე გამოსახულია განათებული პეიზაჟი, ცაზე ღრუბლებიდან თეთრად გასხივოსნებულ საყდარზე მჯდომი მაცხოვარია მაკურთხებელი მარჯვენით და გადაშლილი სახარებით. მის ორივე მხარეს დგანან მარიაში და იოანე. მარიაშს როგორც ზეციურ დედოფალს თავზე სამეფო გვირგვინი ახურავს. კომპოზიცია მკაცრად გაწონასწორებულია, მასში ჭარბობს ცისფერი, მოვარდისფრო, ყავისფერი ტონები. სიღრმის ილუზია შექმნილია შორეული პორიზონტის ხაზით. მაცხოვრის სახე ფაქიზად არის დამუშავებული მოკლე წვერი, მოვარდისფრო დაწვები და მხრებზე დაშვებული

წაბლისფერი თმა ძლიერ დახვეწილი და განზოგადებულია. მარიამს და იოანეს მკერდზე ლოცვის პოზაში აქვთ ხელები დადებული. მარიამის მაფორიუმი, იოანეს ქიტონი და ტრაპეზზე გადაფარებული ქსოვილი ერთ ფერშია შესრულებული. ფერთა სიმბოლიკა ხაზს უსვამს მაცხოვრის მეორედ მოსვლის იდეას და ჯვრის თაყვანისცემას. სახეები მშვიდი და ასკეტურია, პროპორციები მინიატიურული.

ღ- 2. ჩ~ნი ძქ~ყონი შქ~ქენი: ჩ~ა უხ~რის ჳ~ე ჳ~ეჳ~ე შ~თი სე~ოაძმანიუე
წ(მინდა)ნი მ(ა)კ(ა)ბ(ე)ლნი მ(ო)წ(ა)მენი: წ(მინდა) ე(ლი)აზარ და დედა მ(ა)თი სალომონეა

ჩ~ა შაპოქუ ჳქ~ნი სე~ყენიუ წ(მინდა)ე მოწამე დ(ია)კ(ვა)ნი სტეფანე
ნიღერისი რ~ა ურესოო ნეტარი წ(მინდა)ე ვასილი

ხატზე გამოსახულია მაკაბელნი სოლომონია ვაჟიშვილებით და მათი მოძღვარი ელიაზარი ლოცვის პოზაში. წმინდანთა სახეები იდენტურია. მაკაბელთა ხსენება დაწესებულია საეკლესიო კალენდარში 1 აგვისტოს, ახალი შუამთის ხატზე ისინი 2 აგვისტოს არიან გამოსახულნი.

იმავე რიცხვით ცალკე ჩარჩოში გამოსახულია წმ. სტეფანე და ვასილი. 2 აგვისტოს ეკლესია იხსენიებს წმ. სტეფანეს ნაწილების გადასვენებას იერუსალიმიდან კონსტანტინოპოლში (428წ). რუსულ საეკლესიო კალენდარში ორი წმ. ვასილი მოიხსენება: მოსკოველი სასწაულმოქმედი წმინდანი (†1557) და მაცხოვრის სახელობის ყუბანის მონასტრის ბერი (XVს). ხატზე გამოსახული უნდა იყოს მეორე წმინდანი, რადგან ანალოგიური იკონოგრაფიული სახე გვაქვს 2 აგვისტოს ხატზე სხმ/რხ 33 (ტაბ. 25).

ღ- 3. იოხისნი ქექენი ჳ~ოძღე ჳ~ე ურეჲ ღირსნი მამანი დალ(ა)მტი და ისაკ
დალმატი (†383) და ისაკი – დალმატის სავანის იღუმენები

ფ- 4. ჩქ~ ნი ყიძენი უყყესიონი წმ(ინდა)ნი ყრმანი ეფესელნი მთიანი პეიზაჟის ფონზე გამოსახულია შვიდი მძინარე ყრმა. მათ ზემოთ გასხივოსნებულ ცაზე მაცხოვრის ნახევარფიგურაა, იგი ორივე ხელით აკურთხებს. უკანა პლანზე პეიზაჟი მზის სხივებით არის განათებული. ერთმანეთს ერწყმის მოყავისფრო, ცისფერი, მოწითალო

ტონები. შვიდი ევესელი ყრმის მიძინება და გამოღვიძება უფლის საფლავად დადების და აღდგომის სახეა. ევესელთა მეორედ ხსენება 22 ოქტომბრის ხატზე არის ასახული. ამ დღეს აღინიშნება მეორედ მიძინება, სხვა წყაროს მიხედვით ევესელებმა 4 აგვისტოს მიძინეს და 22 ოქტომბერს გამოიღვიძეს.

7-5. ჩ~ა შო~ძე უუოუასნი წ(მინდა)ღ მ(ო)წ(ა)მე ევთეონი

ჩ~ა უოხსი შო~ძე უუჭაქიუ წ(მინდა)ღ ღირსი მ(ო)წ(ა)მე ევდუკია

ღირსი ევდოკია (†362-364) საეკლესიო კალენდარში მოიხსენიება 4 აგვისტოს. ხატზე 5 აგვისტოს არის გამოსახული.

სახელი ევთეონი საეკლესიო კალენდარში არ აღინიშნება ევთეონი უნდა იყოს ევსელნი – ანტიოქიელი მოწამე (†362). მიუხედავად კალიგრაფის შეცდომისა წმინდანის იდენტიფიკაცია იკონოგრაფიული სახის მეშვეობით შესაძლებელი ხდება.

7-6. ფუჰასღრუ:ოუყუ: აქ~ უოხუ ქნი~ უხუ რ~ უ(sic) ქ~ სი

ფერისცვალება უ(ფ)ლისა ჩ(უე)ნისა ი(ე)ვ(სო) ქ(რისტე)სი

კომპოზიციის ცენტრში ღრუბლებზე დგას იესო ქრისტე, თეთრ სპეტაკ სამოსში, ორივე ხელი ზეაღმართული და გაშლილი აქვს „და გაბრწყინდა პირი მისი, ვითარცა მზე, ხოლო სამოსელი იქმნა სპეტაკ ვითარცა ნათელი“ [162]. მის ორივე მხარეს სიმეტრიულად გამოსახულია წინასწარმეტყველნი მოსე და ილია. მოსეს ფილაქანები უჭირავს, ილიას – გრაგნილი. ქრისტეს ფიგურა მაღლაა აწეული და გასხვივოსნებული. ქვემოთ მოჩანს თაბორის მთა და მიწაზე მსხდომი სამი მოციქული. პეტრე მაცხოვარს შეჰყურებს და ხელი აქვს მისკენ გაწვდილი. იაკობი და იოანე შეშინებული არიან. იოანე ოქროპირის აზრით, პეტრეს თხოვნა სამი კარვის დადგმის შესახებ მოწაფის ამადლებულ სიყვარულსა და სულიერ მდგომარეობაზე მეტყველებს. სამი კარავი სამების სიმბოლო და მისი გამოსახვის სახეა. ქრისტეფორე მიტილინელი წერს ორი წინასწარმეტყველი წარმოადგენს ორ სამყაროს სიცოცხლეს და სიკვდილს. სამი მოციქული არის დიდება ცის ქვეშ მცხოვრებთა, სამი ჰიპოსტაზი და მოწმენი ფერისცვალების სასწაულისა [163].

ძველი აღთქმის წინასწარმეტყველთა გამოსახვა დამოწმებაა ძეღვთისას ღვთაებრივი საწყისის. ფერისცვალება წინ უსწრებს მაცხოვრის ვნებას და სიკვდილს. მსხვერპლს კაცობრიობის გამოსწისათვის. გასხივოსნებული მაცხოვარი ეს არის ღვთაებრივი ენერგიის გადაცემა ადამიანზე. იესოს გაშლილი ხელები და მის ქვემოთ გამოსახული მოსე და ილია ჯვარცმული სიკვდილის წინასახეა სიკვდილისა სიკვდილითა დამთრგუნველის და ამასთანავე აღდგომის და ზეცად ამაღლების იდეას შეიცავს. ახალი შუამთის კალენდარულ ხატზე მოძრავი ათორმეტ დღესასწაულთაგანი ქრისტეს ვნების და აღდგომის კომპოზიციები არ არის. ამდენად მხატვარი ფერისცვალების კომპოზიციაში დებს მსხვერპლშეწირვის, აღდგომის იდეას და განამტკიცებს ძველი აღთქმის საწყისს. მოსე ფილაქნებით სინას მთაზე უფლის მიერ ბოძებულ პირველ მცნებათა დამკვიდრებას და ამ კანონთა უცილობელ აღსრულებას ასახავს ქრისტიანულ სინამდვილეში.

ხ - 7. იუხსი შოშუ შამუნი ღირსი მ(ო)წ(ა)მე დომენტი

დომენტი სპარსი ასკეტი ბერი იყო მოღვაწეობდა სირიაში (†363).

ბ - 8. ჩა უშუოუნუ ხქხისი წ(მინდა)ე ემელიანე კუზიკისა

ემელიანი – კვიზიკის ეპისკოპოსი (†815-820).

გ - 9. ჩა შრქოუ შღოთ წ(მინდა)ე მ(ო)ც(ი)ქ(უ)ლი მ(ა)ტათა

მატათა მოციქული ქართლის ცხოვრების მიხედვით ანდრია პირველწოდებულთან და სვიმეონ კანანელთან ერთად საქართველოში იქადაგა ქრისტიანობა. გადმოცემის თანახმად, აჭარაში მოწამებრივად აღესრულა და გონიოში დაკრძალეს, სხვა წყაროს მიხედვით, იერუსალიმთან ახლოს „ვეფლასკადად“ წოდებულ ადგილას მოკლეს წარმართებმა [164].

დ - 10. ჩა შოშუ ურუხიანი წ(მინდა)ე მ(ო)წ(ა)მე ლავრენტი

არქიდიაკონი ლავრენტი – მოწამებრივად აღსრულებული წმინდანი.

ე - 11. ჩა შოშუ უყოთო წ(მინდა)ე მ(ო)წ(ა)მე ევლოლი

ევლოლი – კატანის ეკლესიის მთავარდიაკონი (†304)

ვ - 12. ჩა შარუშენი შუ ხეჩქისუყოთშაქშუ შნი ფარი შუ რჩიანი

წ(მინდა)ნი მოწამენი და საკურველთმოქმედნი ფოტი და ანიკიტა
ფოტი და ანიკიტა – ნიკოდიმიაში წამებული ქრისტიანები (ჩ305).

7L -13. იოხსი ძეძისძე რეძისიყუო ღირსი მაქსიმე აღმსარებელი

იოხსი ძეძისძე უაოღეჩი ღირსი მაქსიმე გლახაკი

მაქსიმე აღმსარებელი – იხ. 21 იანვრის ხატზე.

მოსკოველი წმინდანის მაქსიმე გლახაკის ნაწილთა მოძიებას
აღნიშნავს 13 აგვისტოს რუსული ეკლესია. 1547 წლის კრებაზე
დადგინდა მისი ხსენება [165].

7D -14. ჩ~ა კონსტანტინეძეყუო ძაძიე წ(მინდა)ჟ წინასწარმეტყველი
მიქია

მიქიას წინასწარმეტყველება დაკავშირებულია მაცხოვრის შობასთან.

**7I -15. ადრასენი ძარუოყუა ყაოოეჭოძინჭიე შა~ყოიე
ქაყენიე იოთოსყაყუოიე** პატიოსანი მიცვალებაჟ ყოვლადწმინდისა
დ(ედ)ოფლისა ჩუენისა ღეთისმშობელისა

მუქ ლურჯ – ნაცრისფერ ფონზე გამოსახულია მასიური
შენობების ვარდისფერი და მწვანე კონტურები, რომლის წინ
მანდორლაში დიდებით დგას მაცხოვარი ხელში ჩვილი მარიამით.
მანდორლა გასხივოსნებულია. ქრისტე მაკურთხებელი მარჯვენით
მიმართულია მარიამისკენ თითქოს სურს შეეხოს დედის თავს.
კომპოზიციის ცენტრში მწვანე ვერცხლმკედით მოქარგულ ქსოვილ-
გადაფარებულ სარეცელზე დასვენებულია ღეთისმშობელი, რომლის
თავსა და ფეხებთან ჯგუფ – ჯგუფად დგანან მოციქულები.
მოციქულები მწუხარების ნიშნად დახრილნი არიან მარიამისკენ.
მხატვარი თანმიმდევრულად მისდევს იკონოგრაფიულ სქემას.
ფიგურათა სახეები უმეტესელო და ცივია, კომპოზიცია მკაცრად
სიმეტრიული. „მიძინების დღესასწაულის“ ბიზანტიაში წარმოშობის
წყაროს წარმოადგენს საეკლესიო საგალობლები და აპოკრიფები [166].

7H -16. დედი ყუოო აქძინიო ხატი ხელით უქმნელი

რძეოყუ შოიე ძო~ძე შოეძე ამავე დღესა მ(ო)წ(ა)მე დიამიდე

მთავარანგელოზს მკერდის წინ გაშლილი ხატი მანდილიონი
უჭირავს. „პირი ღმრთისას“ მთავარანგელოზი მიართმევს მაყურებელს.

მანდილის ზედა კიდეები მარყუჟით შეკრულია, ტილო დრაპირებულია მისი ქვედა ნაწილი არათანაბარია. მანდილიონის ეს ტიპი XVI საუკუნეში გვხვდება ნოვგოროდის სკოლის ხატებზე [167]. დღესასწაული საეკლესიო კალენდარში 16 აგვისტოს შეიტანეს, რადგან 15 აგვისტოს აღინიშნება „ღვთისმშობლის მიძინება“. ელესის ხელთუქმნელი ხატი საქართველოში ანჩისხატის დღესასწაულით აღინიშნება. ხელთუქმნელი ხატი დამადასტურებელი რეალობაა წმ. სამების მეორე ჰიპოსტასის განსხეულების. დედაარსია მართლმადიდებლური კონცეფციის სახის საწყისის ხატოვანი ღვთაებრივი ენერგიის. ამ დღის აღნიშვნით ეკლესია პატივს მიაგებს ხატთა თაყვანისცემას, საწყისს ხატოვანი ღვთაებრივი ენერგიის გამოვლენისა.

იმავე რიცხვით ცალკე ჩარჩოში გამოსახულია წმ. დიომიდე (†298), რომელსაც ეკლესია მეოხებას თხოვს უფლის წინაშე, როგორც მკურნალს ზეთის კურთხევის საიდუმლოს აღსრულების დროს.

76 -17. წ~ა ში~ჭო შქ~ძე შიხანი წ(მინდა)დ მდ(ვ)დ(ელ მ(ო)წ(ა)მე მირონ ხუცესი მირონი – ქრისტეს ტარიგი (†250).

77 - 18. წ~ნი შარეძენი ყოაიხე ჳე ურუხიხე წმ(ინდ)ანი მოწამენი ფლორა და ლავრას

ფლორა და ლავრა – ილირიაში (იუგოსლავია) წამებული მარტვილები.

78-19. წ~ა ჳი~ჭი შ~ქი რიჭიხე სრეხიროღი წ(მინდა)დ მ(ო)წამე ანდრია სტრატილატი

ანდრია სტრატილატი – ქ. ტაბრში (სომხეთი) წამებული წმინდანი (†284-305) [168].

79 - 20. წ~ა რ~ყოი სეძყოი წ(მინდა)დ წ(ინას)წ(არმეტ)ყ(ვე)ლი სამუელ

ისრაელის უკანასკნელმა მსაჯულმა სამოელმა ისრაელის ერის დაცემა იწინასწარმეტყველა.

80 - 21. წ~ა შღ~ქიოი თეჭყახ მ(ო)ციქ(უ)ლი თადეოზ

წ~ა ქი~ყოიშარეძე ურეხე წ(მინდა)დ ქალწულმოწამე ვასა თადეოზი – მოციქული სამოცდაათთაგანი (II).

ვასა – ქრისტიანული რწმენისთვის წამებული დედა (†305-311).

49 - 22. წაძმე რუთანი წმინდა მწამე ალათონ

რუსი რუთანი სმაროენისი ღირსი აგრაამ სმოლენსკისა

ალათონი – სელეგკიაში წამებული მარტვილი (†284-305).

აგრაამი – სმოლენსკელი ასკეტი ბერი (XII ს.).

49 - 23. წაძმე რაყა წმინდა მწამე ლუპო

ლუპო – თესალონიკელი მარტვილი (†306).

49 - 24. წაძმე რეფო ურდუქი წმინდა მწამე ევტიქი

ევტიქი – სებასტიაში (პალესტინა) წამებული მარტვილი (III ს.).

49 - 25. წაძმე რეფო ყრთოაძე წმინდა მწამე ბართლომე

წაძმე რეფო რეფი წმინდა მწამე ტიტე

ტიტე მოციქული – კრეტის ეპისკოპოსი.

25 აგვისტოს ეკლესია აღნიშნავს ბართლომეს წმ. ნაწილების ამოღებას და გადასვენებას.

49 - 26. წაძმე მარტინი რუსიანი წმინდა

წმინდანი მწამე ანდრიანე და ნატალია

ანდრიანე – ქრისტიანული მრწამისთვის წამებული წმ. მამა (IV ს.). მისი მეუღლე ნატალია ქრისტიანული რწმენის სიმტკიცის სახეა.

49 - 27. რუსი მარტინი ღირსი მამა პიმენ

27 აგვისტოს ეკლესია მოიხსენიებს პიმენ დიდს და პიმენ პალესტინელს. პიმენს ხელში გაშლილი გრაგნილი უჭირავს და კითხულობს. რითაც მხატვარი ნათლად მიუთითებს დიდ მეუღაბნოესა და ღირს მამაზე (†450).

49 - 28. რუსი მარტინი ღირსი მოსე ეთიოპიელი

მოსე სიმბოლოა გზასაცდენილი უფლის შვილის, რომელიც სარწმუნოებაზე მოქცევის შემდეგ ჭეშმარიტი მსახური გახდა ეკლესიის (†400).

49 - 29. მარტინი კაპიტო რუსიანი მარტინი

მწამე კუჭთა პატრიონისა წმინდისა ნათლისმცემელისა

მუქ ფონზე კომპოზიციის მარცხნივ გამოსახულია მწამე ფერის შენობა წითელი სახურავით მის პარალელურად მოჩანს მეორე ლურჯი

ფერის ნაგებობა. ორივე შენობა ღრმა პერსპექტივაშია მოცემული. კომპოზიციის წინა პლანზე დგას ჯალათი და სალომეა. ჯალათს ხელში ხმალი და იოანე ნათლისმცემლის მოკვეთილი თავი უჭირავს, რომელსაც აწვდის სალომეას ღანგარზე დადებულს. მიწაზე იოანეს უსიცოცხლო სისხლიანი სხეული ასვენია. ხატზე დრამატული სცენაა გამოსახული მთელი კომპოზიცია აგებულია გვიან შუა საუკუნეებში შემუშავებული შაბლონის მიხედვით. ანალოგიური კომპოზიციური გადაწყვეტა გვაქვს ალექსი ბაქრაძის მოხატულ ხელნაწერში S-4978 (ტაბ. 59).

ზ - 30. რქინჭუნი .ნი ურდო~ქნი ხანსღუნღრნაუაოიხუ როუქსენჭიუ
რ~უ ჳუ .უოთა უ.იხი როუქსენჭიუ წმინდანი სამნი პატრი(არ)ქნი კონსტანტინოპოლისა ალექსანდრე ი(ოან)ე და ..ვლო ღ(ი)რსი ალექსანდრე

ხატზე წარწერა ძლიერ დაზიანებულია. ალექსანდრე, იოანე და ..ვლე (პავლე) კონსტანტინოპოლის საპატრიარქო ტახტს სხვადასხვა დროს განაგებდნენ, მაგრამ მათ აერთიანებთ ერთი იდეოლოგია ერესთან ბრძოლა. ღირსი ალექსანდრე უნდა იყოს ნეველი, რომლის წმინდა ნაწილთა აღმოყვანება შესრულდა 1724 წელს. დღესასწაული აღინიშნება 1729 წლიდან. ამ რიცხვით რუსულ კალენდარში შეტანილია ალექსანდრე სვირელი (†1533). მსოფლიო დიდი წმ. მამების გვერდით ახალი შუამთის ხატზე ალექსანდრე ნეველი უნდა იყოს გამოსახული.

ზს-31. ჳუჭუყ~ა ურღ~ხნიხუ სუიღყუოიხუ ყ~ჭ რქინჭოიხუ
უძიოიხუშყაყუოიხუ დადებ(ა)ჯ პატი(ო)ნისა სარტყელისა ყ(ოვლა)დ წმინდისა ღმრთისმშობელისა

ტრაპეზზე პატრიარქს დასვენებული აქვს ღვთისმშობლის სარტყელი. ტრაპეზის თავზე კედელზე ჩამოკიდებულია ჩვილადი ღვთისმშობლის ხატი. პატრიარქის გვერდით სამეფო გვირგვინით დგას იმპერატორი ლეონ ბრძენი და წმინდა სარტყლისგან სასწაულებრივად განკურნებული დედოფალი ზოია. გადმოცემის თანახმად, ღვთისმშობლის სარტყლის ნაწილი ინახება ათონის მთაზე ვატოპედის მონასტერში, ხოლო ნაწილი საქართველოში, რომელიც X საუკუნეში ბაგრატ კურაპალატის მეფობის ხანაში ჩამოიტანეს, შეამკეს

ზურმუხტითა და იაგუნდით. სარტყლის და სამოსის დადების დღესასწაული ბიზანტიაში ჩნდება X–XI საუკუნეებში [169].

თუუ აქრადყუჰა თვე ოქტომბერი

სსსმ/ხ.-526, კ. 519. ხე. ტ. ლეკასი, ტემპერა. 57X43,5 სმ. (ტაბ. 16, 17)

ტ - 1. შუჟრუჟუჟუ ყ~შ რუ (sic)~ლუ ჟოსმყჟოჟუ დაფარვა ყ(ოვლა)დ წ(მ)ი(ნდი)სა ღ(ვთ)ისმშბ(ე)ლისა

რ(sic)შუ~შუ შღ~ქოჟი(sic) რჩუჩუ წმი(ნ)და მ(ო)ც(ი)ქ(უ)ლი ანან(ი)ა

ჟოჟიქუ შუღჟოჟ ღირსი მიხაილ

კომპოზიციის ცენტრში შემადგებულ ამბიონზე დგას ბიზანტიელი პოეტი რომანოზი, ხელში ზევით აღმართული, გაშლილი გრაგნილი უჭირავს. მის თავზე მტრედია გამოსახული. ფიგურის უკან თალი და ანტიკური სვეტები მოჩანს, მარჯვნივ ანდრეა სალოსი და ეპიფანე დგანან, მარცხნივ ლევ ბრძენი და დედოფალი. ანდრეა მიუთითებს ღვთისმშობელზე. მაღლა ღრუბლებში მარიამი დგას თავსაბურავით ხელში. მის უკან მარცხენა მხარეს დგანან იოანე ღვთისმეტყველი, პეტრე და პავლე. მარჯვენა ზედა კუთხეში გამოსახულია იესო ქრისტე, რომელიც აკურთხებს. ანდრია სალოსის ფიგურა ძლიერ უსუსურად არის შესრულებული, ხელი არაპროპორციულადაა დახატული, სხეულზე ნეკნები არათანაბრად არის განაწილებული. ამბიონის ფორმა ძლიერ გვაგონებს: S-4978 ხელნაწერის „ჯვრის ამადლების“ (ტაბ. 58) და რუსული ხატის სსმ/სხ 91 „ღვთისმშობლის საფარველის“ კომპოზიციებს (ტაბ. 32). საფარველის დღესასწაული თავდაპირველად X საუკუნეში ბიზანტიაში დამკვიდრდა [170]. შემდეგ იგი დავიწყებას მიეცა და მოგვიანებით რუსეთში გაგრძელდა. ამ კომპოზიციის ადრეული გამოსახულება გვაქვს ვლადიმირში XII საუკუნის II ნახევარი და სუზდალში შობის ეკლესიის ოქროს კარიბჭეზე 1230-1234 [171] „საფარველი“ გამოხატავს სასოებას, რწმენას, სიყვარულს და მფარველობას.

იმავე რიცხვით ცალკე ჩარჩოში გამოსახულია ანანია და მიხაილი წარწერის გარჩევა ჭირს.

ანანია – სამოცდაათთაგანი მოციქული.

მეორე წმინდანი ღირსი მიხაილი უნდა იყოს ღირსი მიქაელი ზობის სავანის (სომხეთი) ასკეტი ბერი (VIII ს.).

ღ-2. ჩა შოშუ რაქღრჩუ წ(მინდა) მ(ო)წ(ა)მე იუსტინა

რძოჭუ შიჭოთ შოშუ ღრახრჩუ წ(მინდა) მ(ო)წ(ა)მე კიპრიანე

კიპრიანე და იუსტინა – ნიკოდიმიაში წამებული მარტვილები (†304).

ღ-3. ჩა ჭრანრჩუ რჩირაჩუჯოთ წ(მინდა) დიონისე არიოპაგელი

დიონისე არიოპაგელი თავის თხზულებებში წარმოადგენს მიწიერ საეკლესიო იერარქიას განუყოფელად ზეციურ იერარქიასთან. დიონისე არიოპაგელის ნაშრომები პირველად ქართულად ეფრემ მცირემ თარგმნა. დიონისეს ორჯერ იხსენიებს ეკლესია 4 იანვარს და 3 ოქტომბერს. ასალი შუამთის ხატზე მხოლოდ 3 ოქტომბერს არის გამოსახული.

ღ-4. ჩა შიჭოძარშუ რეჩაოუას წ(მინდა) მღ(ვ)დ(ე)ლმ(ო)წ(ა)მე იეროთეოს

ჩა .აქირე ყეჩეჩრჩუ წ(მინდა) (გ)ურია ყაზანისა

ჩა რეჩსასაფო თოქირჩუ წ(მინდა) ვარსოსოფი თვერისა

იეროთეოსი ათენელი ეპისკოპოსია, გური ყაზანის – ეპისკოპოსი (†1595). მესამე წმინდანი, რომლის სახელი არასწორად არის მითითებული ვარსოსოფი თვერისა უნდა იყოს ვარსონიფია ტვერის ეპისკოპოსი (†1595).

ღ-5. ჩა შოშუ რეჩრჩუ წ(მინდა) მ(ო)წ(ა)მე ხარიტინი

ხარიტინი – ქრისტიანთა დეენისას წამებული ქალწული (†304).

ღ-6. ჩა შრეჩოთ თაძე წ(მინდა) მ(ო)ციქ(უ)ლი თომა

თომა მოციქულის წმ. ნაწილები ინახება თბილისის სიონის საკათედრო ტაძარში.

ღ-7. ჩა შოშუ ღეჩუ წ(მინდა) მ(ო)წ(ა)მე სერგი

ჩა შოშუ ყეჩა წ(მინდა) მ(ო)წ(ა)მე ბაქო

სერგის და ბაქოს (†336) ხსენების დღე უძველეს ქართულ ძეგლებში 6 ოქტომბერს იყო დაწესებული. იოანე-ზოსიმეს კალენდრის

მიხედვით – 6-7 ოქტომბერს. საბოლოოდ საეკლესიო კალენდარში მკვიდრდება 7 ოქტომბერს [172].

1-8. ურისი შუჭუ უუო(sic)უუუ ღირსი დედა პელაგია

პელაგია ელენოსის მთაზე ბერი პელაგიუსის სახელით მოსანგრებდა (†457) [173].

6-9. წა შრუქორი რყ უოფურა წ(მინდა)მ(ო)ციქ(უ)ლი ი(ა)კ(ო)ბ ალფესი

ურისი უნჭიასნიყ ღირსი ანდრონიკე

მოციქული იაკობ ალფესი სულიწმინდის გარდამოსვლის შემდეგ ქრისტიანობას ქადაგებდა ედესაში, ღაზაში, ეგვიპტეში [174].

ანდრონიკე – ანტიოქიელი წმ. მამა (V ს.).

7-10. წა შო~შე უუოუშურ წ(მინდა)მ(ო)წ(ა)მე ევლამპი

წა შუჭუ უუოუშურ წ(მინდა)მ(ო) დედა ევლამპია

ევლამპის სახე დაზიანებულია, ფერწერული ფენა აცვენილია და ამოტეხილია. ევლამპი და ევლამპია – ნიკომოდიელი მარტვილები (†303 ან 311).

7C-11. წა შრუქორი ფოოო(sic)უ წ(მინდა)მ(ო)ციქ(უ)ლი ფილიპე

წა უიშლუიყო თუ~ფნიყ წ(მინდა)მ(ო) აღმსარ(ე)ბ(ე)ლი თე(ო)ფ(ა)ნე

წა შუყქაშუ ღიყუე ნიყურს წ(მინდა)მ(ო) მეშვიდე კრება ნიკეის

ფილიპე მოციქული ხატზე გამოსახულია უწვერული სახით, მხატვარი იყენებს ადრეულ შუა საუკუნეების პროტოტიპს. თეოფანეს სახეზე მოჩანს ჯალათების მიერ ნემსებით ამოტევიფრული შეურაცხყოფელი ღექსები, რისთვისაც მას გამომეტყველი ეწოდა (†850).

იმავე რიცხვით ცალკე ჩარჩოში გამოსახულია VII მსოფლიო საეკლესიო კრება (787წ.). კომპოზიციის ცენტრში შემადგენულ კათედრაზე ტახტზე სხედან დედოფალი ირინე და კონსტანტინოპოლის პატრიარქი. მათ თავზე წითელი ოქროსფერი ყვავილებით შემკული ველუშია გამოსახული. კომპოზიციის ორივე მხარეს სიმეტრიულად სხედან მღვდელმთავრები. ფიგურები კომპოზიციაზე ისეთი პრინციპით არიან განლაგებული როგორც სულიწმინდის კომპოზიციაში. წინა პლანზე მღვდელმთავარს ხელში ხატი მანდილიონი უჭირავს.

ახალი შუამთის ხატზე ხატოვნად არის გამოსახული წმინდა ხატების თაყვანისცემა. ეკლესია VII საეკლესიო კრების მამათა ხსენებას 11 ოქტომბრის წინა კვირადღეს აღნიშნავს.

**79 - 12. ჩ~ნი შ~რძენი ჳ~ ხე~რ~ო~მძქშ~ნი უხა~ლი დ~რ~ე~ც(sic)ა ჳ~
ენწიანი** წ(მინდა)ნი მ(ო)წამენი და სა(ს)წ(აუ)ლთმ(ო)ქმ(ე)დნი
პრო(ვო)სი, ტარახო და ანდრონიკე

პროვო, ტარაქო და ანდრონიკე – ქრისტესთვის წამებული მარტვილნი (†304).

79 -13. ჩ~ა ხე~ლი თ~რ~ი~ლი წ(მინდა)დ კარპოტირისა

ჩ~ა უ~...~ წ(მინდა)დ პა(პი)ლა

კარპოსი – თიატირელი ეპისკოპოსი, პაპილა – დიაკონი (†251).

79 - 14. ჩ~ნი შ~რძენი ნე~ნი~ნი უ~ნი~ნი წ(მინდა)ნი მ(ო)წ(ა)მენი
ნაზარი იგერვასი; **უ~ნი უ~ნი~ნი** ღირსი პარასკევა

ხატის წარწერაზე ღირსი დედის სახელი პარასკევა (XII.) გადაშლილია და ცუდად განირჩევა.

ნაზარი და გერვასი – ქ. მედიოლანში (მილანი) წამებული მარტვილები [175].

79 - 15. უ~ნი უ~ნი~ნი ღირსი იეფთჳმე ახალი

ჩ~ა უ~ნი~ნი წ(მინდა)დ ლუკიანე

ექვთიმე თესალონიკელს უწოდებენ ექვთიმე ახალს, რათა ექვთიმე დიდისგან განასხვავონ (†889).

ლუკიანე ხუცესის ხსენება მის გარდაცვალების დღეს 7 იანვარს დაწესდა, მოგვიანებით იოანე ნათლისმცემლის კრების დღესასწაულის გამო, ეს დღე 15 ოქტომბერს გადაიტანეს (†312) [176].

79 - 16. ჩ~ა შ~რძენი უ~ნი~ნი წ(მინდა)დ მოწამე
ლონგილოზ ასისტავი

ლონგინოზი მაცხოვრის ჯვარცმას დაესწრო და აღიარა „ტეშმარიტად ძე ღმრთისა იყო ესე“ [177].

79 - 17. ჩ~ა უ~ნი~ნი წ(მინდა)დ წ(ინას)წ(არმეტ)ყ(ვე)ლი ოსე

ოსე – ათორმეტ მცირე წინასწარმეტყველთაგანი, მან იწინასწარმეტყველა მაცხოვრის განკაცება და აღდგომა [178].

71 - 18. ჩა ძღჳ-ყჳოი რჳჳ წ(მინდა)დ მ(ა)ხ(ა)რებ(ე)ლი ლ(უ)კა
ლუკას სახარებაში ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით
აღწერილია მაცხოვრის მიწიერი ცხოვრება.

76 - 19. ჩა რჳ-ყჳოი რჳჳ წ(მინდა)დ წ(ინას)წ(არმეტ)ყ(ვე)ლი იოველ
ჩა შჳ-შჳჳ აჳჳ წ(მინდა)დ მ(ო)წ(ა)მე უარი
ჩა შჳ-შჳჳ ჳჳჳ წ(მინდა)დ მ(ო)წ(ა)მე კადოთე
იოველი – თორმეტ მცირე წინასწარმეტყველთაგანი. მის
წინასწარმეტყველებაში აღნიშნულია სულიწმინდის გარდამოსვლა
„იოველსა ზედა ჳორცსა“ [179].

უარი – ეგვიპტელი მარტვილი (†307)
კადოთეს იდენტიფიკაცია შეუძლებელია, რადგან არცერთ
საეკლესიო კალენდარში არ არის ნახსენები.

4 - 20. ჩა ჳჳჳ შ-რჳჳჳ რჳჳ წ(მინდა)დ დიდი მ(ო)წ(ა)მე არ(ე)ტმ
ჩა რჳჳჳჳ რჳჳჳჳ წ(მინდა)დ არტემი ივირკოლისა
დიდი მოწამე არტემის გვერდით გამოსახულია (†362) არტემი
მართალი – ვერკოლის მონასტრის წმინდა მამა (†1545).

45 - 21. რჳჳჳჳჳჳ ჳჳჳ დირსი ილარიონ დიდი
ჩა რჳჳჳჳჳჳჳჳ წ(მინდა)მ ილარიონ მეოლისისა
ილარიონ დიდი თავისი ღვაწლით ახლო დგას ანტონ დიდთან.
(†371-372).

ილარიონი – მეგლინის (ბულგარეთი) ეპისკოპოსი (†1164). 21
ოქტომბერს ეკლესია აღნიშნავს ილარიონის წმ. ნაწილების ქ.
ტირნოვოში გადასვენებას (1206წ.) [180].

49 - 22. ჩა რჳჳჳჳჳჳ რჳჳჳჳჳჳჳჳ წ(მინდა)დ ამბერკი
იეროპოლიელი **ჩ-ჩჳჳჳჳჳჳჳჳჳჳჳჳჳჳ** წ(მინდა)ნი შჳიღნი
ყრმ(ა)ნი ეფესელნი

კომპოზიციის მარჯვენა მხარეს პეიზაჟის ფონზე გამოსახულია
ქვაბული მასში მძინარე ყრმანი, ხოლო ქვაბულთან მუხლმოყრილი
საერო პირი იმპერატორი თეოდოსი და ბერები არიან. შვიდი ეფესელი
ყრმა – იხ. 4 აგვისტოს ხატზე.

მოციქულთა სწორი ამბერკი – იერაპოლის ეპისკოპოსი (†167).

47 - 23. ჩა შრქორ ურქაყ წ(მინდა)ჲ მ(ო)ც(ი)ქ(უ)ლი იაკობ

ჩა ურქაყ ყახარურქორ წ(მინდა)ჲ იაკობ ბოროვიცელი

იაკობ მოციქულის ხსენების დღე დააწესა იერუსალიმის ეკლესიამ IV საუკუნეში 26 დეკემბერს, სომხეთში 25 დეკემბერს, რადგან ამ პერიოდში შობის დღესასწაული 6 იანვარს აღინიშნებოდა. VIII საუკუნიდან საბოლოოდ იცვლება კალენდარი და მოციქულ იაკობის ხსენება წესდება 23 ოქტომბერს [181].

იაკობ ბოროვიცელი – ნოვგოროდელი სასწაულმოქმედი წმ. მამა (†1540).

48 - 24. ჩა შქოშე ურქორ წ(მინდა)ჲ მ(ო)წ(ა)მე არეთა

ჩა უორნრქე ურქორქი ათანასე პატრიარქი

არეთა – ქ. ნეგრანში (სმ. არაბეთი) VI საუკუნეში ქრისტიანული აღმსარებლობისათვის წამებული მამა.

ათანასე პატრიარქი XIII–XIV საუკუნეების მიჯნაზე მოღვაწეობდა, გამოირჩევა ასკეტური ცხოვრების წესით [182].

49 - 25. ჩა შქოშე შრქორქე წ(მინდა)ჲ მ(ო)წ(ა)მე მარკიანე

მარკიანე – წმინდა მოწამე (†355).

50 - 26. ჩა შრქორქე შქორქე წ(მინდა)ჲ მ(ო)წ(ა)მე დიმიტრი

დიმიტრი თესალონიკელი – ქრისტესთვის წამებული რაინდი (†306).

51 - 27. ჩა შქოშე ნრქორქე წ(მინდა)ჲ მ(ო)წ(ა)მე ნესტორ

ნესტორი თესალონიკელი – ქრისტესთვის წამებული რაინდი (†306).

52 - 28. ჩა შქორქე ურქორქე წ(მინდა)ჲ მ(ო)წ(ა)მ(ე) (ტ)ერენტი

ჩა ურქორქე წ(მინდა)ჲ კირიაკე

ჩა შქოშე ურქორქე წ(მინდა)ჲ მ(ო)წ(ა)მე პარასკევა

ხატზე პარასკევას და ტერენტის სახე ძლიერ სუსტად პრიმიტიულად არის შესრულებული.

ტერენტი – წმ. მოწამე (†249-250).

მღვდელმოწამე კირიაკე გოლგოთის ჯვრის ისტორიას უკავშირდება (†363).

პარასკევა იკონელი – ქრისტეს ტარიგი (III ს.).

ԿԳ - 29. Բ~ა Ժր~ძე რწმენის წ(მინდა)მ მ(ო)წ(ა)მე ანასტასი

ანასტასია – ქრისტიანული რწმენისთვის წამებული დედა (III ს)

Խ - 30. Բ~ა Ժრ(sic)Շ~ո~ძրძე Իრწყ წ(მინდა)მ მლ(ვ)დ(ე)მ(ო)წ(ა)მე ზინობა

ზინობი – ეგეას ეპისკოპოსი (†285)

ԽԸ - 31. Բ~ა Ժრ~ძე Կ~რ~ძ წ(მინდა)მ მ(ო)წ(ა)მე ეპიმასო

ეპიმასო – წმინდა მოწამე (†250).

თუրე წაყძეურა თვე ნოემბერი

თსიემ №9304-14 ხე. ტ. ლევკასი, ტემპერა. 57X43 სმ. (ტაბ. 18, 19).

Ը-1. Բ~ნი Կ~რ~ძ წ(მინდა)ნი უვერცხლონი და ს(ა)კვრ(ე)ლთმოქმედნი კოზმ(ა)ნ და დამიანე

კოზმას და დამიანეს ასირიელ მამათა ორი იკონოგრაფიული სახე არსებობს. პირველი – კოზმა და დამიანე შუახნის ასაკში გამოსახულნი, მსგავსი მხატვრული ფორმა XVIII საუკუნემდე გვხვდება. მეორე – კოზმა შუახნის ასაკის, დამიანე – უწვერული. სწორედ ეს ტიპია ახალი შუამთის ხატზე გამოსახული [183].

Գ- 2. Բ~ნი Ժ~რძე რწმენის წ(მინდა)ნი მ(ო)წ(ა)მენი აკვნიანე ანფთონი ოს პიდასი და ელპიდოფორე და სს(ე)ანი

აკვინდინე, პიდასი, აფთონი და ელპიდოფორე – სპარსეთში მეფე სპორ II ზეობისას წამებული წმინდანები (†341-345) [184].

Դ- 3. Բ~ნი Ժ~რძე რწმენის წ(მინდა)ნი მლ(ვ)დლმ(ო)წ(ა)მ(ენ)ი აკეფსიმა ი(ო)ს(ე)ბ და აითაღა

აკეფსიმა, იოსები, აითაღა – ქრისტეს ტარიგნი (IV ს.).

Ծ - 4. Կ~რ~ძ Զ~Շ Կ~რ~ძ ღირსი დიდი იოანიკე

უფლის რჩეული იოანიკე ხატმებრძოლთა ერესის წინააღმდეგ გამოდიოდა (752-846) [185].

Դ-5. Բ~ა Կ~რ~ძ რ(sic)რწმენის წ(მინდა)ნი მ(ო)წ(ა)მენი აკვნიანე ანფთონი ოს პიდასი და ელპიდოფორე და სს(ე)ანი

წ(მინდა)ჲ მ(ო)წ(ა)მე იალაქტიონ და ღირსი ეპისტიმე
გალაქტიონი და ეპისტიმე ბერ-მონაზვნური ცხოვრების სახეა.
(†III ს).

ზ - 6. წ ~ ა ურთოე უიძხირიყუოა წ(მინდა)ჲ პ(ა)ვლე აღმსარებელი
იოხირა ურეხოუძ დყარსიყოა ღირსი ვარლამ ხუტინელი
პავლე – კონსტანტინეპოლის პატრიარქი (†350).

ვარლამ ხუტინელის (†1192) საეკლესიო კალენდარში მოხსენიება
დადგინდა XIII–XIV საუკუნეებში. ვარლამ ხუტინელი არის მეომართა
მფარველი წმინდანი [186].

ზ - 7. წ ~ ა შრძე ჩიქი(sic)ანი წ(მინდა)ჲ მ(ო)წ(ა)მე ნექონ

იოხირა ურეხოუძ ურეხოუანიყოა ღირსი ღაზარე დაღასიონელი
ხატზე სახელი ნექონ ცუდად იკითხება. ნექონი – მილიტინელი
მოწამე.

წმ. ღაზარე – მესვეტე ბერი († 1053).

ჩ - 8. ჩიყუე შორხინუჩირე შქიყოირე ზე სკათე აყასიღათე

კრება მთვრანგ(ელო)ზისა მ(ი)ქ(ა)იელისა და სხ(ვ)დთა უჯორცოთა

მთავარანგელოზ მიქაელის კრების აღნიშვნა დადგინდა IV
საუკუნეში ლაოდიკიის ადგილობრივ კრებაზე. თავდაპირველად
დღესასწაული აღინიშნებოდა მარტში, წლის დასაწყისში. ეს
დღესასწაული გადმოიტანეს ნოემბერში მეცხრე თვეს ანგელოზთა
ცხრა დასის შესატყვისად. თვის მერვე დღე მიგვანიშნებს ყოველთა
უხორცოთა ზეცისა ძალთა შეკრებას. „რაჟამს მოვიდეს ძე კაცისაჲ
დიდებითა თჳსთა, და ყოველნი ანგელოზნი მისნი მის თანა“ [187].
დასავლეთის ეკლესია მთავარანგელოზის დღესასწაულს აღნიშნავს 29
სექტემბერს. აღმოსავლეთი 6 სექტემბერს – ხონების დღესასწაულს
აღნიშნავს. 8 ნოემბრის დღესასწაული VIII საუკუნემდე არ ჩანს
სვინაქსარებში და იადიგარ – სტიხირარებში. იოანე ზოსიმეს
კალენდარში (956წ.) მიქაელ მთავარანგელოზის დღესასწაული 14
ნოემბერს არის აღნიშნული [188].

ანგელოზთა კრების ადრეული იკონოგრაფიული კომპოზიცია VII
საუკუნის კაროლინგების ეპოქის ტრირის სახარების მინიატიურაზე

79 - 12. *ჩა რე შროყო* წ(მინდა)დ ი(თან)ე მ(ო)წყ(ა)ლე
იოანე – ალექსანდრიის პატრიარქი (†620).

79- 13. *ჩა რე საქსარო* წ(მინდა)დ ი(თან)ე ოქროპირი
იოანე ოქროპირმა „მცირეთ ქამთა დაისწავლა უმრავლესნი ფილოსოფოზთა ძუელთა წიგნი, რომელი რად პოის კეთილი მათ შინა, მოისთულის, ხოლო ეკლოანი იგი და უნდოდ განაგდის“ [190]. კომანში გარდაიცვალა 407 წლის 14 სექტემბერს წმ. ვასილიკის მარტირიუმში დაკრძალეს, 438 წელს გადაასვენეს კონსტანტინოპოლში წმ. მოციქულთა ტაძარში.

79 - 14. *ჩა შრქო პროყო* წ(მინდა)დ მ(ო)ც(ი)ქ(უ)ლი ფილიპე
ფილიპეს მარჯვენა ფეხი სუსტად არის დახატული წაგრძელებული და არაპროპორციულია. ევსები კესარიელის ცნობით ფილიპე ფრიგიაში ქ. იერაპოლში აღესრულა [191].

79-15. *ჩა შრქო შე სქიქოყოთძაქქეშე შე უაქო სეშანე შე რეყო*
წ(მინდა)ნი მ(ო)წ(ა)მენი და ს(ა)კურველთმოქმედნი გურა სამონა და აბიბო
გური და სამონა – ედესის უდაბნოს მარტვილი ბერები (†299-306).

წმ. აბიბო – ედესის ეკლესიის დიაკონი (†322).

79-16. *ჩა შრქ. ...ო შრ(sic)ო* წ(მინდა)ნი მ(ო)ც(ი)ქ(უ)ლი (მახარებელი) მ(ა)თე

ხატზე წარწერა წაშლილია. მათეს სახარებაში იესო ქრისტე წარმოდგენილია როგორც აღთქმული მესია.

79 - 17. *ჩა უაქო(sic)ო რეაქოქოქო* წ(მინდა)დ გრ(ი)გოლი ნეოკესარისა

ოქო რეაქ დირსი ნიკონ; ***ოქო რეაქოქ*** დირსი ვარლამ

ხატზე რიცხვის აღმნიშვნელი ასოები წარშლილია, „ი“ თავშებურებულია.

გრეგოლ საკვირველთმოქმედი – ნეოკესარიის ეპისკოპოსი (†266-270).

ღირსი ნიკონი წმ. სერგის მოწაფე და რადონეის ილუმენი (†1426) კალენდარში აღინიშნება რუსეთის 1547წ. კრების შემდეგ.

ვარლამი – მეუღაბნოე წმინდანი [192]. ვარლამი XIX საუკუნის კავკასიის კალენდარში და ამჟამინდელ რუსეთის საეკლესიო კალენდარში აღნიშნული არ არის.

11-18. წა შო-შე უოუღასი წ(მინდა)დ მ(ო)წ(ა)მე პლატონ

ოუხი უ-ხე ღირსი ისბ

პლატონი – ანკვირიელი წმ. მოწამე (†302-306).

ისბ უნდა იყოს იოსააფი, რომელიც საეკლესიო კალენდარში მოიხსენიება 19 ნოემბერს. „ბალავარიანში“ არის აღწერილი იოსააფის და ბალავარის წმინდა ცხოვრება (IVს).

16-19. წა კოყო უეჭ-უე წ(მინდა)დ წ(ინას)წ(არმეტ)ყ(ვე)ლი აბდია

აბდია წინასწარმეტყველის წიგნი შეიცავს წინასწარმეტყველებას ახალი აღთქმის ეკლესიის შესახებ.

4-20. ოუხი უი-უო შუქეუაოუო ღირსი გრ(ი)გ(ო)ლი დეკაპოლელი

რ-ა უიხიოუ უღ-იი(sic)ი წ(მინდა)დ პროკლე პ(ა)ტრი(არ)ქი

ხატზე წარწერა ცუდად განირჩევა, გაკრული ხელით არის შესრულებული.

გრიგოლი – ხატმებრძოლ ერეტიკოსთა მიერ დევნილი ბერი (†816).

იოანე ოქროპირის მოწაფე პროკლე კონსტანტინეპოლის მწვემსმთავარი იყო. მისი ძალისხმევით იოანეს წმ. ნაწილები კომანიდან კონსტანტინოპოლში გადააბრძანეს (†446-447) [193].

48-21. დიხეშ ძყინუყე ყ-შ რ-იხე შა-ოიხე ხუნიხე ოუ-ხეყოიხე

ტ(ა)ძრად მ(ი)ყვნება ყ(ოვლა)დ წ(მინდ)ისა დ(ედო)ფლისა ჩვ(ენისა) დ(ვთ)ისმშ(ო)ბ(ე)ლისა

კომპოზიციის ცენტრში დეკორატიული თაღების ფონზე გამოსახულია მარიამი მღვდელმთავარ ზაქარიას წინ. მარიამის უკან დგანან იოაკიმე და ანა. ზაქარია შემადლებულ ბაქანზე დგას, ოდნავ გადახრილია წინ და ეგებება მისკენ მიმავალ მარიამს. მარიამი ცდილობს კიბეზე ავიდეს. ზაქარია აკურთხებს დვთისმშობელს, ზაქარიას გვერდით სიონის ორი ასულია. უკანა პლანზე ანტიკური

თაღების იქით მოჩანს ქალაქის ხედი. კომპოზიცია შესრულებულია ღია ოქროსფერ, მომწვანო, წითელ ტონებში. იდეურად წარმოგვიდგენს მარიამის ტაძრად დამკვიდრებას. სიმბოლოს სული წმინდის დამკვიდრებისა, რომელსაც ანგელოზნი უგალობენ, იგია კარავი ზეცისა. ხატზე მარიამის ტაძრად მიყვანება და მის წიაღში დამკვიდრება დაკავშირებულია მომავალი მაცხოვრის განსხეულების სახესთან. ღვთისმშობელი მიდის უფლის წიაღში და ეზიარება სიწმინდეს, რომელშიც თვით უფალი განსხეულდება. „ტაძრად მიყვანების“ უბედესი კომპოზიცია გვაქვს ვენეციის წმ. მარკოზის ეკლესიაში [194]. ხატზე კომპოზიცია ძლიერ ლაკონიური და დახვეწილია, ინტერიერი რენესანსის ეპოქის მხატვრულ სტილს იმეორებს. იოანე ზოსიმეს კალენდარში 15 მაისს არის „ღვთისმშობლის ტაძრად მიყვანება“ აღნიშნული, როგორც „ვარდობად ღვთისმშობლისად“. კ. კეკელიძის აზრით, ტაძრად მიყვანება 21 ნოემბერს 715 წლიდან უნდა შეცვლილიყო საეკლესიო კალენდარში [195] (ტაბ. 20).

49 - 22. წა შტროუ შროშან წ(მინდა)დ მ(ო)ც(ი)ქ(უ)ლი ფ(ი)ლიმონ

წა ხუთოშახრძნი თურზი შტროუ თურქიხი

წ(მინდა)დ კეთ(ი)ლმორწმ(უ)ნე თ(ა)ვ(ა)დი მ(ი)ქაელ თვერისა

წარწერა გადასულია ცისფერ ფონზე. დაზას ეპისკოპოსს ფილიმონ მოციქულს პავლე მოციქული თავის ეპისტოლეში სიყვარულით მოიხსენიებს [196]. ფილიმონი საეკლესიო კალენდარში 19 თებერვალს და 22 ნოემბერს არის აღნიშნული. ახალი შუამთის ხატებზე მხოლოდ 22 ნოემბერს გამოსახავს მხატვარი.

მიქაელი (†1318) მოწამებრივი დვაწლისთვის 1625-39 წლის რუსეთის საეკლესიო კრების გადაწყვეტილებით წმინდანად შერაცხეს [197].

49 - 23. წა ზშყოაძი რხანიუო წ(მინდა)დ ამფილოქე იკონელი

იოხი რაუქსენზიხ ნუქსიხი ღირსი ალექსანდრე ნემსკისა

ამფილოქე – იკონიის ეპისკოპოსი (†394).

ალექსანდრე ნეველი – იხ. 31 აგვისტოს ხატზე.

45 - 24. *ჩა შაჟი შო-ში უჩეღიანი* *წ(მინდა)ღ დიდი მ(ო)წ(ა)მე*
ეკატერინა

ეკატერინე ალექსანდრიაში აწამეს (†305-313). გადმოცემის თანახმად, ალექსანდრიიდან ანგელოზებმა სინაზე გადაასვენეს მისი წმ. ნაწილები. VI საუკუნეში იმპერატორ იუსტინიანემ სინას მთაზე წმ. ეკატერინეს სახელობის ტაძარი ააგო [198].

46 - 25. *ჩა ში-ჯო შო-ში ღოუქენღას ჳე უ-უ ღოუქიენჯიური*
წ(მინდა)ღ მღ(ვ)ღ(ე)ღმ(ო)წ(ა)მე კლემენტოს და პეტრე ალექსანდრიელი
კლემენტოსი – რომის პაპი (†101).

პეტრე – ერეტიკოსთა მიერ დევნილი წმ. მამა (†311)

47 - 26. *იუილი ღოუიური შიურიღე* ღირსი ავღიპი მესვეტე
ვარდისფერ კოშკის მსგავს მასიურ სვეტზე წელამდე ბერის
სამოსში გამოსახულია ღირსი ავღიპი († 640).

48 - 27. *ჩა შო-ში უჩე ღიუილი* *წ(მინდა)ღ მ(ო)წ(ა)მე ი(ა)კ(ო)ბ სპარსი*
ო-ა ღიუთიშ(სი)იქიქიანი თ-იუჳი უჩიუაოანი იაქილი
წ(მინდა)ღ კელთორწმუნე თ(ა)ვ(ა)დი ივსეოლონ რუსისა
იაკობ სპარსი – ქრისტიანული რწმენისთვის წამებული წმინდა
მამა (†421).

ხატის წარწერაზე მითითებული ივსეოლონი უნდა იყოს
ვსეოლოდი ნოვგოროდის და ფსკოვის სასწაულმოქმედი წმინდანი
(†1192) ამ დღეს რუსული ეკლესია აღნიშნავს მისი წმ. ნაწილების
მოძიებას [199].

49 - 28. *იუილი ღიუიური ღიუიური* ღირსი სტეფანე ახალი
სტეფანე აღმსარებელი – ხატმებრძოლ ერეტიკოსთა მიერ
დევნილი წმინდანი (†763).

50 - 29. *ჩი-ი შო-შიური ჳე სიქი-იუთი შაქი-იუჳი უიანიღას უიანიშანი*
ღე იუიანი *წ(მინდა)ნი მ(ო)წ(ა)მენი და ს(ა)კჳრ(ვ)ელთ მოქმენი*
ირინახოს პარამონ და ფილიმონ

იუილი უჩიუი ღირსი აკაკი

ირინაქოსი, პარამონი და ფილიმონი – წამებული წმ. მამები (†250).

იმავე რიცხვით ცალკე ჩარჩოში გამოსახულია ღირსი აკაკი – იხ. 7 ივლისის ხატზე.

ზტ- 30. ჩ~ა შღ~ქოი უჩ~შიოი უ~ოოაშ~ყყო წ(მინდა)დ მ(ო)ც(ი)ქ(უ)ლი ანდრია პ(ირვე)ლწოდებ(უ)ლი

ანდრია პირველწოდებული „შევიდა ქუეყანასა ქართლისასა, რომელსა დიდ-აჭარა ეწოდების... და ნათელი სცა“ [200].

თოფე შ~ყყძეყი თვე დეკემბერი

სსსმ/ხ-523 კ. 522 ხე. ტ. ლევკასი, ტემპერა. 56,5X43 სმ. (ტაბ. 22,23).

ტ - 1. ჩ~ა კო~ყოი ჩ~აძ წ(მინდა)დ წ(ინას)წ(არმეტ)ყ(ვე)ლი ნაომ

ჩ~ა ყო~ოიყო შაყოყო წ(მინდა)დ ფილარეთ მოწყ(ა)ლე

ნაუმი ახალი აღთქმის შესახებ წერს: „მაღეობენ, ეგერა, ფერწნი მათა ზედა მახარებელისა და მიმთხრობელისათა მშვიდობისა. დღესასწაულობად, იუდა, დღესასწაულთა შენთა, უკუნსცენ აღთქმანი შენნი უფალსა მით, რამეთუ არღა შესძინონ, მერმე განვლად დასაძუელვლად მოესრულოს, მოიკლას“ [201].

ფილარეტი უპოვართა შემწე წმ. მამაა, მას ხელში პატარა ყუთი უჭირავს მოწყალეების გაცემის სიმბოლოდ (†792).

ღ- 2. ჩ~ა კო~ყოი უშყჲაძ წ(მინდა)დ წ(ინას)წ(არმეტ)ყ(ვე)ლი ამბ(ა)კომ

ჩ~ა ქო~ოი შაყოძე შიხაოი წ(მინდა)დ ქ(ა)ლწ(უ)ლ მოწამე მიროპა ამბაკუმმა იწინასწარმეტყველა ბაბილონის ტყვეობა და ტყვედქმნილი ებრაელების სამშობლოში დაბრუნება [202].

მიროპა – ქრისტიანული რწმენისათვის წამებული მარტვილი (†251).

ღ- 3. ჩ~ა კო~ყოი საჟიჲან წ(მინდა)დ წ(ინას)წ(არმეტ)ყ(ვე)ლი სოფრონ

ოიხი სეყე სიხაყო ღირსი საბა ს(ტ)როჟ(ე)ლი

სოფრონმა იუდეას მომავალი იწინასწარმეტყველა.

საბა – ზვენიგოროდსკის მონასტრის წმინდა მამა (†1406).

ბ - 4. **ჩა შუ ქორო(sic) შოშუ ყუყუხე** წ(მინდა)დ დიდი მ(ო)წ(ა)მე ბა(რ)ბარა; **იუხი რუ შუშ-სიყო** ღირსი ი(ოან)ე დამ(ა)სკელი

წმინდა ბარბარე – ბავშვთა მფარველი სასწაულმოქმედი მარტვილი (ჩ306).

ცნობილი ღვთისმეტყველი, ფილოსოფოსი, პოეტი იოანე დამასკელი სატყვეანისცემის და რწმენის სიმბოლოს წარმოადგენს მართლმადიდებელ ეკლესიაში.

ვ-5. **იუხი სუყე უნშოშენშო** ღირსი საბა გ(ა)ნმ(ე)წმენდილი საბას დაარსებული სავანის წეს-განგება მართლმადიდებელ ეკლესიათა საფუძველს წარმოადგენს (439-532)[203].

ვ-6. **ჩა ნუ-ჩხ სიქიუროთაქიშუ** წ(მინდა)დ ნიკ(ოლო)ზ ს(ა)კურველთმოქმედი

მირონ-ლუკიის მთავარეპისკოპოსი ნიკოლოზი სწრაფლშემსმენი უფლის წინაშე და მეოხი.

ვ-7. **ჩა რეყისაქი შუშასიყო** წ(მინდა)დ ამბროსი მედიონელი

იუხი რუ შიღუყო ღირსი ი(ოან)ე მ(ა)რხველი

ამბროსი ცნობილი მწერალი, მისი საგალობლები „ამბროსიანული კილოს“ სახელითაა ცნობილი. მან სირიული ეკლესიის მიბაძვით დასავლურ ეკლესიაში ანტიფონური გალობა შემოიტანა [204].

იოანე მარხველი – პეჩორის მონასტრის ბერი (XII ს.).

ქ - 8. **იუხი რეღუ რუ სიქიუროთაქიშუ** ღირსი პატაპი საკურველთმოქმედი

პატაპი – ასკეტი ბერი (VIII ს.).

ღ - 9. **შეყოყუ რღ-სიხი რუ-ხე რა შუშ. შუშ-ხე რღ-ხე ასუქი რყო რა რ...შეყო** დაწყება პ(ა)ტ(ი)ონისა წ(მ)ი(ნდი)სა ღ(ვთისმშობელ)ი დედ. დედისა ანნასი ოდეს იწყო წ(მინდა)დ დ...მშ(ო)ბ(ე)ლი

აივნის რიკულებიან მოაჯირთან უფლის ანგელოზის წინ ღოცვის პოზაში დგას წმ. ანა. ანგელოზი ზეციდან მოფრინავს და

ახარებს მარიამის მუცლადღებას. უკანა პლანზე გამოსახულია აყვავებული ბაღი მწვანე ხეებით. კომპოზიცია ძლიერ ლირიულ, ყოფით შთაბეჭდილებას ტოვებს და დასავლური სტილური ნიშნებით არის გაჯერებული.

7 - 10. ჩ~ნი ძრ~ძენი შინე უძმავენი ჳე უყურახეჲი სიქიუროთძაქძეჳნი წ(მინდა)ნი მ(ო)წ(ა)მენი მინა ერმოგენი და იევირაფი ს(ა)კვრველთმოქმედნი

მინა, ერგემონი და ევგრაფი – ქრისტეს ტარიგნი (†313).

7C - 11. ირისი ჳენიუო ძესურღე ღირსი დანიელ მესვეტე

დანიელ მესვეტემ თრაკიის უდაბნოში მესვეტეობის ღვაწლი იტვირთა (†489-490) [205].

7L - 12. ჩ~ა სურისაჲანი სიქიუროთძაქძეჳნი ღირაძურისე წ(მინდა)დ სვირიდონ ს(ა)კვრ(ე)ლთმოქმ(ე)დი ტრიმიფისა

სპირიდონ ტრიმიფუნტელი – სნეულთა მკურნალი და „კადნიერად მეოხი უფლის წინაშე“ (†348).

7M - 13. ჩ~ნი ძრ~ძენი ჳე სიქიუროთძაქძეჳნი ურს~ღირე რუქიღირე ურუენი შიჳ(sic)ი ჳე საიღირე წ(მინდა)ნი მ(ო)წ(ა)მენი და ს(ა)კვრ(ე)ლთმოქმედნი ევსტრატი ავქსენტი ევგენი მ(ა)რდირი და ორესტი

ევსტრატი, ავქსენტი, ევგენი, მარდარი და ორესტი – ქრისტეს ტარიგნი (†284-305).

7O - 14. ჩ~ა ძრ~ძე თურისა ჳე უურსი სიქიუროთძაქძეჳნი

წ(მინდა)დ მ(ო)წ(ა)მე თვრსო და ლეგვი ს(ა)კვრ(ე)ლთმოქმედნი

თვირსო და ლეგვი – ქრისტიანული მრწამსისათვის წამებული მარტვილნი (†249-251).

7P - 15. ჩ~ა ში~ჳო ძრ~ძე უოუჟოჲი წ(მინდა)დ მღ(ვ)დ(ე)ლთ მ(ო)წ(ა)მე ელეფთერი

რ~ა სღეფენე საქიარისე წ(მინდა)დ სტეფ(ა)ნე სოჯროჲისა

ხატზე წარწერა ცუდად იკითხება. ელეფთერი – ილირიის ეპისკოპოსი (†305-311).

სტეფანე – სუროჟის (ყირიმი) არქიეპისკოპოსი (VIII ს.).

77 - 16. Բ~ა րո~ყოւ ղհչուք წ(მინდა)ჲ წ(ინას)წ(არმეტ)ყ(ვე)ლი ანგია ანგიას წინასწარმეტყველება ტყვეობიდან დაბრუნებული იუდეველთათვის ახალი ცხოვრების და ერისთვის მომავლის იმედს გამოხატავს.

78 - 17. Բ~ა րո~ყოւ Ծ~հնոյոս წ(მინდა)ჲ წ(ინას)წ(არმეტ)ყ(ვე)ლი დანიელ **Բ~հւ հւթհւ ყիթ~հնւ ղհչհւք ղհչհւք Ժ~հւք** წ(ინდა)ნი სამნი ყრმანი ანანია აზარია მისაველ

სამი ყრმა სახმილში და დანიელ წინასწარმეტყველის ერთად მოხსენიება ქრისტეს განკაცების და აღდგომის წინასახეს ასახავს ხატზე.

79 - 18. հվհւքհվ պրո~հւքիս վ~հ(sic) ყսყւք რ~თუ Ժ~Ժ Ժ~Ժ~თու: **ր~ა Ժ~Ժ~Ժ հეჟრუհრუհ** კვრიაკე უწინარეს ქ(რისტეს) შობისა წ(მინდან)თა მ(ოწა)მი მამათა: წ(მინდა)ჲ მ(ო)წ(ა)მე სევასტიანე

წმ. სევასტიანე – ქრისტიანული მრწამსისათვის წამებული მარტვილი (†287). მოწამე მამათა ხსენება ეკლესიაში დაწესებულია ქრისტეს შობის წინა კვირას. ამ დღეს განადიდებენ მესიის მოლოდინში მყოფ ძველი აღთქმის ყველა მართალს.

80 - 19. Բ~ა Ժ~Ժ~Ժ უჲსնოფ... ყსნოფ~հრ~հ წ(მინდა)ჲ მ(ო)წ(ა)მე ვონიფ... ბონიფანტესი

ბონიფანტესი – კილიკიელი წამებული მარტვილი (†290).

81 - 20. Բ~ა Ժ~Ժ~Ժ Ժ~Ժ~Ժ ეჟ~հრ~ რ~თ ეჟ~სა~ო

წ(მინდა)ჲ მ(ვ)დ(ე)თმ(ო)წ(ა)მე ეგნატი დ(მერ)თ შემოსილი

წმ. ეგნატე – ქრისტიანული მრწამსისთვის წამებული წმინდანი (†107).

82 - 21. Բ~ა Ժ~Ժ~Ժ რაჟ~.~հ წ(მინდა)ჲ მ(ო)წ(ა)მე იუ..ანა

იუდიანა – ნიკოდემიას წამებული დედა (†304).

83 - 22. Բ~ა Ծ~Ծ~Ժ Ժ~Ժ~Ժ ղհ~հრ~հ წ(მინდა)ჲ დიდი მ(ო)წ(ა)მე ანასტასია

ანასტასია – მწვალებლობათა დამსხნელი წმ. დედა (†304).

47 – 23. ჩინი უთნი შოშინი ხიდრუ(სი)ჩ(სი)

წ(მინდა)ჯ ათნი მ(ო)წ(ა)მენი კრიტელი

კრეტელი მამები – ქრისტიანული რწმენისთვის წამებულნი (III ს.).

48 -24. ჩა უთნი შოშინი ურუჩინი წ(მინდა)ჯ ღირსი მ(ო)წ(ა)მე ეგენია

წმ. დედა ეგენიას (წ262). ცხოვრების ორი სხვადასხვა რედაქციაა შემონახული: კიმენური და მეტაფრასტული. იოანე ზოსიმეს კალენდარში იგი სამჯერ მოიხსენება 3 ივნისს, 24 და 30 დეკემბერს. ქართული ვერსიით ეგენია აწამეს 25 დეკემბერს [206].

49 - 25. სახიდრუოუჭ ყუე უა ჩინი უჩ(სი) ქჩი

ხორციელად შ(ო)ბა ღ(ვთ)ი(სა)ჯ ჩ(ვე)ნისა ი(ესო)ჯ ქ(რისტე)სი

კომპოზიციის ცენტრში გამოსახულია თეთრ სახვევში გახვეული ჩვილი იესო, რომელიც ხის საწოლზე წევს, მისკენ ორივე მხრიდან დახრილია მარიაში და იოსები. უკანა პლანზე მოჩანს მთის მასივი – ბეთლემის ქვაბული. მარიაში თაყვანს სცემს ჩვილს, განათებულ ცაზე გაშლილი ფრთებით ანგელოზია გამოსახული, მას ხელებზე თეთრი გაშლილი ქსოვილი აქვს გადაფარებული. კომპოზიცია ძლიერ ლაკონურია. შობა თავდაპირველად ნათლისღების დღესასწაულთან ერთად 6 იანვარს აღინიშნებოდა, ანუ უფლის გამოცხადებასთან ერთად. წარმართული კალენდრით 25 დეკემბერს აღნიშნავდნენ მზის შემობრუნების დღეს. სწორედ ეს დღე არის „სიმართლის მზის“, ცოცხალი მზის – ქრისტეს შობის დღე. ანტიოქიაში შობას 25 დეკემბერს 386 წლიდან აღნიშნავენ, 376 წლიდან – კონსტანტინოპოლში. იერუსალიმის ეკლესია VI საუკუნემდე 6 იანვარს აღნიშნავდა შობას ნათლისღებასთან ერთად. საქართველოში შობა VII საუკუნემდე ნათლისღებასთან ერთად აღინიშნებოდა, რადგან საქართველოს ეკლესია მიმდევარი იყო იერუსალიმის ეკლესიის წესდებისა [207].

49 - 26. ხიდრუე ყუჭ კოჩი შაჩოჩი ჩინი უჩ.ყუოჩი

კრება ყ(ოვლა)დ წ(მი)ნ(დ)ისა ღ(ედო)ფლისა ჩ(ვე)ნისა ღ(ვთ)ი.შ(ო)ბ(ე)ლისა

ქრისტეს შობის მეორე დღეს ეკლესია თავის ერთგულ შვილებს მოუწოდებს „სამოთხის ბჭეთა განმღებლის“, ყოვლად წმინდა

ქალწულის განსაზღვრებად საზეიმო ღვთისმსახურებისათვის. ხატზე გამოსახულია მარიამი ჩვილით თეთრ ვირზე მჯდომი, რომელსაც წინ იოსები მიუძღვის. უკანა პლანზე მოჩანს მთაზე შეფენილი ქალაქი – იერუსალიმი. კრება გამოსახულია ეგვიპტეში გაქცევის კომპოზიციის სახით. ანალოგიური კომპოზიცია გვაქვს ხელნაწერში A-442 (ხელნაწერთა ინსტიტუტი). ეს დღესასწაული IV-V საუკუნეებიდან აღინიშნება. ძველ თვეში მას უწოდებენ „მშობლის საჩუქარს“ [208].

46 - 27. წა უ~ო შო~ჟუ სღუყუნიუ წ(მინდა)დ პ(ირველ) მ(ო)წ(ა)მე სტეფანე; **ოუილი თ~უ** ღირსი თ(ოფან)ე

სტეფანე მთავარდიაკონი – მოწამებრივად აღსრულებული პირველი ქრისტიანი.

თვედორე თუ თეოფანე ძნელი სათქმელია. მიგვაჩნია, რომ აქ წმ. თეოფანე უნდა იყოს წარმოდგენილი, რადგან თვედორე გამოსახულია 11 ოქტომბრის ხატზე (†840).

47 - 28. წ~ნი შო~ჟუნი სახლი ყუყუილი ნიჰაშუჯ~ის ყ~ შ~პოუილინი

წ(მინდა)ნი მ(ო)წ(ა)მე ორნი ბევრნი ნიკომიდას ბა დამწვარნი კომპოზიციის მარჯვენა მხარეს გამოსახულია ცეცხლის აღში გახვეული ადამიანები. უკანა პლანზე მთის წვერზე თეთრი მონასტერია აღმართული, მარცხენა კუთხეში სამი ფიგურა ანტიკურ სამოსში შემოსილი, ორ მათგანს ფრიგიული ქუდი ახურავს. ხატზე გამოსახულია ქრისტესშობის დღესასწაულზე იმპერატორ მაქსიმიანეს ბრძანებით ნიკომიდიის საკათედრო ტაძარში 20000-მდე დაღუპული ქრისტიანი.

48 - 29. წ~ნი ქიქონი ყუთოუძის ყ~ა შაშოჯ~ისნი ყ~ჯ რორილინი

წ(მინდა)ნი ჩჩულნი ბეთლემს ბდ მომწდარნი ყ(ოვლა)დ ათასნი კომპოზიციის წინა პლანზე გამოსახულია ჯალათები, რომლებიც დედებს კალთიდან ჩვილს აცლიან და კლავენ. უკანა პლანზე მთაზე მოჩანს ცეცხლმოდებული იერუსალიმი. ოსტატს სურს დრამატული განწყობილება შექმნას. ჯალათის ფიგურა ახლოა ხელნაწერის S-4978 (1856წ.) მხატვრულ სახესთან (ტაბ. 59).

49 - 30. წა შო~ჟუ რიჰილიუ წ(მინდა)დ მ(ო)წ(ა)მე ანუსია

იუდასი თეოდორა დირსი თეოდორა

ანუსია – ქრისტეს ტარიგი (285-305).

წმ. თეოდორას იდენტიფიკაცია რთულია, რადგან 30 დეკემბერს კალენდარში მითითებულია ორი მონაზონი: თეოდორა კონსტანტინოპოლელი (†940) და თეოდორა კესარიელი (†755) წმ. ანას მონასტრის მკვიდრი, რომელიც გულზე ჯაჭვს ატარებდა, წმინდანს ხატზე ჯაჭვი არ უკეთია. შესაძლებელია თეოდორა კონსტანტინოპოლელი სათნოყოფილი იყოს გამოსახული.

წმ - 31. იუდასი მკურნალი დირსი მელანია რომელი

მელანია სამონასტრო ცხოვრების სიმბოლოს წარმოადგენს (†439).

ახალი შუამთის ხატებზე ასახული წმინდანთა სახეები დამოუკიდებელ სახეს ქმნის. მათი იდენტიფიკაცია შესაძლებელი ხდება ლაკონური მხატვრული სახის მეშვეობით და მინაწერებით. წმინდანთა დაჯგუფება იდეური და ცხოვრებისეული მსგავსების მიხედვით არის წარმოდგენილი. თხრობა თანმიმდევრული და მონოტონურია.

თავი III

ახალი შუამთის ხატების სტილური ანალიზი

ახალი შუამთის ხატები შესრულებულია ხეზე გადაკრული ტილო, ტემპერის საღებავებით. ხატის ფიცრები ერთმანეთთან მათსავე სისქეში ჩასმული გარედან უხილავი ორი სოლისებრი სიმაგრის, გრძელი, ვიწრო სოგმანებით არის შეკრული. ხატზე წარწერები დატანილია წინასწარი მონიშვნის გარეშე, ოქროსფერ ჩარჩოს ველზე შავი ფერის საღებავით ნუსხურით. ხშირად წარწერები კომპოზიციის არეზე გადადის, ასოთა განაწილებაში ბადის კვალი არ იგრძნობა. წარწერები დაქარაგმებულია, იშვიათად შეიმჩნევა ცალკეული ხარვეზები. რამდენიმე ადგილას წმინდანის სახელი რუსული ან ბერძნული ფორმით არის მოცემული, რაც ეპოქისათვის დამახასიათებელია. რუსული ენა დაეტყო ქართულ ენას, ეტიმოლოგიას, სინტაქსსა და ლექსიკას [209]. ხატზე განმარტებითი წარწერები გამოირჩევა სიტყვათა სიმწკობრით და დამწერლობის სილამაზით, როგორც ჩანს ქართველი კალიგრაფი მუშაობდა. დღეთა აღმნიშვნელი რიცხვები გამოყოფილია ასომთავრულით. აქვე უნდა დავძინოთ, წარწერებზე ზოგან ასოები შეწიალებულია. ხატზე საღებავი აცვენილია, წარწერა წაშლილია და ძნელად განირჩევა. რამდენიმე ადგილას, კალიგრაფი ასოს გაკრული ხელით წერს ან შეცდომას უშვებს. განსაკუთრებით ხშირია იესო ქრისტეს ინიციალებში ასო „უ“-ს ზედმეტი ხაზით გამოხატვა, სამჯერ არის ასო „რ“ და ი“ შეცდომით შესრულებული ან ძლიერ შეწიალებული. მაისის თვის ხატზე სიტყვა მთავარანგელოზში ორი „გ“ არის ჩაწერილი. აპრილის თვის ხატზე კოზმა ქალკედონის ნაცვლად კოზმა პალკედონია. ივლისის ხატზე წარწერა გლეხი იწყება „ო“-ასოთი, შემდეგი ასო წაშლილია, არ იკითხება. როგორც ჩანს მექანიკური შეცდომაა დაშვებული. ორ სამ ადგილას კალიგრაფი ასოების „წ“ და „ლ“-ს გამოსახვისას უგულისყურობას იჩენს. მიუხედავად ამ მცირე შეცდომებისა წარწერები მაინც დახვეწილი და კალიგრაფიულად გამართულია.

ხატზე ოქროსფერით სამ თანაბარ რეგისტრად იყოფა კომპოზიციური სიბრტყე. წმინდანთა ფიგურები და კომპოზიციები ჰორიზონტალურ სარტყლებად არის განაწილებული. სამ რეგისტრში ოქროსფერ ჩარჩოში ჩასმული ველები ხუთ ან ექვს ნაწილად იყოფა, რომელშიც თანმიმდევრულად განთავსებულია წმინდანების პორტრეტები და ახალი აღთქმის დოგმატურ – სიუჟეტური შინაარსის კომპოზიციები. თანაბარი დაცვის ინტერვალით ფიგურები სიმეტრიულადაა განლაგებული, მხოლოდ იანვრის თვის ხატის ზურგზე, ზედა რეგისტრში ინტერვალი შეცვლილია და ხუთი ველის ნაცვლად ოთხია მოცემული, ამიტომ ფიგურები თავისუფლად იშლება სიბრტყეზე და მკაცრი სიმეტრია ირღვევა. ჩარჩოს ოქროსფერ ველზე ბადის ჩაკვეთილი ხაზი შეიმჩნევა. ხატი ორივე მხარეს მოხატულია. წინა პირზე წარმოდგენილია თვის პირველი ნახევარი, მეორე მხარეს თვის მეორე ნახევარი. თხრობა თანმიმდევრულია, საეკლესიო კალენდრის შესაბამისად. კომპოზიციები მინიატიურული, წმინდანთა განაწილება ჩარჩოში ხშირად არათანაბარი, თუმცა მოძრაობის, ერთიანობის და უწყვეტობის შთაბეჭდილების შექმნის მიზნით წმინდანები მიმართულია ერთმანეთისკენ, არა მხოლოდ ჩარჩოს შიგნით, არამედ მის გარეთაც. მათი ქესტები და პოზები კომუნიკატორი კომპოზიტის ფუნქციას ასრულებს, ქმნის მოქმედების ურთიერთკავშირს და მთავარ მახვილს შეადგენს ხატის მონოტონურ რიტმში. ცალკეულ შემთხვევებში პერსონაჟთა მოძრაობა აქტიურია, ერთგვარი მანერული პოზები მკაფიოდ იკითხება. ფიგურათა შორის კავშირით მონოტონურობა რამდენადმე დაძლეულია, შექმნილია ერთიანი დინამიკა და რიტმი. მხატვარი ცდილობს ფიგურებს შორის შექმნას აზრობრივ – იდეური კავშირი. ერთმანეთს თანმიმდევრულად ენაცვლება სტატიკა და დინამიკა. მთლიანობაში სიმშვიდე, სიმეტრია, ნაკლებ ემოციური ხასიათი ჩანს. ხშირია იდენტური პოზები. ძირითადად ფიგურათა მოძრაობა ცენტრისკენ არის ორიენტირებული. მოძრაობა და ემოციური განწყობილება მეტნაკლები სიძლიერით წარმოჩნდება. შარავანდების მოხაზულობაში წინასწარი ამოკაწვრის კვალი შეინიშნება. მონახაზი შეიმჩნევა, მიძინების კომპოზიციაში მოციქულის თავის გამოსახვისას, რომლის სახე დასრულებული არ არის. ზოგან სახეები სევდიანია,

ძირითადად წმინდანებს მშვიდი გამომეტყველება აქვს. მზერა მიმართულია მაყურებლისკენ ან ერთმანეთისკენ. ტრადიციული სქემები, სიმეტრიულობა, მონოტონური რიტმული წყობა, ტექტონიკურობა, კომპოზიციური სქემის სიმკაცრე და სილუეტური რიტმი მკვეთრად იხატება. წმინდანთა სახეების ერთგვაროვნება შერბილებულია მცირეოდენი ნიუანსებით, ზოგან მეტყველი სახესხვაგვარობის გადმოცემით. გარკვეული სიმბოლური მინიშნებები წმინდანთა ცხოვრების უმთავრესი ფაქტების ზუსტად და თანმიმდევრულად დაფიქსირებულია, მხატვარი იყენებს განვითარებული შუა საუკუნეების პროტოტიპს და კარგად იცნობს ცხოვრებისეულ ტექსტს. წმინდანთა ფიგურები გამოსახულია აბსტრაქტულ სივრცეზე. ფიგურების სიმჭიდროვე სიბრტყეზე მკვეთრად გამოხატულია. ჩარჩოში მჭიდროდ ჩატყლილი მკაცრად ფრონტალური ფიგურები, ხაზს უსვამს სიმეტრიულობას. მრავალფიგურიანი ჯგუფი არც თუ ერთგვაროვნად წარმოგვიდგება. ისინი მართალია ზოგჯერ გაუმართავია, მაგრამ მაინც პლასტიკურად დამაჯერებელი.

საუფლო სცენები ლაკონიურია. ყოველი სიუჟეტი დამოუკიდებელი მინიატიურული ხატია ერთსა და იმავე დროს მჭიდროდ დაკავშირებული ერთმანეთთან. თითოეული მათგანი ოსტატურად არის ჩართული ხატის საერთო ანსამბლში. სცენები და წმინდანები ერთმანეთთან ურთიერთკავშირშია.

არქიტექტურული ფონი დასავლური რენესანსის სტილს გვაგონებს. მაისის თვის ხატზე „იოანე ნათლისმცემლის თავის მოძიების“ (ტაბ. 11) კომპოზიციაზე უკანა პლანზე ჩანს თეთრი ეკლესია სამი „სახვისებრი“ გუმბათით. თითოეული ფერადოვანი ლაქის ადგილი არა მხოლოდ ცალკე აღებული პატარა სცენის ფარგლებში, არამედ ხატის საერთო სტრუქტურაშია გაერთიანებული. იგრძნობა ხალხური სტილის გავლენა. პრიმიტიული წყობა ჩანს წმინდა დედათა სახეებში აპრილის თვის ხატზე: წმ. ირინას, ალაპის, ქიონიას სახეები იმდენად შაბლონური და მარტივია, რომ ერთმანეთისგან სამოსის ფერადოვანი გამა განასხვავებს.

ქრისტოლოგიურ სცენებში მხატვარი სივრცის უკანა პლანის გადმოსაცემად შორეული ჰორიზონტის ხაზს იყენებს. არქიტექტურული

სილუეტი მკაფიოდ არის გადმოცემული. თვალნათლივია უშუალობა და პრიმიტიულობა მწვანე გორაკების, წითელსახურავიანი მინიატიურული შენობების დამუშავებაში. ხატზე კომპოზიციები შემოკლებული რედაქციით არის გამოსახული, სქემატური და პირობითია, გამომდინარე საწელიწდო ხატის სპეციფიკიდან იგი დაყვანილია მარტივ სიმბოლოებად, მოცემულია შეკუმშული ფორმულა, შინაგანი აქცენტების რიტმული წყობით.

იკონოგრაფიული პროგრამის მიხედვით წმინდანთა ინდივიდუალური სახეები სხვადასხვა ასაკით განირჩევა: მოხუცი – თეთრი თმა-წვერით, შუახნის ჭარმაგი ადამიანი – შავი ან ყავისფერი თმა-წვერით და მაღალი დანაოჭებული შუბლით ნიშანი – სიბრძნისა, ახალგაზრდა – უწვერული ჭაბუკის სახით. წმინდანთა სახეები კლასიკურ ნიმუშებს მიჰყვება და გამარტივებული წესით არის წარმოდგენილი. კ. ვაიცმანის აზრით, შუა საუკუნეების დროის ნიშნების განსაზღვრის სიძნელე იმაში მდგომარეობს, რომ მოდელის სტილი, რომლითაც ხელმძღვანელობს ასლის გადამღები – მხატვარი ხშირად უფრო ძლიერ გავლენას ახდენს ნაწარმოებზე, ვიდრე თავად ოსტატის ინდივიდუალობა [210]. ეპოქალური ნიშნები თავს იჩენს ისეთ დეტალებში, როგორცაა ფორმის დამუშავება, სამოსის ნაოჭის ხასიათი, სახის გამომეტყველება, უესტი და სხვა.

წმინდანებს სწორი ბოლოაპრეხილი ცხვირები, მზინავი თეთრბლიკებიანი თვალები და მოწითალო ყვრიმალეები აქვთ. კონკრეტული სახასიათო ნიშნები სახეზეა: თხელი ფორმები, სწორი, წვრილი ნაკეთები, იდენტური სახეები. სახეებში მცირეოდენ, მაგრამ მაინც შეინიშნება ადამიანური განცდები, ემოციები, ცოცხალი ცხოვრების ანარეკლი. სილუეტი ცალკეულ ფიგურებში დახვეწილია, ამ პერიოდისათვის დახელოვნებული ოსტატის ხელი იგრძნობა. სიმშვიდე, ადამიანური სითბო, ნათელი გამოკრთის წმინდანთა სახეებიდან.

სარკისებრი სიმეტრიით აგებული ფიგურები, მკაფიო კონტურით შემოვლებული, ლოკალური ფერებით დაფარული სილუეტები, პროვინციული სკოლისთვის დამახასიათებელი ფერთა მკვეთრი ხმოვანებით წარმოგვიდგება. სამოსის ფერადოვანი ლაქების რიტმი, ტიპური შაბლონით არის შესრულებული. თუ ორი წმინდანია

გამოსახული ერთ ჩარჩოში სამოსის ფერები იცვლება შიდა კაბისა და გარე მოსასხამის ჯვრული დაპირისპირების სისტემით. ერთი ფიგურის შიდა სამოსის ფერი მეორდება მეორე ფიგურის გარე მოსასხამზე და პირიქით. ფერი ხშირად ლოკალური და მკვეთრია. მას შეაქვს მდეღვარების მომენტი ამ მშვიდ გამოსახულებაში. სამოსის შაბლონური ფორმა გაცოცხლებულია ქსოვილის მრავალსახოვანი ორნამენტული გაფორმებით, მისი ფაქტურის გადმოცემით. ოქროს და ვერცხლის სირმებით ასისტის ყვავილების მდიდრული ორნამენტით შემკული არქივისკოპოსთა ფელონით და საკოსით ხატმწერი გამოსახავს ეკლესიის დიდ მამებს. ხასხასა წითელი და ლურჯი ფერი მღვდელმთავრებს იმპოზანტურობის იერს ანიჭებს. ნახატის ნაკეცების ხაზოვანი რიტმი სპეციფიკურ დეკორატიულობის ელფერს აძლევს ხატს. ასკეტ ბერებს შავი კუნკულბარტყული, ზეთისხილისფერი, ოქრასფერი ან მუქი მომწვანო სტიქარი და ეპიტრაქილი ამშვენებთ.

ხატზე ფერები მაჟორული და უღერადია, მხატვარი ცდილობს პერსონაჟთა ხასიათის მინიშნებას. სახის ფერადოვნება საზეიმო შთაბეჭდილებას ქმნის, მკვეთრი ღაჭები გარკვეულად ექსპრესიულია. ხატზე ძირითადი ფერი არის წითელი, მწვანე, ზეთისხილისფერი. მწვანე – მარადიული სიცოცხლის სიმბოლო, წითელი – მოწამებრივი აღსასრული. წმ. დედები გამოსახულნი არიან შავ სამონაზვნო კაბაში, გულზე ოლარი აქვთ, თავზე სისპეტაკის გამომხატველი თეთრი თავსაბურავი ახურავთ. ფონი და სამოსის ფერი გამოხატავს ზეციური კოსმოსის თემას. ქართულ და რუსულ ხატწერაში ნიადაგის ფერი არის: მწვანე, ყავისფერი და მუქი ოქრა. ზეცა უფრო ნათელი და მსუბუქი ტონალობისაა, რაც ახალი შუამთის ხატებზე თვალნათლივია. თეთრი ფერი ხშირად ყავისფერსა და ცისფერ ფონს ერევა. იოანეს გამოცხადებაში განმარტებულია „უფროსად უწინარეს საუკუნეთა ყოფილი სათნოება წმინდანთა ბრწყინვალება, სადაც ღმერთი განისვენებს“ [211]. ყინწვისში წინასწარმეტყველნი და მოწამენი მთლიანად თეთრ ფონზე არიან გამოსახულნი. თეთრი ფერის გამოყენება დასტურდება კედლის მხატვრობაში, ხატებსა და ხელნაწერებში [212].

ახალი შუამთის ხატებზე შუა საუკუნეების მყარი ჩამოყალიბებული სახისმეტყველება შენარჩუნებულია. წმინდანები მოციხფრო, თეთრ, ყავისფერ ფონზეა გამოსახული, ხელში სრულად გაშლილი, ან ნახევრად გახსნილი ვერცხლისფერ და ოქროსფერყდიანი ძვირფასი ქვებით მოოჭვილი წიგნი უჭირავთ. ყავისფერი – ასკეტიზმის გამომხატველია, ცისფერი – სიწმინდის.

წმინდანთა გარკვეულ ნაწილს დახურული გრაგნილი აქვს – სიმბოლო მასწავლებელთა და მოციქულთა. წინასწარმეტყველებს გაშლილი გრაგნილი უჭირავთ, რომელიც გამოსატავს მქადაგებულს, სწავლებას კოდექსით. ხატზე დაცულია გარკვეული იერარქიული წყობა. წმ. მღვდელმთავრები წესისამებრ შემოსილნი არიან ომოფორით და ფელონით, ოლარით, ზოგიერთ მღვდელმთავარს მოუჩანს ენქერი, რომელსაც დიდი კათედრის ეპისკოპოსს ანიჭებდნენ განსაკუთრებულ შემთხვევაში [213]. მღვდელმთავრებს თავზე ოქროსფერი მიტრა ახურავთ, რომლის შიგა ნაწილი მწვანე ან წითელი ქსოვილის ფერით არის გაცოცხლებული, ანუ შემოსილნი არიან იმ სახით, როგორც მღვდელმსახურების დროს. ეპისკოპოსნი ძირითადად მაკურთხებელი მარჯვენით და კვერთხით ან კოდექსით ხელში გამოისახებიან. მღვდელმთავრების სამოსი ძირითადად ერთნაირია, მაგრამ დიდი ეკლესიის მამების: ბასილი დიდის, იოანე ოქროპირის, გრიგოლ დვთისმეტყველის, ლეონტის, კირილე იერუსალიმელის, ათანასე ალექსანდრიელის, ანდრია კრეტელის, კლიმენტის, პროკლეს და ეგნატეს სამოსი აქცენტირებულია მდიდრული ორნამენტული დეკორით და ხატზე განსაკუთრებული იმპოზანტურობით გამოიკვეთებიან, რასაც ვერ ვხედავთ იმავე ეპოქის საქართველოს ეროვნული მუზეუმის რუსული ხატების ფონდში დაცულ მენოლოგიურ ხატებზე: სხმ/რხ 32 (ტაბ. 27), სხმ/რხ 33 (ტაბ. 25), სხმ/რხ 34 (ტაბ. 29). მასზე ყველა წმინდანი შაბლონურ სამოსშია გამოსახული.

საწელიწდო ხატზე წმ. მხედრებს და მეომრებს რომაული სამხედრო ტანსაცმელი აცვიათ. მსუბუქი გრძელი ვიწრო სახელოებიანი ტუნიკი, ნაკეცებიანი ქვედატანი, რომელზეც ჩამოცმულია ტყვიის ან ქსოვილის სარჩულზე დამაგრებული ლითონის ფირფიტებით შედგენილი ჯავშანი. მეომრის ჯავშანი რამდენიმე ფერშია

გადაწყვეტილი და დეკორატიულ შთაბეჭდილებას ქმნის. მეომრებს, როგორც წესი მოსხმული აქვთ გულზე შეკრული ოქროს სირმებით შემკული ბიზანტიური მოსასხამი, მაღალი სამხედრო ჩინის სამოსი. ფეხზე წითელი, მომწვანო, ან მუქი ტონალობის წაღები აცვიათ. ტიპური შუა საუკუნეებისათვის დამახასიათებელი ფორმაა დაცული, მაგრამ მხატრული თვალსაზრისით არა ზედმიწევნით დამუშავებული როგორც გვიანი საუკუნეების ხატწერას ახასიათებს, არამედ განზოგადებული. წმინდანებს თავისი ატრიბუტები: ჯვარი, პალმა და ფარი უჭირავთ.

ფარი ელიფსური დიდი ზომის არის. ბიზანტიაში, აღმოსავლეთ მართლმადიდებელ ქვეყნებში, რუსეთში, სკანდინავიის ქვეყნებში განსაკუთრებით ნუშისებრი ფორმის მეომრის დიდი ფარი იყო გავრცელებული, საქართველოში მრგვალი ფარი იყო მიღებული. XI საუკუნის I ნახევრიდან გვხვდება ნუშისებრი ფარი. ამის შესანიშნავი მაგალითია: ადიშის, ჯგრააგის, ფავნისის კედლის მოხატულობაში წმ. გიორგის ფარები, ხიდისთავის, ბოჭორმის წმ. გიორგის ხატები და სხვა [214].

ხატის მთელ ზედაპირზე კაშკაშა ოქროსფერი ჭარბობს, რომელსაც განსაკუთრებული ძალით ასხივოსნებს წითელი ფერი, თანაბრად ნაწილდება მოლურჯო – მწვანე, ზეთისხილისფერი ტონები. კოლორიტში უხვად, ეფექტურადაა ნახმარი ვარდისფერი, ყვითელი, ცისფერი ინტენსიური ლაქები, რომლებიც სხვადასხვა დოზით არის მოცემული. ფორმისა და რიტმის განაწილება მთელ ზედაპირზე ფრიად მნიშვნელოვანია. ცისფერ – მოვარდისფრო ფონზე ვარდისფერი ტონის ჩართვა სადღესასწაულო განწყობილებას ქმნის. შარავანდები და სამოსის ქსოვილის დეკორატიული ორნამენტი ძირითადად ოქროსფერია, ამით ხაზგასმულია დიდება და საზეიმო განწყობილება. ოქროსფერთან შეთანხმება ფერადოვნების მხატვრულ ეფექტს ქმნის. სამოსზე ოქროს გამოყენება განაპირობებს სემანტიკური მოტივი, მისი ქდერადობა და გამომსახველობა უხვად გვხვდება XVIII–XIX საუკუნეების ქართული და რუსული ხატწერის ნიმუშებში. კაშკაშა ფერადოვნება და „მონოქრომიულობის“ ეფექტი ერთმანეთს ენაცვლება. წითელი უფრო მეტი და აქტიურია. ცივი და თბილი ფერები

კონტრასტში აღიქმება. ქდერადობა და გამომსახველობა კოლორიტის ფერწერულ აქცენტს ქმნის და აცოცხლებს სტატიკურ მონოტონურ ფორმებს. XIX საუკუნის ხატწერის ნიმუშებში რუსულ ხელოვნებაში ნახატს ოქროთი შემოწერენ, სივრცეში მთების კონტური, ფიგურის კონტური, ორნამენტით გაწყობილი სამოსი და ნაოჭები ოქროთია გამოყვანილი, ასევე ოქროთი ფარავენ ფონს. XVIII საუკუნეში ოქროს იყენებენ უდიდესი ტაქტით, XIX საუკუნეში ოქრო გამოიყენება საღებავში. საწელიწდო ხატებზე ახალი შუამთის მონასტრიდან ოქროს და ვერცხლის ფერი გამოყენებულია ქსოვილზე სამოსის ნაოჭებისა და ორნამენტის გადმოსაცემად, მიტრაზე და შარავანდზე. ფონზე ოქრო არ გვხვდება.

დეკორატიული მოტივი, ნათელი ფონი, ცისფერი – მწვანე ფერი, სამოსზე ორნამენტის სიჭარბე, ზოგჯერ ტრადიციული, ზოგჯერ ნათლად გამოკვეთილი დასაველური ბაროკალური კონტურები და თავისებური „აკადემიზმი“ ადგილობრივი ან არქაული ხალხური ნიშნები პეტრე დიდის ეპოქაში წარმოიშვა და ნათლად ვლინდება ახალი შუამთის ხატებზე [215].

ახალი შუამთის ხატზე გარკვეული იერარაქიით წარმოდგენილია: წმინდანები და წინასწარმეტყველები, ეს ბიბლიური წინასახეები წმინდანთა სახეებს უერთდება და მათ შორის იქმნება ერთიანი, უწყვეტი კავშირი. წმინდანთა უმრავლესობა პირველ ოთხ საუკუნეს მოიცავს. პირველი სამი საუკუნე ეკლესიის დევნის პერიოდია, ამიტომ ძირითადად მარტვილთა ცხოვრებაა ასახული. მათ გვერდით ხატმებრძოლების ხანის VIII–IX საუკუნეების წმინდა მამებია, რომელიც იდეურად გამოხატავს ერესთან ბრძოლას და I–IV საუკუნეების ერესთან მებრძოლ წმინდა მამათა სახეთა გაგრძელებაა. წმინდანთა სახეთა გამოსახვა მიანიშნებს მიწიერი ეკლესიის დამფუძნებლებზე, მათ ღვაწლზე. წმინდანების იკონოგრაფიული სახის ჩამოყალიბება მიმდინარეობდა თანდათან. ახალი შუამთის ხატებზე მკაცრი შუა საუკუნეების ბიზანტიური კანონიკით ჩამოყალიბებული ტიპია მოცემული და თანმიმდევრულად გამოსახულია მსოფლიო მოწამენი, შემდეგ მოღვაწენი, რომელთაც სახელი გაითქვეს მოძღვრებით, ქადაგებით, შრომით, წმინდა ცხოვრებით.

ხატის ფერადოვნება განსაკუთრებულია, ემოციური და სიმბოლური დატვირთვა ძირითადად ფერზე მოდის. ფერით არის განსაზღვრული, გამოსახულება. ფერი არის გამაერთიანებელი საშუალება ახალი შუამთის კალენდარული ხატების. დეკორატიული ნახატი, გამძაფრებული სპირიტუალურობის განცდა, ხაზის გამოკვეთილობა, ფორმის და კომპოზიციის ზოგადი სტრუქტურა განაპირობებს სახისმეტყველებას. ფერი ყველგან საგანგებოდ არის შერჩეული, ზუსტად არის გამიზნული ყოველი ლაქა ამ ფერადოვნებაში ხედავ ფერის თამამ, თავისუფალ მოხმობას, როდესაც მხატვარს შესწევს ძალა თავისი დროის ესთეტიკური სიმძაფრე წარმოაჩინოს გარკვეული კანონზომიერებით.

ქართულ ფერწერაში ძირითადად ხატის წმინდა დეკორატიული გამომსახველობა ძლიერია, განსხვავებით ბიზანტიურისგან. დეკორატიული ექსპრესია, პლასტიკურობა, სამოსის ნახატის მსუბუქი, დახვეწილი, სხარტი, სახასიათო შტრიხები, პოზების იერატიულობა განსაკუთრებულ სახეს ქმნის. ახალი შუამთის ხატებზე სამოსის ვერტიკალური ხაზები უმეტეს შემთხვევაში გარკვეულად დენადია. იერატიული პოზები ბერ – მონაზონთა ე. წ. ზარისებრი ფორმისაა. ფიგურები მკვეთრად გამოხატულია, კლასიკური სტილის მიმდევარი მხატვარი ცდილობს დამოუკიდებელი სახის შექმნას. თუ პარალელს გავავლებთ XIX საუკუნის II ნახევრის რუსულ მენოლოგიურ ხატებთან სხმ/რხ 33 (ტაბ. 25), სხმ/რხ 34 (ტაბ. 29), სხმ/რხ 390 (ტაბ. 30). განსხვავდება თვალშისაცემია. ამ ხატებზე ფორმა სქემატურია, ფიგურები ძლიერ მინიატიურული, ერთგვაროვანი, შაბლონური, მოკლებული ყოველგვარ ინდივიდუალობას, ერთმანეთისგან თითქმის არ განირჩევიან. ერთსახოვნებას განაპირობებს ფონის და სამოსის ფერი მკვეთრი წითელი და ყავისფერი, რომელიც გაბატონებულია მთელ კომპოზიციაზე.

ახალი შუამთის ხატებზე ფიგურის გადმოცემაში შეინიშნება ინდივიდუალური დამოუკიდებელი სახის გადმოცემის სურვილი, ფიგურათა პოზა ქადაგებას და დოგმის განმტკიცებას აძლიერებს. ლაკონიური და განზოგადებულია მხატვრული ენა, ფორმის მოდელირება, კონტური, ვერტიკალურ – ფრონტალური ფიგურები,

საერთო ეპოქალური ნიშნის მატარებელია. ფორმათა განცდა, უბეღესი ტრადიციით არის განპირობებული თუმცა არის განსხვავებული ნიშნები. გვიან შუა საუკუნეებში მართლმადიდებელი ქვეყნებისათვის აღმოსავლეთ საქრისტიანოს დიდებული ხელოვნება ყველგან თვალნათლივ კარგავს სასიცოცხლო ძალას, შაბლონებისა და გარეგნული ფორმების ნაკრებად იქცევა, კონსერვატული ელემენტები, ნახატის სქემატიზაცია, სახის სტილიზაცია, მკვეთრი ტონალობა, ეკლექტურობა, აი, ის ძირითადი მახასიათებელი, რომელიც სახეხეა.

ახალი შუამთის ხატებზე ასკეტური სახეები ხშირ შემთხვევაში ერთგვაროვანია, სახეთა წერის პრინციპი – ერთია თუმცა არის განმასხვავებელი ნიშნებიც, ნაკვთების ფორმა და გამომეტყველება ცალკეული ფიგურების შაბლონს სცილდება. ძლიერ ცოცხალი და მეტყველია წმ. თევდორე ტირონის სახე (ტაბ. 5). წმინდა დედათა სახეები იდენტური და პრიმიტიულია. არ ჩანს მკაფიო სტრუქტურულობა. მიუხედავად ამისა, რუსული მენოლოგიური ტრაფარეტული ხატწერისაგან მკვეთრად განსხვავდება.

რუსულ კალენდარულ ხატებს ახასიათებს ახალი სიუჟეტების შემოტანა ალეგორიულ – მისტიკური კომპოზიციები. საზეიმო იკონოგრაფიული სცენები, ღრმა პათეტიკურობა ნატურალისტური ფორმების შექონვა. ამის შესანიშნავი მაგალითია ივან მატვევის თებერვლის თვის ორმხრივი ხატი (1701წ.) (ტაბ. 46), რომელზეც ფიგურები მაღალი და ზარისებრი ფორმის ქვემოთ გაშლილი სამოსით გამოისახება. არქიტექტურასა და პეიზაჟზე გამოყენებულია ხაზობრივი პერსპექტივა. სამოსი მდიდრულად გაფორმებულია და აპოკრიფული იკონოგრაფიული სიუჟეტებით შევსებული.

ახალი შუამთის ხატის კომპოზიციებში ლადშაფტის გადმოცემა პირობითია, მთებს უფრო დაქვემდებარებული როლი ენიჭება. პეიზაჟის გამოსახვა და ფორმა დასავლურ რენესანსულ კულისებს გვაგონებს. ნოემბრის ხატზე „ტაძრად მიყვანების“ (ტაბ. 20) კომპოზიციაში „სივრცითი სტრუქტურა“ ხაზობრივი პერსპექტივის პრინციპზეა აგებული, გამოყენებულია რენესანსული არქიტექტურული ფონი, მინიმალურად არის დამუშავებული არქიტექტურული დეტალები. პეიზაჟის გამოსახვა ტრადიციულია. ბორცვების მოხაზულობა

პრიმიტიული, ცალკეულ შემთხვევაში ერთი ხაზით არის მინიშნებული. ხატები კლასიკური პერიოდის მხატვრულ სახეს უახლოვდება, მაგრამ აკლია შუა საუკუნეებისათვის დამახასიათებელი ცხოველხატულობა, დახვეწილობა და სინატიფე. გორაკებზე მცენარეული საფარი თხელი და ერთსახოვანია. არქაულობა, წერის მანერაში სიმშრალე შეიმჩნევა. რუსულ მენოლოგიურ ხატებზე კომპოზიციები და წმინდანები ერთ რიგში ჰორიზონტალურ სარტყლებად არის განთავსებული და აქვთ გამყოფი თხელი თეთრი ხაზი. მათ კომპოზიციებში, გრაფიკული ხაზობრივი სტილი შეინიშნება. ხატებზე ათთორმეტ დღესასწაულის სცენებთან ერთად აპოკრიფული თემები გვხვდება და ჭარბობს რუსი წმინდანების პორტრეტები. ამის მაგალითია: ორმხრივი მენოლოგიური ხატი მოსკოვის სკოლა (1597წ.) პ. კორინის კოლექციიდან (ტაბ. 43-45), სხმ/რხ 32 (XIX ს.) (ტაბ. 28), სხმ/რხ 33 (XIX ს-ის II ნახ.) (ტაბ. 25), მოსკოვის ხარების ეკლესიის მენოლოგია (1817წ.) (ტაბ. 42).

ა. XVIII–XIX საუკუნეების ქართული და რუსული ხატწერის სტილური მიმოხილვა

ახალი შუამთის ხატები თავისი მხატვრული ფორმით შესრულების მანერით ძალიან ახლოს დგას XVIII საუკუნის მიწურულის და XIX საუკუნის დასაწყისის ძეგლებთან. ეს არის ხანა, როდესაც საქართველოში დასავლური აზროვნება და რუსული მხატვრული იდეალები იჩენს თავს. მართლმადიდებლურ ქვეყნებში იცვლება მხატვრული შუა საუკუნეების სტილი და დასავლური საერო კულტურის შემოდინება ხდება. ამ პერიოდის ქართული და რუსული ხელოვნების მიმოხილვა საშუალებას მოგვცემს გავაანალიზოთ სტილი და ხასიათი ახალი შუამთის ხატების და განვსაზღვროთ მისი შექმნის თარიღი.

XVIII–XIX საუკუნეებში მართლმადიდებლურ ქვეყნებში აღმოსავლეთ საქრისტიანოს დიდებული ხელოვნება კარგავს სასიცოცხლო ძალას და წარმოიშობა ახალი ეპოქალური აზროვნება,

რომელიც დაკავშირებულია ისტორიულ ფაქტორებთან და განპირობებულია შემოქმედებითი მიმართულებებით. დასავლური ფასეულობებისადმი ინტერესი მართლმადიდებლურ ქვეყნებში მეტნაკლები სიმძლავრით თანადროულად მიმდინარეობს და მკვეთრად შეიმჩნევა: საბერძნეთში, რუსეთსა და საქართველოში. მხატვრული სტილის განვითარების პროცესები და სახეცვლილები ყველგან ერთგვროვანია.

საბერძნეთში ევროპული კულტურის შექონვა XVII–XVIII საუკუნეებში თვალნათლივია. 1833 წელს საბერძნეთის ეკლესია ავტოკეფალიის გამოცხადებით გამოეყო კონსტანტინოპოლის მსოფლიო საპატრიარქოს და სახელმწიფო დაქვემდებარებაში გადავიდა, რამაც შეზღუდა მისი მდგომარეობა. 1837 წელს სახვითი ხელოვნების სკოლის დაარსება ხელს უწყობს დასავლური მხატვრული პრინციპების დამკვიდრებას. 1850 წელს საბერძნეთის ხელისუფლებამ აღიარა ეკლესიის დამოუკიდებლობა [216]. ამან იმოქმედა საეკლესიო ხელოვნებაზე. XIX საუკუნის ბერძნული მხატვრობის ისტორიაში გერმანული აკადემიზმის „მიუნჰენური“ სკოლის ნიშნები ჩნდება. ამ პერიოდის ბერძნული ფერწერის სტილიც დასავლური მსოფლმხედველობრივი ესთეტიკის გავლენით არის ჩამოყალიბებული. ტრადიციული ბერძნული რელიგიური ფერწერისათვის დამახასიათებელი მიდგომები და ნიშნები უგულვებელყოფილი და მივიწყებულია [217].

საბერძნეთის მსგავსად რუსეთშიც მიმდინარეობს ძირეული ცვლილებები. იმპერატორი პეტრე I ახორციელებს რელიგიურ და პოლიტიკურ რეფორმას, რომელიც გარკვეულად ზღუდავს ეკლესიის სიძლიერეს. აუქმებს პატრიარქის ინსტიტუტს და ეკლესია გადადის სახელმწიფო დაქვემდებარებაში. 1757 წელს საიმპერატორო აკადემიის დაარსება აჩქარებს დასავლური გემოვნების ჩამოყალიბებას.

XVII საუკუნის დასაწყისში მოსკოვში უცხოელთა ერთი ნაკადის შემოსვლა რუსულ ხელოვნებაში ახალ იდეალებს ამკვიდრებს [218]. XVIII საუკუნეში მიმდინარეობს გადაფასება შუა საუკუნეების ფერწერის. პირობითი ფორმების მხატვრობა თანდართან იცვლება და იკვეცება დასავლური გემოვნებით, ფორმირდება ახალი

მსოფლმხედველობა, წარმოიშობა თავისუფალი იდეალიზირებული სახეები. დასავლეთ ევროპიდან რუსეთში შემოედინება რელიგიური ლიტერატურა: ბორხტის (XVII ს.), პისკატორის (XVIII ს.), მერიანის (XVIII ს.), ვაიგელის (XVIII ს.) ბიბლიები, რომელიც ცვლის მხატვრულ მსოფლმხედველობას. პოლანდიაში დაბეჭდილი პისკატორის ბიბლიის გრავიურების კრებული, გამოსახავს თავისი დროის მაჯისცემას. იგი რუსი მხატვრებისათვის ახალი შთაგონების წყაროდ იქცევა [219]. მან საფუძველი დაუდო შუა საუკუნეების ბიზანტიური იდეალების გაუფერულებას და ახალი რენესანსული იდეების დამკვიდრებას. ბიბლიის რენესანსის ესთეტიკურ გემოვნებაში იჭრება ფლამანდრიული და პოლანდიური მხატვრობა და იგი ახალ ეტაპზე გადასვლის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ფაქტორს წარმოადგენს. პოსტბიზანტიურ ხატწერაში ჩნდება მრავალფიგურიანი სივრცითი კომპოზიციები, რენესანსის არქიტექტურისათვის დამახასიათებელი ფონი, მდიდრულ, სტილიზებულ ანტიკურ კოსტიუმებში გამოწყობილი გამჭვირვალე მოძრავი ფიგურები პირობითი და მანერული პოზებით. მუდერი, მრავალფეროვანი კოლორიტი სახასიათო ხდება რუსული ფერწერისათვის. იკონოგრაფია გაჯერებულია აპოკრიფული სცენებით, შევსებულია დინამიური და დეკორატიული ელემენტებით. კედლის მხატვრობასა და ხატწერაში რთული კომპოზიციური გამოსახულებები, თხრობითობა და ლიტურგიკის სახოვანი გადმოცემა შეინიშნება. ახალი სიუჟეტების შემოტანა საეკლესიო მხატვრობაში, საზეიმო იკონოგრაფიული სცენები, ღრმა პათეტიკურობა, ნატურალისტური ფორმების შექონვა, სივრცითი და პლასტიკური მოცულობების დამკვიდრება, აი, რა არის ძირითადი მახასიათებელი. მოსკოვში პროვინციიდან მოედინება ხატწერა ჯგუფი, მათ ჩამოაქვთ ხალხური სტილი, რომელიც ერწყმის კლასიკურ სტილს და ახალ მხატვრულ სახეს ქმნის. კონტაქტი დასავლეთთან, საბერძნეთთან დასავლური ფერწერული სტრუქტურის ბიზანტიურ იკონოგრაფიასთან სრულიად ახალ ეპოქას წარმოშობს.

იაროსლავის, კოსტრომის, როსტოვის, ვოლოგდის ეკლესიები იხატება ნატურალისტური წყობით, გამოირჩევა ქრისტოლოგიური ციკლის სიჭარბით, სადაც ხაზობრივი პერსპექტივის პრინციპი თვალნათლივია [220]. რუსული ხატწერის სტილზე გავლენას ახდენს

გრაფიურის განვითარება, იგი ხელს უწყობს ხალხური ხელოვნების აღორძინებას. ხატწერის ხალხური პრიმიტიული სტილი საფუძველს უყრის რუსული საერო ლუბოკის ხეზე კვეთილობას, რომელიც XVII საუკუნის ბოლოს წარმოიშვა. გრაფიურა გადაჯაჭვულია ხალხურ და დასავლურ ტრადიციებთან. იბეჭდება პავლე კორენის ბიბლია [221], რომლის მხატვრული სტილი და ფორმები გავლენას ახდენს იაროსლავის ილია წინასწარმეტყველის (XVIII ს.) და ტოლჩკოვოს იოანე ნათლისმცემლის ეკლესიების (1700წ.) ფრესკების მხატვრობაზე [222]. რუსული გრაფიურა ამტკიცებს თუ რამდენად ღრმად იცნობდნენ მსოფლიო კლასიკურ კულტურას. მასიური მოხმარებისათვის იბეჭდება გრავირებულ ფურცლებზე პრიმიტიულად შეღებილი წმინდანთა ხატები, თითოეული ფურცელი დამოუკიდებელი სურათია. კომპოზიციები დეკორატიულია და ზედაპირული. ამ პერიოდში დიდი მოთხოვნა იწყება ინდივიდუალური ხატის შექმნასა და წიგნის „ბიბლია ღარიბთათვის“ გავრცელებაზე [223]. კორენის ბიბლია შეიძლება ითქვას არის ერთ-ერთი შთაგონების წყარო რუსული ლუბოკის ჟანრის განვითარების. პრიმიტიული, ზღაპრული, გროტესკულ – კომიკური პერსონაჟები ფურცლებზე გამოსახული ხალხური სულის მატარებელი გრაფიკული ნახატებია, რომელშიც გამოყენებულია ხატწერის უკუპერსპექტივა (ტაბ. 66). შავ – თეთრი სურათები XVIII საუკუნეში მოსკოვში მ. არტემიევის სახელოსნოში იყო გავრცელებული [224]. გრავირებული პრიმიტიული ლუბოკის ჟანრმა, ხალხური სტილის ხატებმა უდიდესი როლი შეასრულა XX საუკუნის ათი-ოციანი წლების მოდერნის ხელოვნებაზე. კერძოდ, „ბუზნოვი ვალეტის“ მხატვრული სტილის განვითარებაზე. 1913 წელს მოსკოვში გამოფენაზე სახელწოდებით: «Мишень», ექსპონირებული იყო ხალხური სტილის ხატები და ფირნიშები. მ. ლარიონოვის, ნ. განჩაროვას, ე. ქოჩარის ნამუშევრებში ჩანს ხატწერისათვის დამახასიათებელი სიბრტყობრივ – დეკორატიული მანერა. სურათი „საპარიკმახერო“ ამის შესანიშნავი გამოხატულებაა, რომელზეც ხატწერის პრიციპით არის კომპოზიცია აგებული [225].

XVIII-XIX საუკუნეები რუსულ ხატწერაში აღმავლობის ხანაა საერო კულტურის მომძლავრება სრულიად ახალ მხატვრულ სახეს

წარმოშობს, სტილურად დაშორებული ბიზანტიური ხატწერისაგან. პროვინციებში ჩრდილოეთის სამხატვრო სკოლებში ტრადიციული შუა საუკუნეების ფერწერის ერთგული რჩებიან, თუმცა მასშიც არის დასავლური და ხალხური სტილის ნიშნები. პალეხის, მსტერის, ხოლუას სკოლებს ახასიათებს მინიატიურული სტილი, გრაფიკულობა და არქაულობა. XIX საუკუნის მეორე ნახევარში პალეხის ფერწერა იცვლება. პეტერბურგის სამხატვრო აკადემიაში იხსნება ხატწერის სწავლების კურსი, რომელსაც ხელმძღვანელობს სამხატვრო აკადემიის მხატვარი ე. ი. სტიაგოვი, მკვიდრდება აკადემიური სტილი [226]. ხატი დაზგური სურათის პრინციპით იხატება, ჩანს რეალისტური ნიშნები პერსონაჟთა სახეებში და გარემოს გადმოცემაში, შუქ – ჩრდილით ფორმის მოდელირება.

XVIII საუკუნე გამოირჩევა საერო დეკორატიული ხასიათის, დასავლური იკონოგრაფიის გაჯერებული სტილით, „ფერწერული“ ბაროკოს ეფექტით და როკოკოს მანერის გამოძახილით. წმინდანების სახეების რეალისტური „პორტრეტები“, უკანა პლანი რთული ღრმა არქიტექტურით და პეიზაჟით. ეს არის ძიება დასავლური ფერწერული სტილის, რომელშიც ჩაწნულია ძველი რუსული ტრადიციები. ხატწერის XIX საუკუნის ნიმუშები კლასიკური აკადემიის ხელოვნების გავლენის ქვეშ ექცევა და ბაროკალური სტილის შემოტევისგან თავისუფლდება. ნახატი და ორნამენტი იძენს პლასტიკურ ნათელ და მკაცრ, გამოკვეთილ დახვეწილობას. ამ პერიოდში თანდათან მივიწყებულ იქნა ძველი ბიზანტიური ხატწერის სტილი. შეიქმნა ახალი მონუმენტური მხატვრობა რელიგიური სიუჟეტური ფერწერით, რეალისტურ სტილზე დაყრდნობით. იშვიათია ძველი ტრადიციული წერის მანერა, რომელიც ხშირ შემთხვევაში არასტანდარტულია, ეკლეკტური, პრიმიტიული და უხეში. XX საუკუნის დასაწყისში შუა საუკუნეების ხატწერისადმი ნოსტალგია იღვიძებს და მიმდინარეობს მცდელობა ააღორძინონ ძველი რუსული ხატწერა [227]. წმ. სინოდი ხუროთმოძღვრებსა და მხატვრებს მიმართავს, არ დაარღვიონ მართლმადიდებლური კანონი ეკლესიის აგების, მოხატვის და შეესაბამისობაში მოიყვანონ თანამედროვე კულტურის მოთხოვნასთან. ამასთან დაკავშირებით 1880 წლის 24 მარტის წმ. სინოდის დადგენილებაც გამოდის [228]. XIX საუკუნის შუა

ხანებში რუსული ხელოვნება ორიენტირებულია აკადემიურ სტილზე. სანქტ-პეტერბურგის ისაკიევსკის ტაძრის (1818-1858) და მოსკოვის მაცხოვრის ეკლესიის ფრესკები (1839-1883), მხატვრების: კ. ბრულოვის, ფ. ბრუნის, გ. სემირადსკის, ი. რეპინის, ს. მაკოვსკის ოსტატობის მაღალი დონით გამოირჩევა, მაგრამ არ შეესაბამება მართლმადიდებლურ ღვთისმეტყველებას და ლიტურგიკას. ეს არის კლასიკური ევროპული სტილი, მაგრამ არა იმ პრინციპების, რომელიც ხატწერისათვის არის მისაღები. ვ. ვასნეცოვი და მ. ნესტეროვი კიევის ვლადიმირის ეკლესიაში მუშაობენ ბიზანტიურ – რუსულ სტილში, მაგრამ თვალნათლივია ევროპული ხედვა, ფორმის და სახის გადმოცემაში რეალისტური ტენდენციები. უნდა აღინიშნოს მ. ვრუბელის რუსული მოდერნის სტილის ესკიზები, ძლიერი ფერწერული ექსპრესიული ფორმებით [229]. ასეთმა ძიებებმა, ევროპული ხელოვნებისადმი საეკლესიო მხატვრობის სწავვამ XIX საუკუნის რუსულ ხელოვნებაში ფართო ხასიათი მიიღო. XIX საუკუნის II ნახევარში მასიური ფაბრიკული წარმოების ხატები იქმნება.

ახალი შუამთის საწელიწდო ხატები ხასიათდება ტრადიციული მხატვრობით. მასში უფრო XVII–XVIII საუკუნეების რუსულ ხატწერაში არსებული იტალიური რენესანსის ნიშნები ჩანს, ვიდრე XIX საუკუნის რეალისტური ფერწერული აზროვნება. იგი კლასიკური ძველი პროტოტიპებით სარგებლობს და დამოუკიდებელ მხატვრულ სახეს ქმნის, რამდენადმე ეკლექტურია, მასში წარსული დიდების ნოსტალგია უფრო შეიმჩნევა, ვიდრე ახალი რეალისტური სტილური ნიშნები. მისი დაწერის თარიღი XIX საუკუნის 50-იან წლებს არ სცილდება.

ხალხური სტილის მოძალებამ, კლასიკური დასავლური იდეალების შემოდინებამ ბუნებრივია შეცვალა და შეავიწროვა ბიზანტიური მხატვრული სტილი და სრულიად ახალი სახე წარმოშვა. ყოველივე ამას წინ აღუდგა რუსეთის ეკლესია. ცნობილია პატრიარქ ნიკონის ბრძოლა დასავლეთიდან შემოსულ სიახლეთა წინააღმდეგ. მან მოითხოვა შეეკრიბათ ეკლესია – მონასტრებიდან და ბოიართა ოჯახებიდან ახალი დასავლური ტიპის ხატები და მიწაში დაეფლათ. გადაეცათ ანათემაზე ყველა ვინც არ ჩააბარებდა ან დაწერდა დასავლური სტილის ხატს [230]. პატრიარქი იოაკიმი წერს, რომ

იყიდება ნაბეჭდი ფურცლები გერმანული, ერეტიკული ლუთერული და კალვინისტური, რომელმაც ძველი ხატებისადმი ინტერესი გადაფარა, ამიტომ ბრძანებს აიკრძალოს წმინდანების სახეების ბეჭდვა ფურცლებზე, მაგრამ ამან შედეგი არ გამოიღო. სამი პატრიარქის პაისია ალექსანდრიელის, მაკარი ანტიოქიელის და იოასაფ მოსკოველის ბრძანება შეეხება არაპროფესიონალ, უცოდინარ ხატმწერებს, რომელთაც ეკრძალებათ ხატვა. მეფე ნიკოლოზ I (1796-1855) გამოსცემს ბრძანებას, რომლის თანახმად დგინდება სახელმწიფო ზედამხედველობა ხატწერაზე [231]. 1830 წლის 19 დეკემბრის განკარგულების მიხედვით ეპარქიებიდან „აუცილებელია მივლინებულ იქნეს მხატვრები სამხატვრო აკადემიაში ან სხვა სამხატვრო სასწავლებელში „სწორი ფერწერის“ შესასწავლად, ძველ ნიმუშებზე დაყრდნობით უნდა აღდგეს ტრადიციული საეკლესიო ხელოვნება“ [232].

მსგავსი მდგომარეობა სუფევს XVIII საუკუნის შუა ხანებში საქართველოს ეკლესიის ცხოვრებაში. ამაზე მიუთითებს 1748 წლის საეკლესიო კრების დადგენილება, ხელნაწერი Q-412 „დავითნში“ ჩართულია ამ კრების მასალები. კრება კრძალავს ძველი დაზიანებული ნივთებით ლიტურგიკის ჩატარებას. 1767 წლის მიმართვაში განცხადებულია, რომ ხატწერისათვის არიან განსწავლული მხატვრები და საეკლესიო ლიტურატურის გამოსაცემად არსებობს სტამბა. წმ. მამათა კანონის მიხედვით უნდა აღსრულდეს ხატების დაწერა, რადგან „ვითარცა არს ყოვლისა სამართლმადიდებლოსა ქუეყანასა შინა საბერძნეთსა და რუსეთსა, ვგრეთ ჯერ არს ჩვენცა ეკლესიათა ყოფა“ [233]. ანტონ კათალიკოსი და იოსებ კათალიკოსი ეკლესიის მსახურთა წვრთნას ითხოვს, რათა საეკლესიო კანონის მიხედვით მიმდინარეობდეს ღვისმსახურება.

გამომდინარე ზემოთქმულიდან თვალნათლივ ისახება საქართველოში არსებული საკმაოდ მძიმე რეალური სურათი. როგორც კრების დებულება გვამცნობს მოშლილია ერთიანი ლიტურგიკული ფორმა. ცალკეული ეკლესიები საეკლესიო წმინდა ნივთების, ლიტურატურის და პროფესიონალ ხატმწერთა ნაკლებობას განიცდის.

საქართველოსა და რუსეთში ტრადიციული კანონიკური ხატწერის დაცვისათვის არაერთი საეკლესიო დადგენილება არის

მიღებული, მაგრამ როგორც ჩანს ეპოქალურ მსოფლმხედველობას და დასავლური კულტურის განვითარების გზას ვერავინ აღუდგებოდა წინ. ამ მხრივ რუსეთში უფრო რთული ვითარებაა.

XVIII-XIX საუკუნეში საქართველოში არსებობს მხატვარ – ამქართა ჯგუფი, რომლებიც წერენ ხატებს ტილოზე. ამ ხატებზე შეინიშნება რუსული და დასავლური ხელოვნების გავლენა ეროვნულ ხალხურ მხატვრულ ტრადიციებზე დაყრდნობით. ქართლსა და კახეთში ხატმწერთა სამხატვრო სკოლები არსებობდა: შუამთაში, ნეკრესში, რუისში, ურბნისში, მცხეთაში, ალავერდში, ბოდბეში. XIX საუკუნის შუა ხანებში თბილისში გარკვეული დროით ფუნქციონირებდა პეტერბურგის აკადემიის ბაზაზე არსებული მართლმადიდებლური ხატწერის კლასი, რომელსაც ხელმძღვანელობდა არქიტექტურის აკადემიკოსი პ. ნორევი [234].

1880-1890 წლებში საქართველოში უმაღლესი სამხატვრო განათლების ფერმწერთა პირველი პლეადა გამოჩნდა. მხატვართა ამ თაობას ქართულ მხატვრულ აზროვნებაში რთული და მეტად მნიშვნელოვანი როლი დაეკისრა [235].

XVIII–XIX საუკუნის ქართული ხელოვნება დაკავშირებულია საზოგადოების სულიერი ცხოვრების ცოცხალ და მყარ საფუძველთან. მდიდარი ეროვნული მემკვიდრეობა გადადის იმ ესთეტიკურ ფასეულობებზე, რომელიც განიხილება ისტორიული თვითშეგნების ახალ ფორმატში, ეს კანონზომიერი პროცესი თვალნათლივია როგორც მონუმენტურ და ისე დაზღურ ფერწერაში. XVI–XVII საუკუნეები საქართველოში ტრადიციული ხელოვნების აღმავლობის ხანაა, მასში შეინიშნება ხალხური სტილური ნიშნები და დასავლური ესთეტიკა [236]. XVIII–XIX საუკუნეებში ტრადიციული ხელოვნება ეკლექტურ ხასიათს ატარებს და ფორმები შევიწროვებულია საერო მხატვრული იდეალებით. საერო ხელოვნების მომძლავრება ქართულ ხატწერის სტილზე მოქმედებს, იგი თანდათან კარგავს თვითმყოფადობას. XX საუკუნის დასაწყისში ახალი ეტაპი დგება, ძველი საეკლესიო ქრისტიანული საწყისის ძიება და ტრადიციის აღდგენის მცდელობა. ქართული ეროვნული კულტურის მახასიათებელი ნიშნები და „მოდერნისტული“ მიდგომის გარკვეული სინთეზი ჩნდება ახალი

თაობის მხატვრების ნამუშევრებში. ამის შესანიშნავი მაგალითია: დ. შევარდნაძის ჭიათურის სამთო – ტექნიკური სასწავლებლის ეკლესიის კანკელის ფერწერული ხატები და ვალერიან სიღამონ-ერისთავის თელავის ღვთაების ეკლესიის ტრიპტიქონი [237].

ყოველ ისტორიულ ეპოქას აქვს თავისი ხელწერა, სწორედ ასეთია XVIII–XIX საუკუნის ქართული ფერწერა. ამ დროს ქართული მხატვრული შუა საუკუნეების სტილი უკან იხევს და იქმნება ახალი დაზგური მხატვრობა. ცვლილებები მიმდინარეობს მხატვრული სახის სტრუქტურის ჩამოყალიბებაში: ახალი მსოფლმხედველობითი წარმოდგენები, გრძნობათა ასახვა და ფერწერის ემანსიპაცია ევროპული კულტურისადმი. რეალისტური ტენდენციების შემოდინება XVII საუკუნიდან რომელიც გადმოსცემს ახალი დროის მაჯისცემას. თუმცა ვერ შეცვალა ხელოვნების განვითარების გზები. XVII საუკუნემ ხარისხობრივად ახალი სახე შეიტანა აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნების ბიზანტიურ ხატწერაში. საერთო ევროპული დონე აღმოსავლეთ საქრისტიანო ქვეყნებში თანაბრად შეიმეცნებს რენესანსის, ბაროკოს და კლასიციზმის ნიშნებს.

XVIII–XIX საუკუნეებში მაღალი კლასიკური არისტოკრატიული კულტურის გვერდით ხალხური სტილი ძლიერდება და ხშირ შემთხვევაში იგი ამ პერიოდის კულტურის მასაზღოვებელ წყაროს წარმოადგენს. ნათლად იკვეთება ევროპული ილუზიონიზმის მიმართულებები. ევროპული მხატვრობის სახვითი ფორმების მიღება თავისთავად მოწმობს ჩვენში ემპირიულის გარკვეულ მნიშვნელობას, ქართულ კულტურაში ძველ კონსერვატულ პალეოლოგოსურ ორიენტაციაზე დაფუძნებული მხატვრობა გარკვეულ ეკლექტურ ხასიათს იღებს, შეიმჩნევა ნახატის სიმშრალე და სიბრტყობრიობა. პალეოლოგოსურ ორიენტაციაზე მიმართული მხატვრული ნაკადი გვხვდება XVII საუკუნის ფრესკებზე: ნიკორწმინდა, მარტვილის ჩრ-აღმოსავლეთ მკლავის ჩიქვანთა მხატვრობა, წალენჯიხის სმ. ეგვტერის პორტრეტები, ანანური, სამთავისი, შემოქმედი. სახის საშუალებით შექმნილია რიტმი, დაუნაწევრულობა, დამჯდარი პროპორციები, ფიგურათა გორაკებიან პეიზაჟზე გამოსახვა და სხვა. ევროპული ნაკადის წყარო იყო: საბერძნეთი, რუსეთი, მისიონერები და

დასავლური ლიტერატურის შემოდინება. დადიანმა „დონ არქანჯელოს უბრძანა სურათი დაეხატა იტალიურ ყაიდაზე...“, „დედოფალმა... როცა ნახა... ფიგურა, პატრი არქანჯელოს დახატული, ძალიან მოეწონა, მან ბრძანა, რომ განსაზღვრული აქვს მოახატვინოს ეკლესია აღნიშნულ პატრს“. „პატრი ავიტაბილესთვის თეიმურაზს პირადად დაეპარებინა... რომ იტალიიდან... მხატვრები მოეყვანა, რათა ამ უკანასკნელთ სპარსელებისგან დანგრეული ეკლესიები შეეკეთებინათ“ [238]. ეს ფაქტები რეალურად ასახავს საქართველოში მიმდინარე მოვლენებს. რენესანსულ – მანერისტულ სტილს ვხედავთ ბოდბის მოხატულობაში (1823წ.). ბოდბის ფერწერა დასავლური მხატვრული სტილით არის გაჯერებული [239]. იგი ახლოა ახალი შუამთის საწელიწდო ხატების სახისმეტყველებასთან. ბოდბეში წმინდანები გამოსახულნი არიან ყავისფერ ჩარჩოში, მოცისფრო, მოყავსფრო ფონზე. თხრობითობა, კომპოზიციების ჩარჩოში სურათივით ჩასმა, წმინდანთა პორტრეტები, მოცულობითი ფორმები ევროპულ ტრადიციულ ნიშნებს ატარებს. ბოდბის საკუთხეველის სამხრეთ ნავის აფსიდში არის წმ. ნინოს ცხოვრება წარმოდგენილი. შ. ამირანაშვილი გამოთქვამს მოსაზრებას, რომ ჩრ. კედელზე ქართველი წმინდანები იყვნენ გამოსახულნი [240]. რუსული და ევროპული ნიმუშებით სარგებლობს ანჩისხატის (1814წ.) ფრესკების მხატვარი, იყენებს ხაზობრივი პერსპექტივის ძირითად კანონს.

რუსული ფერწერის ნიმუშების მიმბაძველობით შესრულებული ხატებზე იგრძნობა მოცულობის გადმოცემის მცდელობა. ქართულ ჭედურ ხელოვნებაში „ევროპეიზმის“ და რუსული ნაკადის შემოდინება ძლიერ ინტენსიურია. უცხოური გავლენა შეინიშნება ორნამენტსა და ფიგურის დამუშავებაში [241]. რუსული ხელოვნების სტილური ნიშნები სახეზეა ჩხარის წმ. საბას კარედი ხატზე (1779-1780წწ.) (ტაბ. 65). კარედის გარეთა მოჭედილობაზე წმინდანების ფიგურებს ზარისებური ფორმა აქვს, სამოსი ზედმიწევნით დეკორატიულად არის დამუშავებული. აწყურის ხატის კარედზე (1774წ.) (ტაბ. 64) წმინდა მამათა პორტრეტები მოცულობითია და სახეთა წყობაში რუსული ხასიათი შეინიშნება. ეკლესია – მონასტრებისათვის ცალკეული პირები უკვეთავდნენ რუსულ სახელოსნოებში ხატებს. ასეთია

ალავერდის ეპისკოპოსის ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილის მიერ სამება-სერგიევის ლავრაში შეკვეთილი წმ. გიორგის დიდი ფერწერული ხატი (1721წ.), რომელიც მოგვიანებით მოჭედეს [242]. პეპუ მუნარგიას და ამ პერიოდის ოსტატთა ნამუშევრებში შეინიშნება როგორც ქართული ელემენტები ასევე რუსული ხელოვნებასთან უდავო სიახლოვე.

პარალელურად ამისა ქართული ტრადიციული მხატვრული აზროვნება გრძელდება, ამ ნაკადისაა ხელნაწერი მინიატიურები: AA-425 (ტაბ. 56,57), AA-909, S-1096. XIX საუკუნის დასაწყისში ქალაქური პორტრეტული ხელოვნება ქართული სახისმეტყველებით გამოირჩევა.

დასავლურ მხატვრულ ელემენტებს ქართულ ნაქარგობაშიც ვხვდებით. „ელენე დედოფლის გარდამოსხნაზე“ (1726წ.) თვალნათლივ ჩანს სიღრმის გადმოცემის მცდელობა და სხეულის მოცულობითი პროპორციები. იცვლება კოლორიტიც, XVII საუკუნიდან გარკვევით იგრძნობა ოქროს (ან ვერცხლის) გაძლიერების ტენდენცია, თანდათან იგი სულ უფრო და უფრო თვალსაჩინო ხდება [243]. „შოშიტას გარდამოსხნაზე“ (XVIII ს.) ოქრო ლაპლაპებს და თვალს ჭრის. ზედაპირი ცივი, ხისტი და მძიმეა, ნახატი და ფიგურები გახვეებული [244]. კომპოზიციები ამჟღავნებენ უცხოურ შაბლონებთან კავშირს, რომელიც პირდაპირ გადმოაქვთ. მეფე ერეკლე II მამიდაშვილის ქეთევანის მიერ თბილისის სიონისადმი შეწირულ კრეტსაბმელზე, წითელი ატლასის მიწარზე ოქრომკერდით ამოქარგული იესეველთა საგვარეულო ხეა გამოსახული, ევროპული ელემენტები თვალნათლივია გვირგვინების და კვერთხის ფორმაში, ასევე სივრცის გადმოცემის მცდელობაში. მარიამის ომოფორზე სხმ/ნ. 1447 რუსული ნაქარგობის გავლენა ჩანს ფერადოვან გადაწყვეტაში – წითელი მიწარი და ცისფერი მოვლები. როდამის ომოფორზე (1664წ.) სხმ/ნ. 1446 ამაღლების კომპოზიციაში ეკლესიები „ხახვისებური“ გუმბათითაა ამოქარგული [245]. ანალოგიურ პროცესს ვხედავთ ახალი შუამთის ხატებზე, სადაც ოქროსფერი და წითელი ტონალობა ჭარბობს, შეიგრძნობა განსაკუთრებული ინტერესი ფორმის რეალისტური გადმოცემისა, მხატვრული სახე და კავშირი ჩანს ეპოქალური აზროვნებისა. მაისის თვის ხატზე ხახვისებური გუმბათი მოჩანს. ხელოვნებაში ეს არის გარდატეხის ხანა, რეალისტური ხედვა, შუქ-ჩრდილით მოცულობის

შექმნა და საერო თემატიკის გაძლიერება. ქართული მხატვრობისათვის დამახასიათებელია ფერადოვანი შეთანხმება, თავდაჭერილობა და ჰარმონიულობა მაშინაც კი როცა მაღალი უღერადობის და ინტენსივობის ფერებია გამოყენებული.

XVIII საუკუნის მესამე მეოთხედიდან მკაფიოდ შეინიშნება ხალხური სტილი, ჩნდება ინტერესი ძველი ეროვნული ტარდიციებისადმი, რაც თვალნათლივ აისახა ლიტერატურასა და გამომსახველობით ხელოვნებაში. ხალხური სტილისადმი მობრუნება მხატვრული ენის გაცოცხლებას იწვევს.

ევროპული კულტურა და დაზგური ფერწერა, რომელმაც სტილური მრავალსაუკუნოვანი ევოლუციის გზა განვლო, მიღმა დარჩა ერთგვარად ქართულ სიწმინდესთან პოსტიზანტიურ ხანაში თუმცა ცალკეული ფორმით და ნიშნებით მაინც ვხედავთ ქართულ მონუმენტურ ფერწერასა და ხატწერაში. მხატვრული სახე და კავშირი რუსულ და ევროპულ ფერწერასთან, ფორმათა სტილური თავისუფლება, თემატურ სიუჟეტური ერთიანობა ნათლად ჩნდება, როგორც ხატწერაში, ასევე თბილისურ პორტრეტებში.

რამ განაპირობა ახალი შუამთის ხატებზე რუსი წმინდანების გამოსახვა და ქართველ წმინდანთა დასის იგნორირება? ეს გასაგები ხდება, თუ გავითვალისწინებთ რუსოფილურ პოლიტიკას საქართველოში და რუსეთის საეგზარხოსო მმართველობის უმძიმეს ხანას. ქართული კულტურა და საეკლესიო ლიტურგიკა რუსულ რელსებზე იძულებით გადადის. ზეწოლა ძლიერი იყო, შეთავაზება რუსული ხატწერის ნიმუშების და საეკლესიო ნივთების თვალნათლივია. ამაზე მეტყველებს ბეჭდური ოდიკები. XIX საუკუნის ბეჭდური ოდიკები შესრულებული დასავლური მხატვრული სტილით მზადდებოდა საქართველოს ეკლესია – მონასტრებისთვის. ოდიკებზე გამოსახულია დატირების კომპოზიცია, რომელსაც გარშემო შემოსდევს კანონიკური წარწერა [246]. შემონახულია ოდიკები ქართული, ბერძნული და რუსულენოვანი წარწერით. ხელოვნების მუზეუმში დაცულია ოდიკები (ტაბ. 61-63), რომელზეც კანონიკური წარწერისათვის დატოვებულია ცარიელი არე, რათა შეეცხოს ქართულენოვანი წარწერით. იზღუდებოდა ქართველ წმინდანთა მოხსენიება და ქართული

დღესასწაულები. საქართველოს ეგზარხოსმა პალადი რაევმა (1887-1892) დასვა კითხვა, სად მოვძებნოთ ქართველი წმინდანების წმინდანთა შერაცხვის აქტები? და პასუხობს ასეთი აქტები არ შემონახულა. მან სინოდის სახელით განკარგულება გასცა ქართველ წმინდანთა სახელები ბერძნულით და რუსულით შეეცვალათ და დაეჯარიმებინათ ის მღვდლები, რომლებიც ბავშვებს ნათლობისას ქართველ წმინდანთა სახელებს დაარქმევდნენ. განკარგულება არ შესრულდა [247]. ეგზარხოსმა პავლემ (1882-1887) თბილისის სასულიერო სემინარიაში აკრძალა ქართულ ენაზე სწავლება. ეგზარხოსებს პალადის და ვლადიმირს (1892-1898) ადგილობრივი წმინდანები გულზე არ ეხატებოდათ. 1 ოქტომბერს რუსეთის ეკლესია ღვთისმშობლის საფარველის დღესასწაულს აღნიშნავს. საქართველოში კი აღინიშნება სვეტიცხოველობა. ახალი შუამთის ხატებზე მხოლოდ „ღვთისმშობლის საფარველის“ კომპოზიციაა მოცემული. კ. ცინცაძე იგონებს ეგზარხოსი ვლადიმირი 1894 წლის 1 ოქტომბერს სვეტიცხოველში სწირავდა, ანალოგიაზე სვეტიცხოველის და ღვთისმშობლის დაფარვის ხატები ესვენა, მეუფემ კანდელაკს უბრძანა სვეტიცხოველის ხატი აეღოთ. ხატი წაიღეს, მლოცველთ გული დაუმძიმდათ, ზოგიერთ რუსსაც კი და ბევრი ეკლესიიდან გავიდა [248]. ეგზარხოსმა ფეოფილაქტემ (რუსანოვი) (1817-1821) დაადგინა კვირაში სამი დღე თბილისის სიონში ღვთისმსახურება უნდა ჩატარებულიყო რუსულ ენაზე. რუსულ ენაზე უნდა ეთარგმნათ გუჯარები, გაეხსნათ თბილისში, გორში, სიღნაღში სასწავლებლები [249].

ასეთი ძლიერი წნეხის შედეგად გასაგები ხდება ახალი შუამთის იკონოგრაფიული პროგრამა, სადაც გამოსახული არ არის ქართველი წმინდანები და დღესასწაულები. XVII-XVIII საუკუნის რუსულ ხატებზე გვხვდება რუსული და ნუსხური განმარტებითი წარწერები. ამის შესანიშნავი მაგალითია: იოანე ნათლისმცემლის ხატი ცხოვრებისეული სცენებით XVIII ს. სსმ/რხ. 44 (ტაბ. 35-38), XVIII საუკუნის ხატზე სსმ/რხ. 91 (31-34) ღვთისმშობლის ცხოვრებისეული სცენების და მსოფლიო წმინდანთა გვერდით წარმოდგენილია ქართველი წმინდა მამები: აბო თბილელი, ილარიონ ქართველი. აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ კავკასიის კალენდარში ქართველ წმინდანთა სახელები

შეტანილია [250]. ახალი შუამთის ხატზე არსებულ რუს წმინდანთა უმეტესობა კავკასიის კალენდარში შეტანილი არ არის, გარდა დიდი მამებისა: ალექსანდრე ნეველი, სერგი რადონეველი, არსენ ტვერელი, ისინი ქართულ საეკლესიო კალენდარშიც არიან განთავსებული [251]. ხატზე გამოსახული ცალკეულ რუს წმინდანთა ფიგურები ძლიერ პრიმიტიულად არის დაწერილი. როგორც ჩანს მხატვარი იყენებს სხვადასხვა ნიმუშებს. ამიტომ მათი სახეები მარტივია, ერთმანეთის მსგავსია, მხატვრულად ძლიერ სუსტად არის დამუშავებული და უსუსურად გამოიყურებიან მსოფლიო წმინდანთა გვერდით. ახალი შუამთის საწელიწდო ხატი რუსული ხელოვნების სტილურ ნიშნებს ატარებს, მაგრამ ამ პერიოდის საწელიწდო ხატების შაბლონური სტილისგან რამდენადმე განსხვავდება, მასში შეინიშნება გაწაფული მხატვრის ხელი. ყოველი სახე დამოუკიდებელ ხასიათს ატარებს, კომპოზიციები ძლიერ ლაკონიურია და ფორმა მეტყველი. მხატვარი სარგებლობდა რუსული ხატწერის ნიმუშით, განმარტებით მინაწერებში ჩანს, რომ რუს წმინდანთა სახელები უმეტეს შემთხვევაში შეცდომით ან რუსული ინტერპრეტაციით არის შესრულებული. კალიგრაფი ქართველი იყო.

ქვედა ზღვარი ამ ხატების შესრულებისა შეიძლება დადგინდეს ორი მნიშვნელოვანი ისტორიული ფაქტორით: პირველი – ხატზე 13 ივლისს ხელმეორედ აღნიშნულია მთავარანგელოზ გაბრიელის კრება. ეს დღესასწაული დაწესდა XVIII საუკუნეში კონსტანტინოპოლში მთავარანგელოზის სახელობის ტაძრის აგების პატივისცემის ნიშნად [252]. მეორე – 30 აგვისტოს ახალი შუამთის ხატზე გამოსახულია ალექსანდრე ნეველი. ამ დღეს აღინიშნება აღმოყვანება ნაწილთა კეთილმორწმუნე ალექსანდრე ნეველისა. მისი აღნიშვნა კალენდარში 1724 წლიდან ფიქსირდება. ეს კალენდარული თარიღები და სტილური ნიშნები თვალნათლივ გვიჩვენებს, რომ ახალი შუამთის საწელიწდო ხატები მოხატული უნდა იყოს XVIII საუკუნის მიწურულს.

XIX საუკუნის შუა ხანებიდან დასავლური ევროპული სტილი მკვეთრად ჩანს ხატწერაში. ახალი შუამთის ხატები ძველი შუა საუკუნეების კლასიკური სტილის ნიშნების მატარებელია. აქედან

გამომდინარე მისი შესრულების ზედა ზღვარი XIX საუკუნის დასაწყისი.

ბ. საწელიწდო ხატები სიმბოლო საღმრთო განმგებლობისა

ხატის თაყვანისცემა IV–V საუკუნიდან იწყება. კალენდარული ხატები X–XI საუკუნეებში გვხვდება. საწელიწდო ხატების დაწერის რამდენიმე სახე არსებობს მართლმადიდებლურ ეკლესიაში. პირველი, როდესაც დაფაზე გაერთიანებულია წლის სამი თვე – მრავალკარედი იოანე თოხაბის მოხატული სინას წმ. ეკატერინეს მონასტერი (XI ს.) (ტაბ. 24); მეორე – ერთ დაფაზე მოცემულია ნახევარი წლის ან მთელი წლის კალენდარი, ვატოპედის და წმ. პავლეს ეკლესიების ბიზანტიური ხატები (XVIII ს.), ათონის მთა სიმონოპეტრას მონასტრის რუსული ხატი (XIX ს.); მესამე – თორმეტ დაფაზე თორმეტი თვის ხატი ახალი შუამთის; მეოთხე – დაგრუნტულ ტილოზე ან ხეზე ერთი თვის ან ერთი კვირის ხატები: „დეისუსი და წმინდანები“ ათონის მთის წმ. ანას სახ. სამლოცველო (1621წ.) (ტაბ. 47); რ. ოგანეზოვას კერძო საკუთრება (XX ს. დასაწყისი), რომელზედაც გამოსახულია მარტის თვის პირველი კვირა (ტაბ. 40). ასევე გვხვდება საწელიწდო ხატები, რომელზეც ერთ დაფაზე წარმოდგენილია რამდენიმე თვე ძირითადი გამოკრებილი დღესასწაულებით და წმინდანთა პორტრეტებით. ამის შესანიშნავი მაგალითია რუსული ხატი სსმ/რხ. 91 (XVIII ს.) (ტაბ. 31).

ბულგარულ ხელოვნებაში კალენდარული ხატების ორიგინალური სახე გვაქვს, სადაც ხატის ზედა ნაწილში გამოსახულია ღვთისმშობელი და მაცხოვარი, ხოლო ქვედა რიგში წმინდანთა პორტრეტები. ამის შესანიშნავი მაგალითია: „ღვთისმშობელი ოდიგიტრია და პანტოკრატორი“ (XIX ს.) (ტაბ. 50), „ღვთისმშობელი წმინდანებით“ (XIX ს.) (სოფიის ნაციონალური გალერეა) [253] (ტაბ. 51).

მენოლოგიური ხატის ერთგვარი სახეა რუსეთში გავრცელებული მცირე ზომის ორმხრივი ხატი – დაფები, შესრულებული ხეზე ან ტილოზე, რომელზეც ერთ მხარეს ქრისტოლოგიური სცენებია, ხოლო

მეორე მხარეს წმინდანები. მასზე გამოსახული წმინდანების ძირითადი ფონდი არის ბერძნულიდან აღებული, რომელზეც დამატებულია ეროვნული წმინდანები [254].

ბერძნები ღვთისმსახურებაში იყენებდნენ ხეზე შესრულებულ ხატ – მენოლოგიებს მთელი წლის თვეების მიხედვით განაწილებულს. ასეთია სინას წმ. ეკატერინეს XII საუკუნის დიდი მენოლოგიური ხატები განთავსებული სვეტებზე.

საწელიწდო ხატზე კალენდარული წელი თანმიმდევრული ქრონოლოგიით თავსდება. სადღესასწაულო ციკლი იწყება სექტემბერში საეკლესიო ახალი წლის დაწყების მიხედვით. ზოგიერთ ხატზე გამოსახულია მოძრავი დღესასწაულებიც, არის ხატები მხოლოდ უძრავი დღესასწაულებით, ცალკეულ წმინდანთა მოხსენიება მოძრავია. მენოლოგიურ ხატზე წმინდანის შესახებ ლაკონიურად მინიშნებულია მისი ღვაწლი და არ გადმოგვცემს ცხოვრების მნიშვნელოვან მოვლენებს.

საწელიწდო ხატების მონოტონური, მრავალიცხოვან წმინდანთა ფიგურალური გამოსახულებები გამოხატავს ღრმა ლიტურგიკულ აზროვნებას. იგი უფრო ხატი – სახეა, ვიდრე თაყვანისცემის ლიტურგიკული ფორმა. იგი მკვეთრად განსხვავდება წმინდანთა ცხოვრებისეული ხატებისგან, სადაც წმინდანის სასწაულებრივი ცხოვრების ვრცელი, ამომწურავი ინფორმაციაა გამოსახული. ხატი მინეა მხოლოდ განზოგადებული ფორმით ლაკონიურად და სიმბოლურად მიაწინებს ცალკეულ შტრისს და მნიშვნელოვან დეტალს. კონკრეტული წმინდანის საგალობლებსა და საკითხავებში – დღესასწაულთათვის, ასახულ ცხოვრებისეულ მნიშვნელოვან ფაქტს აფიქსირებს. საერთოდ, კალენდარულ ხატზე ფიგურათა განაწილების სქემა შემდგენაირად არის: მოწამე, ბერი, ეპისკოპოსი, მეომარი, წინასწარმეტყველი, მოციქული და სხვა.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ საწელიწდო ხატის საწყისი არის მენოლოგიუმები. ყველაზე ადრეულია ბასილი II ბულგარომპყრობელის (976-1025) მენოლოგია [255], მასში მოცემულია სრულყოფილი ხატწერის ახალი იკონოგრაფიული სახე. წმინდა წერილის კომპოზიციური სცენები, წმინდანთა და მარტვილთა პორტრეტები. ეს არის

წმინდანთა ცხოვრების ტექსტის, სიტყვის და მინიატურის ერთიანი სახე, სადაც ენისა და სიტყვის ისტორიისადმი განსაკუთრებული დამოკიდებულება ჩანს.

პარიზის ნაციონალური ბიბლიოთეკის ხელნაწერი მენოლოგის (Cod. Graecbs 580) ნოემბრის თვის სატიტულო გვერდის მინიატიურა [256] და ვენის ნაციონალურ ბიბლიოთეკაში დაცული ხელნაწერის (Cod hist gras 6) ოქტომბრის თვის პირველ ვექტორზე გამოსახულ 36 წმინდანთა სახეები დაედო საფუძვლად კომპოზიციური წყობით, როგორც წმინდანთა ცხოვრების ამსახველ ხატებს, ასევე საწელიწდო ხატებს ბიზანტიურ ხელოვნებაში. კ. ვეიცმანი მიიჩნევს, რომ ვენის ხელნაწერის მინიატიურამ საფუძველი ჩაუყარა წმინდანთა ცხოვრების ამსახველ ხატებს, რომლის მაგალითად მოჰყავს სინური კოლექციის წმ. ეკატერინეს მონასტრის წმინდა ნიკოლოზის ხატი [257].

X საუკუნეში ხდება სახეთა კომპილაცია და სტანდარტიზაცია. ყალიბდება ტრადიცია და ხელახალა მიმდინარეობს გადამუშავება პირველწყაროს. იქმნება ერთი დიდი კალენდარი დროის თანმიმდევრობით ერთგვაროვანი და სავალდებულო ყველასთვის. წმინდანთა ცხოვრება არის მტკიცებულება რწმენისა, სიყვარული უფლის მიმართ. ხატებზე გამოსახული წმინდანები ეკლესიის სიმბოლური სახეა. წარმოიქმნება არქიტპი, იდეალი, რომლის მეშვეობით შესაძლებელია განჯვრება რეალური სახის. საწელიწდო ხატი ასახავს საეკლესიო წესრიგს. ისინი სპეციფიკური ხასიათის გამო თემატიკიდან გამომდინარე მკაცრ ქრისტიანულ დოგმას ეყრდნობა და მხატვარი შემოქმედებით თავისუფლებას ვერ აძლევს თავის თავს.

საწელიწდო ხატზე ქრონოლოგიური თანმიმდევრობა და წმინდანთა შერჩევა ხდება. ეს არის ნათელი სახე თვით ეკლესიის აღქმისა მის იმპოზანტურ გამომსახველობაში. მნიშვნელოვანი ფაქტორია: ინდივიდუუმის განზოგადებული პორტრეტი, ეპიკური და ბერული იდეალი, მისი ზეციური სრულყოფილებით, მუდმივი ცხოვრების იმედით. წმინდანებს მაყურებელი მიწიერი სახიდან გადაჰყავს სხვა განზომილებაში, წარმოიშვება არა მიწიერი არქიტპი, არამედ იდეალი, რომელმაც შეიძლება დაასრულოს მოღვაწეობა არა უბრალო ყოფით, არამედ იგი არის „ქრისტეს მეომარი“ – ეპიკური სახე,

რომელიც ზეციურ სამყაროში თავის ადგილს იკავებს და სულიერი გადარჩენის იდეას ემსახურება.

ხატი ეკლესიაში არის სიმბოლო საღმრთო განმგებლობისა. ხატი არის სახე უფლის, ღვთისმშობლის, ანგელოზთა დასის და წმინდანების. იგი ფერში ამეტყველებული უფლის სიყვარულის ხილული სახეს წარმოადგენს. საწელიწდო ხატებზე ხილული და უხილავი სამყარო წარმოგვიდგება რთული იერარქიით, რომელიც სიმბოლურად გამოხატავს მიწიერ და ზეციურ ყოფას. ხატის აღქმის პროცესში მაყურებელი პირველსახეს უკავშირდება. კალენდარული ხატი განსაკუთრებით დრამატული და მისტიკურია თავისი შექმნის თვალსაზრისით. იოანე თოხაბის მოხატული ხატები, რომელზედაც მაცხოვრის ვნების სცენებია ძლიერ ემოციურ მუხტს ქმნის და მაყურებელი აღიქვამს თუ რა მძიმე გზა განვლო ეკლესიამ, რათა მიეღწია სრულყოფილებამდე. საწელიწდო ხატები არის არა მხოლოდ ცალკეული წმინდანის ღვაწლი, არამედ ერთიანი და განუყოფელი მსოფლიო ეკლესიის იდეის მატარებელი, რადგან მასში შედის როგორც აღმოსავლეთის ასევე დასავლეთის მსოფლიო წმინდანები ეკლესიის განყოფამდე შერაცხულნი. ამდენად, ეს ხატები თავის თავში ინახავს ერთიანი და განუყოფელი ჭეშმარიტი რწმენის იდეას, რომლისკენაც მიიღებოდა მართლმადიდებელი ეკლესია. გვიანი ხანის მენოლოგიური ხატები საზეიმო და იმპოზანტურია. მხატვარი შეგნებულად განაზოგადებს მათ სახეებს. ახალი შუამთის ხატებზე სწორედ ეს დიდებულება შეინიშნება. საწელიწდო ხატზე მორწმუნე სული მიმართულია კონკრეტულად არა რომელიმე წმინდანისადმი, არამედ მთლიანი კოსმიური სამყაროსადმი. ხატები არის ხილული სამოთხის იერარქიული წყობა ზეციური სამეფო, რომელიც ღვაწლით და სიყვარულით მოიპოვების. ამდენად, დღეისათვის სასურველია ღრმა ანალიზის კიმენურ და მეტაფრასულ წყაროებზე დაყრდნობით, ქართულ მონუმენტურ და დაზგურ ფერწერაში არსებული შუა საუკუნეების მრავალრიცხოვანი იკონოგრაფიული სახის მიხედვით შეიქმნას ახალი ქართული საწელიწდო ხატები. რამეთუ „ყოველ მორწმუნეთა შინა განეფინა თაყვანისცემა ჯუარითა და წმინდისა ხატისა უფლისა

იესო ქრისტესი და წმ. ღვთისმშობლისა და ყოველთა წმინდანთა“ [258].

ახალი შუამთის საწელიწდო ხატები დაბრძანებული იყო ახალი შუამთის მონასტერში, ისმის კითხვა სად იყო ისინი განთავსებული? ამ კითხვაზე ერთმნიშვნელოვნად პასუხის გაცემა რთულია. ქვემოთ მოყვანილი ფაქტები დაგვეხმრება ვუპასუხოთ დასმულ საკითხს.

XVII საუკუნის I ნახევარში რუსეთში იმოგზაურა არქიდიაკონმა პავლე ალექსიკიმ და ანტიოქიის პატრიარქმა მაკარიმ, რომელთაც აღწერეს კრემლის მთავარანგელოზის და ხარების ეკლესიების ხატები. ისინი აღნიშნავენ: „ეკლესიის მხახურს კიოტიდან ამოაქვს ყოველი თვის მენოლოგიური ხატი და დებს ანალოგიაზე, იგი დასვენებულია თვის ბოლომდე, შემდეგ მეორე თვის ხატით იცვლება“. XVIII საუკუნის 50-60-იან წლებში მოსკოვის კრემლის საკათედრო ტაძრის მსახურნი იღებენ თითოეულ მენოლოგიას ცალ-ცალკე და ანალოგიაზე ასვენებენ [259]. ამჟამად რუსულ ეკლესიებში ხატი – მინეა ანალოგიაზე არის დაბრძანებული.

სინას მთის წმ. ეკატერინეს სახელობის ბაზილიკაში 12 საწელიწდო ხატი ბაზილიკის დიდ სვეტებზეა მოთავსებული. გერმანელმა მოგზაურმა ფელიქს ფაბრმა 1484 წელს ეს ხატები იხილა იმ ადგილას, სადაც ისინი ამჟამად არიან განთავსებული. ფელიქს ფაბრი და მისი თანმხლები პირნი მიემართებოდნენ სვეტიდან სვეტისკენ, ყოველი მათგანი ხატის წინ მუხლს იყრიდა და თაყვანს სცემდა. ხატის წინ ენთო კანდელი [260]. ხატების კოლონებზე მოთავსება ძველი ტრადიციია სინაზე [261]. ა. გრაბარის და ლ. ვესეევას აზრით, შუა საუკუნეებში საწელიწდო ხატები თაყვანიცემის ობიექტს არ წარმოადგენდა [262].

საქართველოში ხატები ძირითადად განთავსებული იყო კანკელზე და ანალოგიაზე. ქრისტიანული ტაძრის კანკელი ზღუდვა საკუთხეველის, ზესთასოფლის ეკლესიის გამყოფი დანარჩენი სივრცისგან. ხილულ და უხილავ სამყაროს შორის სიმბოლური ზღვარია. საკუთხეველი საქართველოში დაბალი ქვის ან ხის არის, მისი მეორე იარუსი თაღოვანი ფორმისაა, სადაც ხატები არის დაბრძანებული. XV საუკუნიდან რუსეთში იკონოსტასი გამოიყენება, რომელზეც

იერარქიული თანმიმდევრობით განთავსებულია ხატები [263]. XVIII საუკუნეში საქართველოში იცვლება კანკელის ფორმა და მკვიდრდება იკონოსტასი, რომელიც რუსეთიდან შემოდის და ბოლოს რუსეთიდან დამზადებულიც ჩამოაქვთ [264]. 1844 წელს ახალი შუამთის მონასტერში უფლისწულმა ირაკლიმ მოსკოვიდან ჩამოიტანა იკონოსტასი, რომელიც ალექსანდრის სვეტებით იყო გაკეთებული და მოხატული [265]. იკონოსტასის მხატვრობა შეასრულა მოსკოველმა მხატვარმა მაღახოვმა [266]. ფერწერა დასავლური რეალისტური ხელოვნების ნიმუშს წარმოადგენს, ეპოქალური ნიშნებით ხასიათდება და საწელიწდო ხატების სტილისგან მკვეთრად განსხვავდება.

ახალი შუამთის ხატებს ზედა ნაწილში დამაგრებული აქვს რკინის საკიდი. რაც თვალნათლივ მიანიშნებს, იმაზედ, რომ ხატი ეკლესიაში დაკიდული იყო, მაგრამ სად? გვაქვს ორი მოსაზრება: 1. ხატი განთავსებული იყო კანკელზე, რომელიც 1844 წლამდე აქ არსებობდა. 2. ისინი თავსდებოდა სვეტზე ისევე, როგორც წმ. ეკატერინეს მონასტერშია. იმ განსხვავებით, რომ აქ გუმბათქვეშა სვეტი ორია, მას დასავლეთის კედლის ორი ნახევარსვეტი ემატება, ამიტომ თორმეტივე ხატი ერთდროულად ვერ მოთავსდებოდა. ხატები იცვლებოდა თვეების შესაბამისად. თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ ხატების დაცულობა ძირითადად დამაკმაყოფილებელია და მცირეოდენი დაზიანებები აღენიშნება შესაძლებელია ეს ხატები კანკელზე იყო განთავსებული, ხოლო შემდეგ სვეტზე გადაინაცვლა. ამ მოსაზრებაში ერთი გარემოება მოქმედებს ერმაკოვის ახალი შუამთის ინტერიერის ფოტოზე მარჯვენა მხარეს სვეტზე დაახლოებით იმ ზომის ხატია დაკიდული, როგორც საწელიწდო ხატებია [267]. სამწუხაროდ, ფოტოზე არსებული ხატის გამოსახულების გარჩევა შეუძლებელია (ტაბ. 67). ამიტომ ძნელია მტკიცება, რომ მასზე ახალი შუამთის საწელიწდო ხატია გადაღებული. ერთი კი ფაქტია ახალი შუამთის მენოლოგიური ხატები თვის შესაბამისად განთავსებული იყო კანკელზე ან გუმბათქვეშა სვეტზე.

დასკვნა

ახალი შუამთის საწელიწდო ხატები გამოხატავს თავისი ეპოქის სტილს და მსოფლმხედველობას. იგი წარმოგვიდგება როგორც საინტერესო მნიშვნელოვანი ძეგლი. კვლევის პროცესში გამოიკვეთა ის მხატვრული სახე და პრინციპი, რომელიც ამ ტიპის ხატებს ახასიათებს. ბიზანტიაში ჩამოყალიბებული საწელიწდო ხატების სტანდარტული ფორმა, მოიცავს მთელ აღმოსავლეთ საქრისტიანოს. მკვიდრდება წლის კალენდარი, რომელიც ბიზანტიის ეკლესიის ცენტრალიზებულ ძლიერებას ასახავს. დროის შესაბამისად იხვეწება წმინდანთა ცხოვრების ტექსტები.

ახალი შუამთის საწელიწდო ხატებზე წარმოდგენილია უძრავი კალენდარი. აღდგომის დღესასწაული და მასთან დაკავშირებული გარდამავალი ქრისტოლოგიური ციკლი მასზე დატანილი არ არის. საერთოდ, საწელიწდო ხატების კალენდრის შესწავლისას მივედით იმ დასკვნამდე, რომ არ არსებობს ზუსტად ერთნაირი ორი საწელიწდო ხატი ან მენოლოგია. ყოველი მათგანი ძირითად წმინდანებს და ქრისტოლოგიურ სცენებს მოიცავს, მაგრამ იკონოგრაფიული პროგრამის შერჩევისას გარკვეულწილად ერთმანეთისგან განსხვავდება. ამიტომ ყოველი კალენდარული ხატი ატარებს თავის სიმბოლურ დატვირთვას. მხატვრები სარგებლობენ სხვადასხვა მენოლოგიური წყაროთი და შეაქვთ ეპოქის შესაბამისად ეროვნული წმინდანები და იკონოგრაფიული კომპოზიციები.

ახალი შუამთის საწელიწდო ხატების იკონოგრაფიული პროგრამა დაფუძნებულია მსოფლიო წმინდანთა და ქრისტოლოგიურ უძრავ დღესასწაულებზე, რომელშიც დამატებულია რუსეთის ეკლესიის წმინდანები. საქართველოში რუსული ექსპანსია და კულტურის შემოდინება თვალნათლივია. XVIII–XIX საუკუნეებში იგრძნობა რუსული ხელოვნების გავლენა. კათალიკოს ანტონ I რეფორმა, გავლენას ახდენს ქართულ საეკლესიო ცხოვრებაზე. ქართულ ხელოვნებაში რუსული ხელოვნების პარალელურად შემოედინება დასავლური კულტურა.

ახალი შუამთის ხატების მხატვრული სტილი, რამდენადაც განსხვავდება კლასიკური რუსული საწელიწდო ხატების იკონოგრაფიული პროგრამისგან, რომელშიც მრავლად გვხვდება აპოკრიფული სცენები და რუსი წმინდანები. იგი მსოფლიო წმინდანთა მოხსენიებით და ქრისტოლოგიური ციკლით ახლოს დგას ქართულ ხელნაწერთან A-425 (ტაბ. 56, 57), იმ განსხვავებით, რომ მასში არის ქართველი წმინდანები მოხსენიებული. ახალი შუამთის ხატების სტილური ნიშნები: ფიგურათა პროპორციები, მოცულობითი ფორმები, უკანა პლანზე იტალიური რენესანსული არქიტექტურული კულისები თავისი მხატვრული სახით XVII-XVIII საუკუნეების რუსული ხატწერის ნიმუშებს მოგვაგონებს. განსაკუთრებით ეს თვალნათლივია „ღვთისმშობლის ტაძრად მიყვანების“ და „ღვთისმშობლის საფარველის“ კომპოზიციებში, რომელშიც უკანა პლანი ხაზობრივი პერსპექტივის პრინციპით არის შესრულებული. ხატზე გამოსახული წმინდანთა სახეები გარკვეულ შაბლონს ემორჩილება, მაგრამ ზოგიერთი მათგანი დამოუკიდებელ სახეს ატარებს. ლაკონურად გამოხატავს წმინდანის ღვაწლს და მისი ცხოვრების დეტალებს. ამის შესანიშნავი მაგალითია: თევდორე ტირონი, კონონი, გერასიმე, ადათა და სხვა. თუ გავაგვლებთ პარალელს ამ პერიოდის რუსულ მენოლოგიურ ხატებთან: სხმ/რხ. 390 (ტაბ. 30), სხმ/რხ. 32 (ტაბ. 27, 28), სხმ/რხ. 33 (ტაბ. 25, 26) დავინახავთ, რომ მათზე წმინდანთა ინდივიდუალური სახეები საერთოდ უგულვებელყოფილია და შაბლონურია, ყოველგვარ მკვეთრ ფორმას მოკლებული. XVIII-XIX საუკუნეების ხატწერაში ჩნდება ინტერესი ძველი შუა საუკუნეების იკონოგრაფიული პროგრამის ძიების.

ახალი შუამთის საწელიწდო ხატებს ახასიათებს მინიატიურული სტილი. ეს გამომდინარეობს ხატის სპეციფიკიდან. მინიატიურული კომპოზიციები დამოუკიდებელ სახეს ატარებს. მასში მხატვარი ცდილობს სივრცის, სამგანზომილებიანი პერსპექტივის შექმნას. მოცულობითი ფიგურები გამოსახება არქიტექტურის და პეიზაჟის ფონზე, რომელიც განზოგადებულია. ცალკეულ შემთხვევაში სცენებიც შაბლონურია. ივლისის თვის ექვსი საეკლესიო კრება ერთნაირი კომპოზიციური პრინციპით არის შესრულებული, ერთმანეთისგან

მხოლოდ ფერადოვანი გამით განსხვავდება. რაც შეეხება დეკემბრის თვის ღვთისმშობლის კრების კომპოზიციას იგი მოცემულია ეგვიპტეში გაქცევის სცენით, ისე როგორც A-442 ხელნაწერშია (ტაბ. 54-55). წმინდანთა ტრადიციული ფიგურები ფერადოვან სიბრტყეზეა მოცემული, რითაც შუა საუკუნეების პრინციპი დაცულია.

ახალი შუამთის ხატებზე კოლორიტი მკვეთრია. ჭარბობს წითელი ფერი, რომელიც ოქროსფერი ტონებით არის გაჯერებული. ზეთისხილისფერი, მომწვანო, ლურჯი, ცისფერი ვარდისფერი, ოქრასფერი ერთმანეთს ენაცვლება და ერთიან მხატვრულ გამას ქმნის. ფიგურათა სამოსის დეკორატიული ელემენტები აცოცხლებს მონოტონურ სახეებს.

მეტად საინტერესო და რთული იყო ამ ხატების დათარიღება. სამწუხაროდ, ახალი შუამთის ხატებზე არ არის საქტიტორო და თარიღის განმსაზღვრელი წარწერა. სტილური ანალიზის საფუძველზე და იკონოგრაფიული პროგრამის შესწავლით საშუალება მოგვეცა ძეგლი დაეთარიღოთ XVIII საუკუნის მიწურულით და XIX საუკუნის დასაწყისით ოსტატი სარგებლობს რუსული ხატწერის ნიმუშებით. საქართველოს ისტორიაში ეს პერიოდი ძლიერ რთული და მრავალსახოვანია. იცვლება როგორც პოლიტიკური ასევე კულტურული აზროვნება. ძლიერი გარდატეხა ხდება ამ პერიოდის მართლმადიდებელ ქვეყნებში. საეკლესიო და საერო ხელოვნების გამიჯვნა, საერო მხატვრული სტილის წინ წამოწევა, ტრადიციული აზროვნების გაუცხოება, დასავლური მხატვრობის მსოფლმხედველობითი ესთეტიკის წინ წამოწევა ქართული ხელოვნების ყველა დარგში მიმდინარეობს.

ახალი შუამთის საწელიწდო ხატზე ოსტატი სარგებლობს ტრადიციული ელემენტებით, რომელიც პრიმიტიულ ეკლექტურ ფორმებს შეიცავს. პრიმიტიული სკოლის ნიშნები ჩანს ცალკეულ დეტალებში, ძლიერ უსუსუსრად არის დახატული „ანგელოზთა კრების“ (ტაბ. 21) კომპოზიციაში სულიწმინდის სიმბოლო მტრედი, ხოლო „ჩვილთა რბევის“ (ტაბ. 23) სცენაში ჯაღათის ფიგურა და ცალკეულ წმინდანთა სახეები.

ახალი შუამთის ხატებზე XVII–XVIII საუკუნეებისთვის დამახასიათებელი ნიშნები უფრო არის გამოკვეთილი და არ

შეინიშნება XIX საუკუნის დასავლური რეალისტური ხატწერის ფორმები.

საწელიწდო ხატები ეკლესიებში ძირითადად დაბრძანებულია ანალოდიაზე ან სვეტებზე არის განთავსებული. ახალი შუამთის ხატები შესაძლოა მოთავსებული იყო კანკელზე ან სვეტზე, ისევე როგორც წმ. ეკატერინეს ეკლესიაში, უფრო მისაღებია ეს უკანასკნელი, რადგან ხატი ორმხრივ მოხატულია და ზომითაც დიდი.

გაოცებას იწვევს ის ფაქტი, რომ საქართველოში სიმცირეა საწელიწდო ხატები. ისინი გვხვდება ბიზანტიურ სამყაროში და XVI საუკუნიდან რუსულ ეკლესიაში. რუსეთში ეს განპირობებული იყო იდეოლოგიით, იგი თავის თავს მოიაზრებდა ბიზანტიის იმპერიის მემკვიდრედ. საქართველოში შესაძლოა არ შემოინახა ეს ხატები გამომდინარე ისტორიული კატაკლიზმებისა. XVI საუკუნიდან საქართველოში იწერება დიდი ზომის გულანები, რომელშიც თვენია მინიატურებით შემკული. გამოვთქვამთ ვარაუდს, რომ ქართულ ხასიათს უფრო შეესაბამებოდა ის ლიტერატურული წყარო, როგორც თვენი და გულანია, ვიდრე საწელიწდო ხატი.

მენოლოგიური სახისმეტყველება ძლიერ რთული და მრავლისმეტყველია. მენოლოგიური თორმეტი ხატი, უფლის თორმეტი დღესასწაული, თორმეტი მოციქული, იუდეველთა თორმეტი ტომი გადაჯაჭვულია ერთმანეთზე და გამოხატავს ეკლესიის იდეალურ სრულყოფილ სახეს. ეს არის მიკროკოსმოსი.

უნდა აღინიშნოს, რომ ბიზანტიური ხატთაყვანისცემის დოქტრინა მიიხნევა მაყურებლის სახის ინტერპრეტაციის განსაკუთრებულ როლს. თვით მაყურებელი ხატის სახის იქით წარმოიდგენს იდეალს, გონებით უკავშირდება პირველსაწყისს და მის წინ წარდგება [268]. საწელიწდო ხატებზე გამოხატულია წმინდანთა მთელი დასი, რომლის საშუალებით მაყურებელი აღიქვამს ერთიან და განუყოფელ ეკლესიას.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. სხირტლაძე ზ. „სინას მთის საწელიწდო ხატის შედგენილობისათვის“. *ივ. ჯავახიშვილის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სამეცნიერო შრომების კრებული*. თბ. 2000. გვ. 206.
2. Soteriou G. and M. Icons Byzantines du monaster du Sinai. 1956-1958. T. I. 121-123. T II. 125-128.
3. სხირტლაძე ზ. „სინას მთის საწელიწდო ხატის შედგენილობისათვის“. *ივ. ჯავახიშვილის სახ. თსუ სამეცნიერო შრომების კრებული*. გვ. 197-221.
4. ჭიჭინაძე ნ. „სინას მთის ქართული ხატების შესწავლისათვის“. გ. ჩუბინაშვილის სახ. ქართული ხელოვნების ისტორიის ინსტიტუტის *XXXII სამეცნიერო სესიის თეზისები*. თბ. 1997. გვ. 25-26.
5. Weitzmann K. Byzantine Miniature and icon Painting in the eleventh century, in studies in classical and Byzantine manuscript illumination, ad. H. L. Kessler, Chicago-London 1971. P. 284, 296-304.
6. Мијович П. Менолог. Историоско-уметничка истраживањия. Белград. 1973. с. 180. прим. 103. Грузинские менологии с. XI по XIV век. *Зограф. № 8*. 1977. С. 17-23.
7. Mouriki D. Icons from the 12th to the 15th cc. In; K. Manafis ed. Sinai. Treasures of the Monastery of Saint Catherine. Athens. 1990. P. 99-100.
8. Ševčenko N.P. Meking holy time. The Byzantine calendar icons. Byzantine Icons. Art, Technique and Technology. Heraklion. 2002. P. 51-57.
9. Лазарев В. Н. Страницы истории Новгородской живописи. Двухсторонние таблетики из собора Св. Софии в Новгороде. М. «Искусство». 1977. С. 6-13.
10. კეკელიძე კ. „იოანე ქართველის კალენდარი“. ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან. თბ. „საქ. სსრ. მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა“. 1957. ტ. V. გვ. 246-247; ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ი. აბულაძის რედ. წიგნი IV. თბ. „მეცნიერება“. 1968. გვ. 19.
11. კეკელიძე კ. ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია. თბ. „მეცნიერება“. 1980. ტ. I გვ. 165-166.
12. კეკელიძე კ. ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია. 1980. ტ. I გვ. 166, 168.
13. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. გვ. 21; Архиепископ Сергий. Полный месяцеслов востока. Владимирь. «Типо-Литографія В. А. Паркова, во Владимирь». 1901. Т. I. С. 204-205.
14. კეკელიძე კ. „ქართული აგიოგრაფიული კიმენური ძეგლები“. ეტიუდები. ტ. XI. თბ. 1972. გვ. 62
15. სხირტლაძე ზ. „სინას მთის საწელიწდო ხატის შედგენილობისათვის“. *ივ. ჯავახიშვილის სახ. თსუ სამეცნიერო შრომების კრებული*. გვ. 206
16. კეკელიძე კ. ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. I გვ. 505-506. Цагарели А. Сведения о памятниках грузинской письменности. Т. I, вып. I.

- СПБ1836. სტр.77-78; მამათა ცხოვრება (ბრიტანეთის მუზეუმის ქართული ხელნაწერი XI საუკუნისა). რედ. ვახტანგ იმნაიშვილი თბ. 1975წ. გვ. 349
17. კეკელიძე კ. ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. I გვ. 209.
18. მენაბდე ლ. ძველი ქართული მწერლობის კერები. თბ. „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“. 1980. ტ. II გვ. 155; კეკელიძე კ. „სვინაქსარული რედაქცია“. ეტიუდები. ტ. IV თბ. 1957. გვ. 150.
19. კეკელიძე კ. ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. I გვ. 226.
20. ჯღამაია ლ. „ქართული ჰიმნოგრაფიის ისტორიიდან (გრიგოლ ხახულელი). საქართველოს ეკლესიის ქართული სასულიერო მწერლობისა და ქრისტიანული ხელოვნების ისტორიის საკითხები.“ *სვეტიცხოვლისადმი მიძღვნილი I სამეცნიერო კონფერენციის მასალები*. თბ. 1995. გვ. 477.
21. მენაბდე ლ. ძველი ქართული მწერლობის კერები. ტ. II გვ. 31.
22. მენაბდე ლ. ძველი ქართული მწერლობის კერები. ტ. II გვ. 213.
23. კეკელიძე კ. ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. I გვ. 288.
24. კეკელიძე კ. ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. I გვ. 380.
25. კეკელიძე კ. ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. I გვ. 380; 349; 72.
26. კეკელიძე კ. ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. I გვ. გვ. 376.
27. კეკელიძე კ. „ანტონ კათალიკოზის სალიტურგიკო მოღვაწეობიდან“. ეტიუდები. ტ. IV. გვ. 177.
28. კეკელიძე კ. „ანტონ კათალიკოზის სალიტურგიკო მოღვაწეობიდან“ ეტიუდები. ტ. IV. გვ. 178-186.
29. კეკელიძე კ. ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. I. გვ. 338.
- 30 კ. კეკელიძე ქართული ლიტერატურის ისტორია ტ. I გვ.75
- 31 კ. კეკელიძე ქართული ლიტერატურის ისტორია ტ. I გვ. 374
- 32 კ. კეკელიძე ქართული ლიტერატურის ისტორია ტ. I გვ.76.
33. კეკელიძე კ. „მაკრინეს ლიტერატურული მემკვიდრეობა“. ეტიუდები. ტ. XIII. თბ. 1974. გვ. 26-27.
34. კეკელიძე კ. ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. I. გვ. 361-362.
35. ჯანაშვილი მ. ისტორია მართლ-მადიდებელ ეკლესიისა. ტფ. „გამ. მღვდელი ასათიანისა და მაჭავარიანისა“. 1889. გვ. 104.
36. Вздорнов Г. И. «Рисунки на полях типографского устава». Древнерусское искусство. Рукописная книга. М. «Наука». 1972. С. 92.
37. Архиепископ Сергей. Полный месяцеслов востока. Т. I. С. 208-214.
38. Лихачева В. Д. «Некоторые иконографические принципы иллюстрирования менологиев в XIв». Византия и Русь. М. «Наука». 1989г. С. 248.
39. Щепкина М. В. «О происхождений успенского сборника». Древнерусское искусство. Рукописная книга. М. «Наука». 1972. С. 63-69.
40. Архиепископ Сергей. Полный месяцеслов востока. Т. I. С. 210-221.

41. Антонова В. И. Мнева Н. Е. Каталог древнерусской живописи XI-начала XVIII в.в. Т. I М. «Искусство». 1963. С.161; Свирин А. Н. Древнерусская миниатюра. М. «Искусство». 1950. С. 94.
42. Архиепископ Сергей. Полный месяцеслов востока. Т. I. С. 270-274, 387
43. Серегина Н. С. «Певческие рукописи из мастерской Строгановых». Памятники культуры новые открытия. Ежегодник. М. «Наука». 1986. С. 205-207.
41. Серегина Н. С. «Певческие рукописи из мастерской Строгановых». Памятники культуры новые открытия. Ежегодник С. 205, 207.
45. Антонова В. И. Древнерусское искусство в собрание Павла Корина. М. «Искусство». 1966. С. 68-76.
46. Treasures of Mount Athos. Thessaloniki. Holy community of mount Athos. 1997. P. 200.
47. Лихачева В. Д. Некоторые иконографические принципы иллюстрирования менологиев в XIв. Византия и Русь. С. 247-251.
48. Алибегашвили Г. Художественный принцип иллюстрирования грузинской рукописной книги XI-XIII веков. Тб. «Месниереба». 1973. С. 25-29.
49. Мижовић П. Грузинские менологии. XI–XIV в. *Зограф. № 8*. С.17-23.
50. Мийович П. Грузинские менологии XI-XII веков. *ქართული ხელოვნებისადმი მოძღვნილი II სიმპოზიუმი*. თბ. 1977. გვ. 2-4.
51. Евсеева Л. М. «Греко-грузинская рукопись из собрания Гос. Публичной Библиотеки им. М. Е. Салтыкова-Щедрина». Древнерусское искусство. Рукописная книга. Сб. III. М. «Наука». 1988. С.360-364.
52. ამირანაშვილი შ. „ლითონზე პლასტიკა XIII–XV საუკუნეებში“. ქართული ხელოვნების ისტორია. თბ. „ხელოვნება“. 1971. გვ. 365.
53. Ševčenko N.P. Making holy time. The Byzantine calendar icons. Byzantine Icons. Art, Technique and Technology. P. 52.
54. Лифшиц Л. И. Монументальная живопись Новгорода XIV-XV веков. М. «Искусство». 1987. С. 517-520.
55. Лазарев В. Н. История Византийской живописи. Т. I. М. «Искусство». 1986. С. 140.
56. Девдариани Ф. Г. Миниатюры Анчисхатского Гулани. Тб. «Месниереба». 1990. 10, 28-32. Амиранашвили Ш. И. – Грузинская миниатюра. Тб. «Искусство». 1966. С. 37.
57. Ševčenko N.P. Making holy time. The Byzantine calendar icons. Byzantine Icons. Art, Technique and Technology. P. 56.
58. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. წ. IV. გვ. 8.
59. ებრაელთა მიმართ 13.7. ბიბლია. თბ. „საქართველოს საპატრიარქო“. 1989. 1215.
60. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. წ. VI. გვ. 9.
61. კეკელიძე კ. „ქართული აგიოგრაფიული კიმენური ძეგლები“. ეტიუდები. ტ. XI. თბ. 1972. გვ. 62-64.
62. Идельсон Н. С. История календаря. «Научная книгаиздательство». 1925. С. 25-56.

63. Ševčenko N.P. Meking holy time. The Byzantine calendar icons. Byzantine Icons. Art, Technique and Technology. P. 51.
64. Архиепископ Сергей. Полный месяцеслов востока. Т. I. С. 40. Kellner H. Neortologia oder des kirchenjahr und die Heiligenfeste in ihrer geschichtlichen Entwicklung. 1901.S. 196.
65. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. წ. VI. გვ. 12.
66. Архиепископ Сергей. Полный месяцеслов востока. Т. I. С. 3-13.
67. Кекелидзе К. «Иоанн Ксифилин, продолжатель Симеона Метафраста». Христианский Востокъ. «Тип. Академий наук». 1912. Т I .С. 325-347.
68. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. წ. VI. გვ. 17.
69. Архиепископ Сергей. Полный месяцеслов востока. Т. I. с. 5-13.
70. კოლოსელთა მიმართ 2,11-12. ბიბლია.
71. კეკელიძე კ. ქართული აგიოგრაფიული ძეგლები. კიმენი თბ. „რუსეთის სამეცნიერო აკადემიის გამოსცემა“. 1918. ნაწილი I. ტ. I გვ. 1-5. 351.
72. დიდებულიძე მ. „ეინწვისის წმ. ნიკოლოზის ტაძრის ფერწერული ანსამბლის მხატვრული სახე.“ (XII–XIII სს-თა მიჯნის ქართული კედლის მხატვრობის მიმართება ბიზანტიურ ფერწერასთან). *ხელოვნებათმცოდნეობის დოქტორის ხარისხის მოსაპოვებლად დისერტაცია. ავტორეფერატი*. თბ. 2006. გვ. 14.
73. მალაქია წინასწარმეტყველი 3,1-5. მცხეთური ხელნაწერი. თბ. „მეცნიერება“. 1986. 301.
74. იოვანეს სახარება. 3,5. ქართული ოთხთავის ბოლო ორი რედაქცია. თბ. ი. იმნაიშვილის რედ. „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“. 1979.
75. იოვანეს სახარება. 1, 29. ქართული ოთხთავის ბოლო ორი რედაქცია.
76. Покровский Н. Евангелие в памятниках иконографии преимущественно византийских и русских .СПБ. 1892. С. 159-194. Mille G. Recherchts sur l'iconographie de l'evangile aux XIV, XV et XVI siecles et du mont atheos/dessinsde Millet. Paris. Fontemoing et c,ed. 1916. P. 216-231.
77. მენაბდე ლ. ძველი ქართული მწერლობის კერები. ტ. II. გვ 21. მამათა ცხოვრება (ბრიტანეთის მუზეუმის ქართული ხელნაწერი XI საუკუნისა). რედ. ვახტანგ იმნაიშვილი თბ. 1975წ. გვ.184-197; 346-348.
78. წმინდანთა ცხოვრება. თბ. „ბაკმი“. 2006. წ. I. გვ. 50-51.
79. კეკელიძე კ. ქართული აგიოგრაფიული ძეგლები. ნაწილი I. კიმენი. ტ. I გვ. 28-44.
80. წმინდანთა ცხოვრება წ. I. გვ. 48-50.
81. წმინდანთა ცხოვრება წ. I გვ. 58-60.
82. მამათა ცხოვრება (ბრიტანეთის მუზეუმის ქართული ხელნაწერი XI საუკუნისა). რედ. ვახტანგ იმნაიშვილი თბ. 1975წ. გვ.9-53; 332-335.
83. კეკელიძე კ. „რუსთველოლოგიური შენიშვნები“. ეტიუდები. ტ. VIII. თბ. 1962წ. გვ. 167. მამათა ცხოვრება (ბრიტანეთის მუზეუმის ქართული

- ხელნაწერი XI საუკუნისა). რედ. ვახტანგ იმნაიშვილი თბ. 1975წ. გვ.9-53; 332-335.
84. კეკელიძე კ. „კომენტარები „თამარიანის“ ზოგიერთი ტაეპისა“. ეტიუდები. ტ. III. 1955წ. გვ. 34.
85. კეკელიძე კ. „თეოდორე განგრელის მოსახსენებლის ქართული ვერსია და მისი მეცნიერული მნიშვნელობა“. ეტიუდები. ტ. III გვ 273-283; კეკელიძე კ. «Сведение грузинских источников о Максиме исповеднике». ეტიუდები. თბ. 1961. ტ. VII. 15-54.
86. მეორე ტომოთეს მიმართ 3, 10-11. ბიბლია.
87. კეკელიძე კ. „უცნობი რედაქცია ქართული ჰიმნოგრაფიული თევისა“. ეტიუდები. VIII. გვ. 24-26.
88. წმინდანთა ცხოვრება წ. I გვ. 101-102.
89. წმინდანთა ცხოვრება წ. I გვ. 109.
90. Шалина И. А. «Реликвия и икона» §1. Реликвий в восточно- христианской иконографии. «Индрик». М. 2005. С. 15-16.
91. Шалина И. А. «Тема обретения реликвий и ее отражение в восточно-христианской иконографии» §3. Реликвий в восточно-христианской иконографии. С.42-56.
92. მამათა ცხოვრება (ბრიტანეთის მუზეუმის ქართული ხელნაწერი XI საუკუნისარედ. ვახტანგ იმნაიშვილი თბ. 1975წ. 350-354.
93. წმინდანთა ცხოვრება წ. I გვ. 124.
94. Treasures of Mount Afhos. P. gv. 131, 178.
95. წმინდანთა ცხოვრება წ. I გვ. 133.
96. წმინდანთა ცხოვრება წ. I გვ. 145.
97. წმინდანთა ცხოვრება წ. I გვ. 136-137.
98. წმინდანთა ცხოვრება წ. I გვ. 146-147.
99. ზაქარია წინასწარმეტყველი 5, 1-2. მცხეთური ხელნაწერი.
100. წმინდანთა ცხოვრება წ. I გვ. 147-148.
101. Православный церковный календарь. «Издательский совет русской православной церкви». 2006. С. 22.
102. წმინდანთა ცხოვრება წ. I გვ. 161-162.
103. ჯანაშვილი მ. საქართველოს საეკლესიო ისტორია. ტფ. „მწეშის რედაქცია“. 1886. გვ. 48.
104. წმინდანთა ცხოვრება წ. I გვ. 170.
105. წმინდანთა ცხოვრება. წ. I გვ. 180.
106. წმინდანთა ცხოვრება. წ. I გვ. 186-187.
107. Шалина И. А. «Тема обретения реликвий и ее отражение в восточно христианской иконографии». §3. Реликвий в восточно-христианской иконографии. М. 2005. С. 36-38.
108. წმინდანთა ცხოვრება წ. I გვ. 195.
109. წმინდანთა ცხოვრება წ. I გვ. 199.
110. წმინდანთა ცხოვრება წ. I გვ. 201.
111. წმინდანთა ცხოვრება წ. I გვ. 201-202.
112. Архиепископ Сергей. Полный месяцеслов востока. Т. II. Владимирь. «Типо-Литография В. А. Паркова, во Владимирь». 1901. Т. II. с. 61.

113. წმინდანთა ცხოვრება წ. I გვ. 209-210.
114. კეკელიძე კ. „ქართულ – ბიზანტიური ლიტერატურული პარალელები“. ეტიუდები. თბ. 1945. ტ. II გვ. 105. მამათა ცხოვრება (ბრიტანეთის მუზეუმის ქართული ხელნაწერი XI საუკუნისა). რედ. ვახტანგ იმნაიშვილი თბ. 1975წ. 312-316; 371-374.
115. წმინდანთა ცხოვრება წ. I გვ. გვ. 218-219.
116. კეკელიძე კ. «Житие епископов Херсонских». ეტიუდები. ტ. VII. გვ. 249-252.
117. წმინდანთა ცხოვრება წ. I გვ. 225-227.
118. Архиепископ Сергей. Полный месяцеслов востока. Т. II. С.71.
119. კ. კეკელიძე ქართული აგიოგრაფიული ძეგლები. ნაწილი I. კომენი. ტ. I. გვ. 125-132.
120. ხელნაწერი A-425. კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტი.
121. წმინდანთა ცხოვრება წ. I გვ. 257-258.
122. წმინდანთა ცხოვრება წ. I. გვ. 264.
123. წმინდანთა ცხოვრება წ. I. გვ. 266.
124. Лидов А. М. Византийские иконы Синая. Москва-Афины. «Христианский восток». 1999. С. 98.
125. „ცხოვრება წმიდისა და მამისა ჩვენისა იოანე სინელ მამასახლისისა“. საქართველოს ეკლესიის კალენდარი. თბ. „საქართველოს საკატორიარქო“. 1986. გვ. 203.
126. წმინდანთა ცხოვრება ტ. I. გვ. 285.
127. Архиепископ Сергей. Полный месяцеслов востока. Т. II. С. 94.
128. წმინდანთა ცხოვრება წ. I. გვ. 283-288; 293.
129. წმინდანთა ცხოვრება წ. I. გვ. 300.
130. კეკელიძე კ. „წამება ევფსიხი კაბადოკიელისა“. ეტიუდები. ტ. VI. 1960. გვ. 251-255 .
131. წმინდანთა ცხოვრება წ. I გვ. 311.
132. წმინდანთა ცხოვრება წ. I. გვ. 322.
133. წმინდანთა ცხოვრება წ. I. გვ. 328.
134. წმინდანთა ცხოვრება წ. I. გვ. 342, 244.
135. Кекелидзе К. Иерусалимский каноникар VII в. (грузинская версия) Тиф. «Скоропеч С. М. Лосаберидзе». 1912. С. 282-283.
136. Архиепископ Сергей. Полный месяцеслов востока. Т. II. С.122.
137. წმინდანთა ცხოვრება წ. I გვ. 361.
138. წმინდანთა ცხოვრება წ. I გვ. 369.
139. მათეს სახარება 27, 9-10. ქართული ოთხთავის ბოლო ორი რედაქცია.
140. წმინდანთა ცხოვრება წ. I გვ. 395.
141. კეკელიძე კ. ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია ტ. I. გვ. 54.
142. ესაია წინასწარმეტყველი 7,14; 11,1-2. მცხეთური ხელნაწერი. თბ. „მეცნიერება“. 1985.
143. წმინდანთა ცხოვრება წ. I გვ. 403.
144. წმინდანთა ცხოვრება წ. I გვ. 410.
145. წმინდანთა ცხოვრება წ. I გვ. 414.
146. წმინდანთა ცხოვრება წ. I გვ. 421-422.
147. წმინდანთა ცხოვრება წ. I გვ. 438.

148. კეკელიძე კ. კიმენი. ტ I გვ. 215.
149. Попов Г. В. «Художественная жизнь Дмитрова в XV-XVI вв». Москва и искусство московских уделов. М. «Наука». 1973. С. 21-25.
150. Румянцев Н. В. Богородицины праздники. М. «Безбожник». Тип. «Мосполиграф». 1930. С. 54-55.
151. წმინდანთა ცხოვრება. წ. II. „ბაკმი“. თბ. 2006. გვ. 11.
152. წმინდანთა ცხოვრება. წ. II. გვ. 22-23.
153. „ღირსისა მამისა ჩვენისა იოანე სინას მთის მამასახლისისა – კლემასისი“. საქართველოს ეკლესიის კალენდარი. გვ. 265.
154. Латышев В.В. Византийская «Царская» минея. Петроград. Тип. «Имп. Академия Наук». 1915. С. 231.
155. Латышев В. В. Византийская «Царская» минея. С. 232.
156. წმინდანთა ცხოვრება წ. II. გვ. 46.
157. Вирсаладзе Т. Б. «Фрагменты древней фресковой росписи главного Гелатского храма». Ars Georgica. თბ. „მეცნიერება“. 1959. ტ. V. გვ. 173, 176.
158. Вирсаладзе Т. Б. «Фрагменты древней фресковой росписи главного Гелатского храма». გვ. 178; Grabar A. – L'empereur dans l'art byzantin, Paris 1936. P. 90.
159. წმინდანთა ცხოვრება წ. II. გვ. 56.
160. მამათა ცხოვრება (ბრიტანეთის მუზეუმის ქართული ხელნაწერი XI საუკუნისა). რედ. ვახტანგ იმნაიშვილი თბ. 1975წ. 285-311; 360-371
161. Этингоф О. Е. – Эрмитажный памятник Византийской живописи конца XII века (стиль и иконография). Восточное Средиземноморье и Кавказ IV-XVI вв. Л. 1988. С. 148, 154, 509.
162. მათეს სახარება 17,2. ქართული ოთხთავის ბოლო ორი რედაქცია.
163. Лидов А. М. – Византийские иконы Синая. С. 84.
164. წმინდანთა ცხოვრება წ. II. გვ. 132.
165. Архиепископ Сергей. Полный месяцеслов востока. Т. II. с.245.
166. Антонова В. И. Мнева Н. Е. Каталог древнерусской живописи XI-начала XVIII в.в. Т. I С. 74.
167. Припачкин И. А. Иконография господа Иисуса Христа. «Паломникъ» 2001. С. 11-31.
168. წმინდანთა ცხოვრება წ. II. გვ. 162.
169. Румянцев Н. В. Богородицины праздники. С. 61-65; Шалина И. А. «Тема обретения реликвий и ее отражение восточно-христианской иконографией». §3. Реликвий в восточно христианской иконографии. С. 60.
170. Кондаков Н. Иконография Богоматери. Т. II. Петроградъ. «От Русского языка и словесности императора». 1915. С. 56-62, 93-102.
171. Антонова В. И. Мнева Н. Е. Каталог древнерусской живописи XI-начала XVIII в.в. Т. I С. 102.
172. კეკელიძე კ. – „მარტვილობა სერგისა და ბაქოსი“. ეტიუდები. VIII. გვ. 71-93.

173. გოგუაძე ნ. – „აგიოგრაფიული თხზულების მეტაფრასტული რედაქციების მიმართებისათვის კიმენურიდან“. *მრავალთავი*. II. თბ. 1973. გვ. 62-74.
174. წმინდანთა ცხოვრება წ. II. გვ. 329.
175. წმინდანთა ცხოვრება წ. II. გვ. 343-343.
176. წმინდანთა ცხოვრება წ. II. გვ. 344.
177. მათეს სახარება 27,54. ქართული ოთხთავის ბოლო ორი რედაქცია.
178. ოსია წინასწარმეტყველი 2, 20; 11,1; 6. მცხეთური ხელნაწერი.
179. იოველი წინასწარმეტყველი 2. მცხეთური ხელნაწერი.
180. წმინდანთა ცხოვრება ტ. IV. თბ. 1999. გვ. 96.
181. კეკელიძე კ. „ერთი უცნობი კანონიკური კრებული ძველ ქართულ ხელოვნებაში“. ეტიუდები. ტ. IX. 1973 წ. გვ. 99.
182. წმინდანთა ცხოვრება ტ. II. გვ. 363-364.
183. Смирнова Э. С. Двухсторонняя икона «Таблетка XV в. с Афона» *ქართული ხელოვნების II სიმპოზიუმი*. 1977. გვ. 1-2
184. წმინდანთა ცხოვრება წ. II. გვ. 388-390
185. წმინდანთა ცხოვრება წ. II. გვ. 393-394.
186. Антонова В. И. Мнева Н. Е. Каталог древнерусской живописи XI-начала XVIII в.в. Т. I. С. 112.
187. მათეს სახარება 25, 31. ქართული ოთხთავის ბოლო ორი რედაქცია.
188. კეკელიძე კ. „ექვთიმე ათონელის მთარგმნელობითი მოღვაწეობის ერთი ნიმუში“. ეტიუდები. ტ. II გვ. 238-239.
189. Лордкипанидзе И. Роспись в Цаленджиха. Тб. «Мецниереба.» 1992. С. 32; Вздорнов Г. И. „ΣΥΝΑΕΙΣΤΩ ΑΡΧΑΓΓΕΛΩΝ“. Византийский временник. «Наука». 1971 Т. 32. С.157-183.
190. წმინდანთა ცხოვრება წ. II. გვ. 424.
191. კეკელიძე კ. კიმენი. ტ. II. „საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემია“. გვ. 40.
192. Архиепископ Сергей. Полный месяцеслов востока. Т. II. С. 360.
193. წმინდანთა ცხოვრება წ. II გვ. 458.
194. Лордкипанидзе И. Роспись в Цаленджиха. С. 47-48. Lafontaine-Dosogne-Iconographie de l'enfance de la Vierge dans l'Emire bezantin et en Occident. t. I. Bruxelles. P. 121-124.
195. კეკელიძე კ. „იოანე ქართველის კალენდარი“. ეტიუდები. ტ. V. გვ. 249.
196. ფილიმონის მიმართ 1. 1-3. ბიბლია.
197. Архиепископ Сергей. Полный месяцеслов востока. Т. II. С.361.
198. წმინდანთა ცხოვრება წ. II გვ. 470-472.
199. Православный церковный календарь. 2006. С. 77.
200. წმინდანთა ცხოვრება წ. II გვ. 485.
201. ნაუმ წინასწარმეტყველი 2, 1. მცხეთური ხელნაწერი.
202. აბაკუმ წინასწარმეტყველი 1-3. მცხეთური ხელნაწერი.
203. მამათა ცხოვრება (ბრიტანეთის მუზეუმის ქართული ხელნაწერი XI საუკუნისა). რედ. ვახტანგ იმნაიშვილი თბ. 1975წ. 285-311; 360-371

204. წმინდანთა ცხოვრება წ. II. გვ. 511-513.
205. წმინდანთა ცხოვრება წ. II. გვ. 523.
206. კეკელიძე კ. „ქართული აგიოგრაფიული კიმენური ძეგლები“. ეტიუდები. ტ. XI. გვ. 129-131.
207. კეკელიძე კ. «К вопросу о времени празднования рождества христового в древности». ეტიუდები. ტ. VII გვ. 259-264; „ქართული აგიოგრაფიული კიმენური ძეგლები“. ეტიუდები. ტ. XI. გვ. 124-127.
208. Румянцев Н. В Богородицыны праздники. С. 52-53.
209. კეკელიძე კ. ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. I. გვ. 76.
210. ქავთარია ნ. „კალიპოსის მონასტრის ქართული სკრიპტორიუმი XI ს-ში. ოთხთავი (ა-484, ს-962, კ-76)“. *ხელოვნებათმცოდნეობის კანდიდატის ხარისხის მოსაპოვებლად. ავტორეფერატი*. თბ. 2004. გვ. 30.
211. დიდებულისძე მ. „ყინწვისის წმ. ნიკოლოზის ტაძრის ფერწერული ანსამბლის მხატვრული სახე.“ (XII-XIII სს-თა მიჯნის ქართული კედლის მხატვრობის მიმართება ბიზანტიურ ფერწერასთან). *ავტორეფერატი*. გვ. 27.
212. დიდებულისძე მ. „ყინწვისის წმ. ნიკოლოზის ტაძრის ფერწერული ანსამბლის მხატვრული სახე.“ (XII-XIII სს-თა მიჯნის ქართული კედლის მხატვრობის მიმართება ბიზანტიურ ფერწერასთან). *ავტორეფერატი*. გვ. 12.
213. კეკელიძე კ. „ვ. ბერიძის სამცხის ხუროთმოძღვრება XIII-XIV საუკუნეებისა“. ეტიუდები. ტ. X. გვ. 189.
214. ჩოფიკაშვილი ნ. – ქართული კოსტუმი XI-XIVს. თბ. „საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემია“. 1964. გვ. 59.
215. Барская Н. А. Сергеев В. Н. «Живопись XVII-XVIII вв. Виз верхней реки мсты». Памятники культуры новые открытия. Ежегодник. Л. 1984. С. 85.
216. მგალობლიშვილი ა. „საეკლესიო მხატვრობის განვითარების თავისებურებანი XXს-ის დასაწყისის (1900-1921წწ.) საქართველოში.“ *ხელოვნებათმცოდნეობის კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. ავტორეფერატი*. თბ. 2004. გვ. 19.
217. მგალობლიშვილი ა. „საეკლესიო მხატვრობის განვითარების თავისებურებანი XXს-ის დასაწყისის (1900-1921წწ.) საქართველოში.“ *ხელოვნებათმცოდნეობის კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. სადისერტაციო ნაშრომი (ხელნაწერის უფლებით)*. თბ. 2004. გვ. 80-81.
218. Шмит Ф. И. «Барокко» как историческая категория». Русское искусство XVIIв. Л. «Академия». 1929. С. 11.
219. Сачавец-Федорович Е. П. «Ярославские стенописи и библия Пискатора». Русское искусство XVIIв. Л. 1929. С. 86.
220. Сачавец-Федорович Е. П. «Ярославские стенописи и библия Пискатора». Русское искусство XVIIв. С. 97.
221. Сакович А. Г. Народная гравированная книга Василя Кореня 1642-1696. М. «Искусство». 1983. С. 12-25.
222. Успенский А. И. Царские Иконописцы и живописцы XVIIв. М. СПб. «Печ. А. И. Снегиревой». 1913. С. 180.
223. Сидоров А. Древнерусская книжная гравюра. М. «Наука». 1951. С. 282-288.

224. Очерки русской культуры XVIII века. М. «Изд. Московского Университета». 1990. Ч. IV. С.172-17.
225. გოგელია ნ. ერვანდ ქობარის ერთი სურათის შესახებ. *შ ამირანაშვილის სახ. ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმი. ნარკვევები. ტ. V. თბ. 1999. გვ. 181-184.*
226. Такташова Л. Е. «Неизвестные памятники иконописания Палеха и Холуя». Памятники культуры новые открытия. Ежегодник. М. «Наука». 1983. С. 317.
227. Языкшва И. «Се творю всё новое». Икона XX века La casa di matrona «Bolis Poligrafiche S. P. A». 2002. С. 6.
228. Языкшва И. «Се творю всё новое». Икона XX века La casa di matrona С.12
229. Языкшва И. «Се творю всё новое». Икона XX века La casa di matrona С. 15-16.
230. Покровский Н. Церковное археология в связи историей христианского искусство. М. «Тип. А. Н. Лавровъ и К. о. Птгр., Улица Гоголя № 9». 1916. С. 209; Успенский В. И. Очерки по историй иконописания. СПб. 1899. С. 70.
231. Покровский Н. Церковное археология в связи историей христианского искусство. С. 210.
232. Маслов К. И. «О проектах исправления иконописи 1830 годов». Искусство христианского мира. Вып. Сборник статей. М. «Наука». 2001. С. 292-296.
233. მეტრეველი ელ. „1748 წლის საეკლესიო კრების დადგენილება“ საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე. XIX A. XXI B. თბ. 1957. გვ. 414-419.
234. Дзуцова И. П. «Народные направления в грузинской станковой живописи второй половины XVIII-XIX веков». *Диссертация на соискание учёной степени кандидата искусствоведения. Автореферат.* Тб. 1984. С. 21.
235. Веридзе В. Езерская Н. Искусство Советской Грузии. 1921-1970. М. «Советский художник». М. 1975. С.15-25.
236. ხუსკივაძე ი. გვიანი შუა საუკუნეების ქართულ ტაძართა „ხალხური“ მოხატულობანი. *ხელოვნებათმცოდნეობის დოქტორის ხარისხის მოსაპოვებლად დისერტაცია. ავტორეფერატი.* თბ. 1995. გვ. 4-6.
237. მგალობლიშვილი ა. „საეკლესიო მხატვრობის განვითარების თავისებურებანი XXს-ის დასაწყისის (1900-1921წწ.) საქართველოში.“ *ავტორეფერატი.* გვ. 17.
238. ჯანჯალია მ. „ტრადიცია და სიახლე XVIII-ის ქართულ მხატვრობაში“. *ლიტერატურა და ხელოვნება. № 2.* 1991. გვ. 167.
239. ჯანჯალია მ. „წმ ნინოს ცხოვრების ციკლი ბოდბის ტაძრის მოხატულობაში. *ხელოვნებათმცოდნეობის კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. ავტორეფერატი.* თბ. 1994. 3-7.
240. ამირანაშვილი შ. „კედლის მხატვრობა“. ქართული ხელოვნების ისტორია. გვ. 430.
241. საყვარელიძე თ. ალიბეგაშვილი გ. – „ქართული ჭედური და ფერწერული ხატები“ თბ. „ხელოვნება“. 1980. გვ. 14.
242. Чубинашвили Г. Грузинское чеканное искусство. «Сабчота Сакартвелო». Тб. 1959. Т I. С. 643.
243. ბერიძე ვ. ქართული ნაქარგობის ისტორიიდან. თბ. „მეცნიერება“. 1983. გვ. 71, 76; საქართველოს ეროვნული მუზეუმი შ. ამირანაშვილის

- სახ. ხელოვნების მუზეუმის არქივი. Амиранашвили Ш. «По залам музеев Грузии». Дело 62. Опись 1. С. 10.
244. ბერიძე ვ. ქართული ნაქარგობის ისტორიიდან. გვ. 77.
245. კეცხოველი მ. „კრეტსაბმელი“ – (აღსავლის კარის ფარდა). *ნარკვევები. ტ. VII.* თბ. 2001. გვ. 92-93.
246. სულხანიშვილი ე. „ფერადი ოდიკების შეწავლისათვის“. *ნარკვევები. ტ. V.* თბ. 1999. გვ. 141-144.
247. ცინცაძე კ. ჩემი მოგონებებიდან. თბ. „ციცინათელა“. 2001. გვ. 38.
248. ცინცაძე კ. ჩემი მოგონებებიდან. თბ. 2001. გვ. 44.
249. Кракий очеркъ истории грузинской церкви и экзархата за XIX столетие. Тифлисъ. «Тип. К. П. Козловского» 1901. С. 2.
250. Кавказкий календарь. «В Типографіи управления закавказскимъ краемъ». 1845. С. 8-34.
251. საქართველოს ეკლესიის კალენდარი. გვ. 84.
252. წმინდანთა ცხოვრება. წ. II. გვ. 46.
253. Петров Цанко. Иконы от тревненски зографи. София. «Сентембри». 1978. Ил.3, 7.
254. Лазарев В. Н. Страницы истории Новгородской живописи. Двухсторонные таблетки из собора Св. Софии в Новгороде. С.13.
255. Лазарев В. Н. Русская средневековая живопись. М. «Наука». 1970. С. 211.
256. Бельтинг Х. «Образ церкви в зеркале минейных и житийных икон». Образ и культ. История образа до эпохи искусства. М. «Искусство». 2002. с. 286
257. Лихачева В. Д. Искусство книги-Константинополь XIV. М. «Наука». 1976. С.119. Weitzman K. Studies in classical and Byzantine Manuscript illumination. Chikago-London.1971. P. 277,283.
258. ბურჭულაძე ნ. „ხატი და ხატწერა საქართველოში“. *„კავკასიის მაცნე“* თბ. 2000წ. გვ. 162.
259. Щенникова Л. А. «Иконы-пядницы и иконы-таблетки придворной церкви». Благовещенский собор Московского Кремля. М. «Государственный историко-культурный музей-заповедник «Московский Кремль». 1999.С. 125.
260. Ševčenko N.P. Meking holy time. The Byzantine calendar icons. Byzantine Icons. Art, Techhique and Technology. P. 54.
261. Weitzmann K. Icon Programs of the 12th and 13th Centuries at Sinai (1984) 198. P. 108-112; Mouriki D. Icons from the 12th and 13th Century Sinai. Treasures of the Monastery of saint Catherine Td K. A. Manafis. P. 104.
262. Евсеева Л. М. «Византийские иконы-proskynesis и богослужебном обиходе». Восточно-христианский храм. Литургия и искусство. СПб. 1994. С. 66-67; Grabar A. Sur les Sources des peintres Byzantins des XII at XIV siecles. Cah, Arsh 1962. Vol 12.
263. Алпатов М. В. Древнерусское иконопись. М. «Искусство». 1984. С. 37.
264. Шмерлинг Р. Малые формы в архитектуре средневековой Грузии. Тб. «Изд-во Академия наук Груз. ССР». 1962.С. 201.
265. Иоселиани П. Путевье заметки по кахетии. Тифлисъ. «Тип. канцелария наместника Кавказа». 1846.С.92; Акты собранные Кавказкою Археологическою комиссиею. Тифлисъ. «Типографія главного управления намѣстника кавказкаго» 1873. Т.кV. С. 1100; Материалы по археологии Кавказа. под ред.

- графини Уваровой. М. «Товарищество типографій А. И. Мамонтова». 1898. Вып. VII. С. 4-7.
266. Краткій очеркъ исторіи грузинской церкви и экзархата за XIX столетіе. С. 324.
267. Чубинашвили Г. Н. Архитектура Кахетии. Тб. «Академия наук груз. ССР». 1959. С. 445.
268. Demus O. Byzantine Mosaic Decoration. London. 1948. P. 3-9; О. Белтин Л. Б. «Об архитектурной композиции древнерусских высоких иконостасов». Древнерусское искусство. М «Наука». 1970. С. 42.

ტაბულები

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

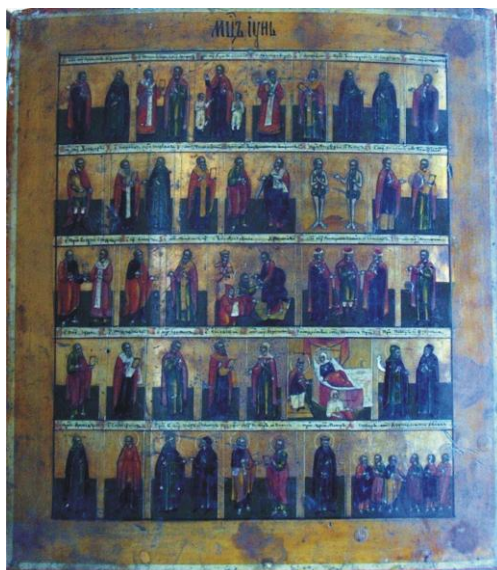
24

25

26

27

28

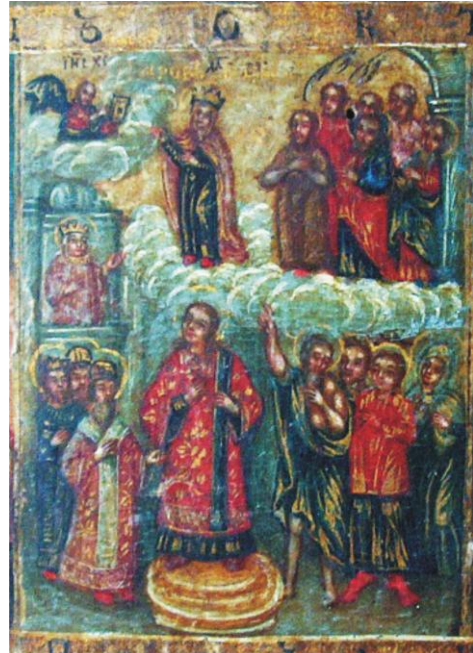
29

30

31

32

33

34

35

36

37

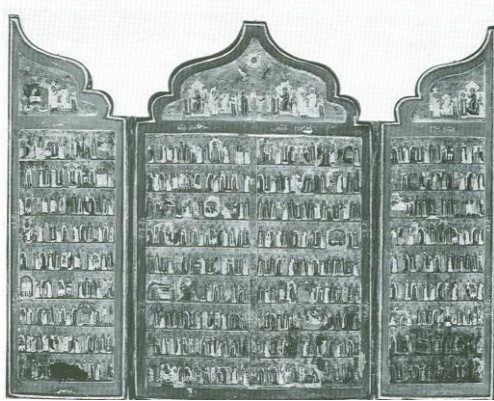
38

39

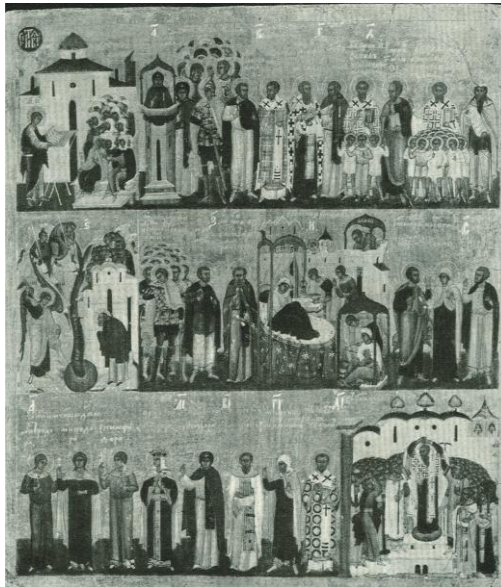
40

41

42

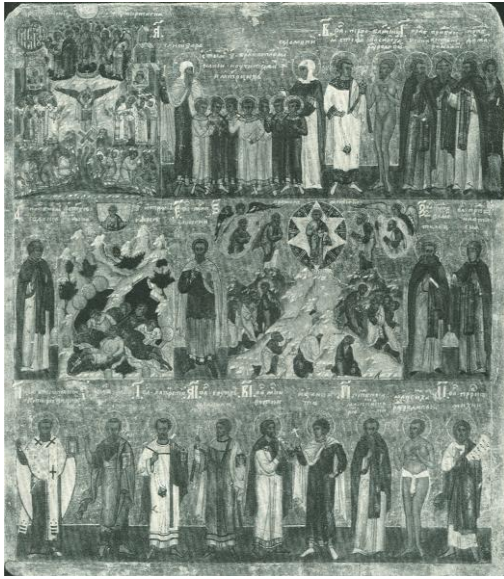

43

44

45

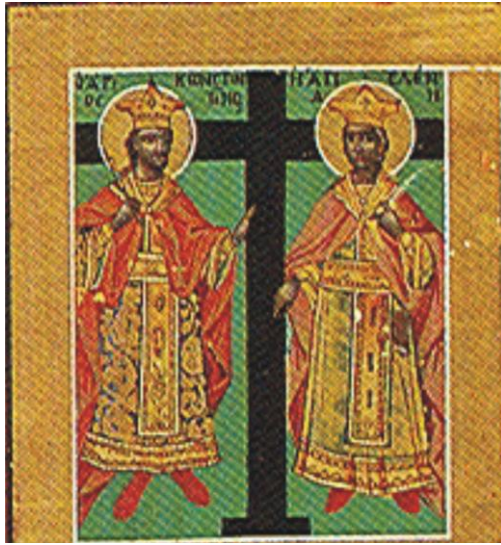
46

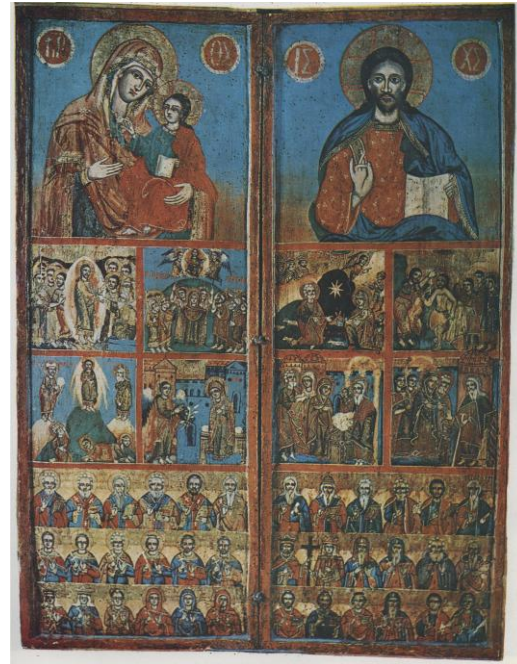
47

48

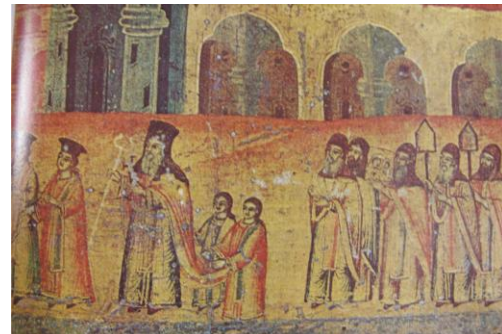
49

50

51

52

53

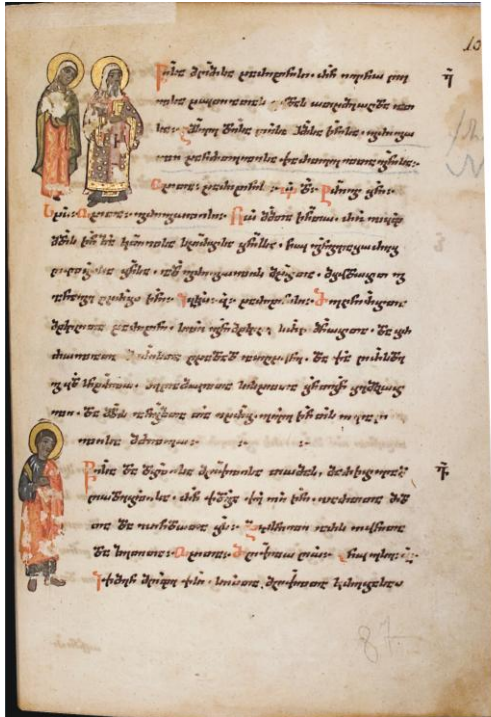
54

55

56

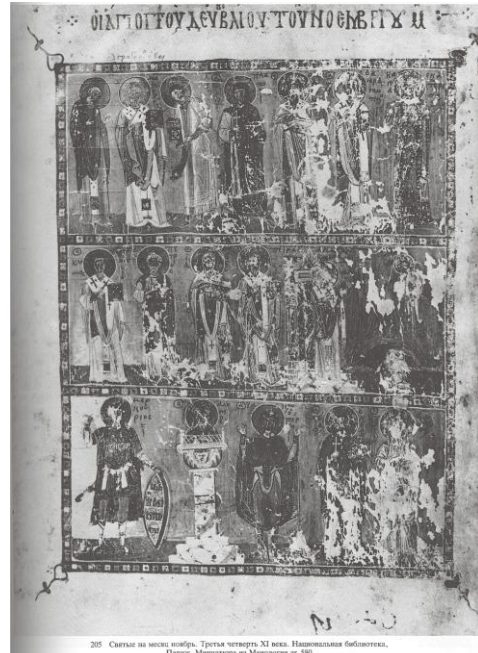
57

58

59

60

61

62

63

64

65

66

67